"सुन्दर, सभ्य र समृद्ध खाँडादेवी"

खाँडादेवी गाउँपालिका

आवधिक गाउँ विकास योजना

(आ.व.२०७६/०७७ -२०८०/०८१)

खाँडादेवी गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

माकादुम, रामेछाप
प्रदेश नं. ३, नेपाल

"सुन्दर, सभ्य र समृद्ध खाँडादेवी"

खाँडादेवी गाउँपालिका

गाउँ आवधिक विकास योजना

(आ.व.२०७६/०७७ -२०८०/०८१)

खाँडादेवी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

माकादुम, रामेछाप

प्रदेश नं. ३, नेपाल

खाँडादेवी गाउँपालिकाको आवधिक गाउँ विकास योजना (आ.व.२०७६/७७ - २०८०/८१)

प्रकाशक : खाँडादेवी गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
माकादुम, रामेछाप ।
सम्पर्क फोन : ९८६३०२३०१७ (सूचना अधिकारी)
वेभसाइट : http://khandadevimun.gov.np/
इमेल : ito.khandadevimun@gmail.com; khandadevimun@gmail.com

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा

प्रकाशन वर्ष : २०७६

मुद्रक :

मन्तव्य

.....

प्रेम बहादुर तामाङ्ग

अध्यक्ष

खाँडादेवी गाउँपालिका

मन्तव्य

.....

मखमली श्रेष्ठ

उपाध्यक्ष

खाँडादेवी गाउँपालिका

मन्तव्य

.....

विष्णु प्रसाद सुवेदी

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

खाँडादेवी गाउँपालिका

विषयसूची

परिच्छेद : १ परिचय

१.१ पृष्ठभूमि.....१२
१.२ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य.....१२
१.३ आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था.....१३
१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया.....१३
१.४ सिमाहरु.....१४

परिच्छेद : २ गाउँपालिकाको भौगोलिक, आर्थिक एवं सामाजिक स्थिति

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय.....१५
२.२ गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक स्थिति १६

परिच्छेद : ३ अवसर तथा चुनौति विश्लेषण

३.१ अवसर र संभावना.....१८
३.२ चुनौति र जोखिम..... .....१९

परिच्छेद : ४ दीर्घकालिन सोच, दुरदृष्टि, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रमुख रणनीति

४.१ गाउँपालिकाको विकासको दीर्घकालिन सोच.....२१
४.२ समष्टिगत लक्ष्य.....२१
४.३ समष्टिगत उद्देश्य.....२२
४.४ क्षेत्रगत वृहत उद्देश्य.....२२
४.४.१ आर्थिक क्षेत्र विकास.....२२
४.४.२ सामाजिक क्षेत्र विकास.....२२
४.४.३ पूर्वाधार क्षेत्र विकास.....२२
४.४.४ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र विकास.....२२
४.४.५ सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकास.....२२
४.५ प्राथमिकता तथा रणनीतिहरु.....२२

परिच्छेद : ५ आर्थिक क्षेत्र विकास

५.१ विषय प्रवेश.....२४
५.२ वर्तमान अवस्था..... .....२४
५.३ आर्थिक क्षेत्र विकासको उद्देश्य, लक्ष्य परिमाण, रणनीति र प्रमुख कार्यक्रमहरु.....२४
५.३.१ कृषि विकास तथा खाद्य सुरक्षा.....२५
५.३.२ पशु पंक्षी विकास.....२८
५.३.३ सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारी.....३०
५.३.४ उद्योग, व्यापार र व्यवसाय.....३२
५.३.५ पर्यटन क्षेत्र विकास.....३४
५.३.६ वैक, वित्तीय संस्था र सहकारी ३५

५.४ प्रक्षेपित लगानी ३६

परिच्छेद : ६ सामाजिक क्षेत्र विकास

६.१ विषय प्रवेश.....३७
६.२ वर्तमान अवस्था.....३७
६.३ सामाजिक क्षेत्र विकासको उद्देश्य, लक्ष्य परिमाण, रणनीति र प्रमुख कार्यक्रमहरु.....३७
६.३.१ शिक्षा विकास.....३९
६.३.२ आधारभूत स्वास्थ्य.....४१
६.३.३ खानेपानी र सरसफाइ.....४४
६.३.४ लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेसीकरण.....४६
६.३.५ युवा तथा खेलकुद.....४९
६.३.६ भाषा, कला, साहित्य, संस्कृति.....५१
६.४ प्रक्षेपित लगानी ५२

परिच्छेद : ७ पूर्वाधार क्षेत्र विकास

७.१ विषय प्रवेश.....५३
७.२ वर्तमान अवस्था.....५३
७.३ पूर्वाधार क्षेत्र विकासको उद्देश्य, लक्ष्य परिमाण, रणनीति र प्रमुख कार्यक्रमहरु.....५४
७.३.१ सडक, पुल तथा यातायात.....५४
७.३.२ सिंचाइ पूर्वाधार.....५६
७.३.३ आवास, सार्वजनिक निर्माण तथा बजार व्यवस्थापन.....५७
७.३.४ बिद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा.....५८
७.३.५ सूचना तथा संचार प्रविधि.....५९
७.४ प्रक्षेपित लगानी ६१

परिच्छेद : ८ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

८.१ विषय प्रवेश.....६२
८.२ वर्तमान अवस्था.....६२
८.३ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको उद्देश्य, लक्ष्य परिमाण, रणनीति र प्रमुख कार्यक्रमहरु.....६२
८.३.१ वन तथा जैविक विविधता.....६३
८.३.२ भूमी तथा जलाधार व्यवस्थापन.....६५
८.३.३ वातावरण स्वच्छता.....६६
८.३.४ विपद व्यवस्थापन.....६७
८.४ प्रक्षेपित लगानी ६९

परिच्छेद : ९ सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकास

९.१ विषय प्रवेश.....७०
९.२ वर्तमान अवस्था.....७०
९.३ सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकासको उद्देश्य, लक्ष्य परिमाण, रणनीति र प्रमुख कार्यक्रमहरु.....७०
९.३.१ सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिता.....७१
९.३.२ संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास.....७३

९.३.३ वित्तीय श्रोत परिचालन.....७४
९.३.४ योजना व्यवस्थापन.....७६
९.४ प्रक्षेपित लगानी ७७

परिच्छेद : १० वित्तीय व्यवस्थापन

१०.१ विषय प्रवेश.....७८
१०.२ वर्तमान अवस्था.....७८
१०.३ अवसर र चुनौति.....७८
१०.४ उद्देश्य.....७९
१०.५ रणनीति.....७९
१०.६ वित्तीय श्रोत (आय तथा व्यय) प्रक्षेपण ७९

परिच्छेद : ११ कार्यान्वयन योजना

११.१ विषय प्रवेश.....८३
११.२ वर्तमान अवस्था.....८३
११.३ मध्यकालीन खर्च संरचना र तर्जुमा बिधि ८३
११.४ मध्यकालीन खर्चः आवश्यकता र औचित्यता ८४
११.५ कार्यान्वयन योजना.....८४
११.६ मार्गदर्शन तयारी ८४
११.७ कार्यान्वयन विधिको छनौट.....८५
११.८ अख्तियारी.....८५
११.९ अनुगमन प्रतिवेदन र समिक्षा.....८५
११.१० वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना.....८५

परिच्छेद : १२ अनुगमन तथा मूल्यांकन

१२.१ विषय प्रवेश.....८५
१२.२ वर्तमान अवस्था.....८५
१२.३ अवसर र चुनौति.....८५
१२.४ उद्देश्य.....८६
१२.५ रणनीति.....८६
१२.६ कार्यक्रम.....८७
१२.७ अनुगमन तथा मूल्यांकनको लागि जिम्मेवार निकाय.....८७

तालिका, अनुसूची विवरण तथा शब्दसंक्षेप

क. तालिका

तालिका १: २०६८ साल र हालको वडागत जनसंख्या विवरण
तालिका २: समष्टिगत लक्ष्य सूचक (आधाररेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष्य परिमाण
तालिका ३: आर्थिक क्षेत्र विकासको लक्ष्य सूचक (आधाररेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष्य परिमाण
तालिका ४: कृषि विकास : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ५: सिंचाइ : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ६: पशु विकास : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ७: पर्यटन विकास : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ८: उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ९: वैंक, वित्तीय तथा सहकारी : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका १०: सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारी : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ११: सामाजिक क्षेत्र विकासको लक्ष्य सूचक (आधाररेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष्य परिमाण
तालिका १२: शिक्षा विकास : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका १३: आधारभूत स्वास्थ्य : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका १४: खानेपानी तथा सरसफाई : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका १५: लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेशीकरण
तालिका १६: कला, भाषा, सहित्य : सूचक र परिमाण
तालिका १७: युवा तथा खेलकुद : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका १८: पूर्वाधार क्षेत्र विकासको लक्ष्य सूचक (आधाररेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष्य परिमाण)
तालिका १९: सडक यातायात : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २०: आवास, वस्ती विकास तथा सार्वजनिक निर्माण : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २१: विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २२: सूचना तथा संचार प्रविधि : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २३: वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापनको लक्ष्य सूचक (आधाररेखा र आवधिक योजनाको लक्ष्य परिमाण)
तालिका २४: वन तथा जैविक विविधता : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २५: वातावरण तथा स्वच्छता : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २६: भूमि तथा जलाधार व्यवस्थापन : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २७: विपद व्यवस्थापन : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका २८: सुशासन तथा संस्थागत विकासको लक्ष्य सूचक (आधाररेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष्य परिमाण
तालिका २९: सुशासन तथा जवाफदेहिता : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ३०: वित्तीय श्रोत परिचालन : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ३१: मानव संशाधन तथा संस्थागत विकास : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ३२: योजना व्यवस्थापन : सूचक र लक्ष्य परिमाण
तालिका ३३: आवधिक योजना अवधिमा हुने आय प्रक्षेपण
तालिका ३४: आवधिक योजनाको विषय क्षेत्रगत प्रस्तावित खर्च अनुमान
तालिका ३५: आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रिया र जिम्मेवार निकाय

ख. अनुसूची

अनुसूची १: विषय क्षेत्रगत मुख्य मूख्य कार्यक्रमहरुको लागत अनुमान
अनुसूची २: आवधिक योजनाको वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना
अनुसूची ३: विषयगत क्षेत्रगत योजना कार्यान्वयन विवरण फारम
अनुसूची ४: आवधिक योजना तर्जुमा मूल समिति
अनुसूची ५: आवधिक योजना तर्जुमा विषयगत समिति
अनुसूची ६: आवधिक योजना तर्जुमा प्राविधिक समिति
अनुसूची ७: आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशालाका सहभागिहरुको उपस्थिति विवरण
अनुसूची ८: खाँडादेवी गाउँपालिकाको नक्शा

ग. शब्द संक्षेप

अ.मु.	:	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
अ/गैसस	:	अन्तराष्ट्रिय/गैर सरकारी संस्था
आ.व.	:	आर्थिक वर्ष
उ.स.	:	उपभोक्ता समिति
कि.मि.	:	किलोमिटर
गा.पा.	:	गाउँपालिका
गाकापा	:	गाउँ कार्यपालिका
जिसस	:	जिल्ला समन्वय समिति
नपा	:	नगरपालिका
नकापा	:	नगर कार्यपालिका
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
रु.	:	रुपैंयाँ
लि	:	लिटर
व. नं.	:	वडा नम्वर
हे.	:	हेक्टर

परिच्छेद १
परिचय

१.१ पृष्ठभूमि :

संघीय संविधानको क्रियाशिलता, राज्यको पुनसंरचना र तीनै तहको निर्वाचन पश्चात तत्कालिन स्थानीय निकायहरू स्थानीय तहको सरकारको रूपमा क्रियाशील भएका छन् । संविधानतः तीनै तहका सरकारहरु एकल अधिकार क्षेत्रको हकमा स्वायत्त रुपमा बिधायिकी, कार्यकारी र न्यायिक अधिकारको प्रयोग गर्न स्वतन्त्र छन् भने साझा अधिकार क्षेत्रको हकमा सहअस्तित्व, समन्वय र सहकार्यको अवधारणा अनुसार क्रियाशील हुनु पर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । संविधानद्धारा प्रदत्त एकल तथा साझा अधिकारक्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यका साथ कार्यान्वयनमा आएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, अन्तरसरकारी वित्त हस्तान्तरण ऐन २०७४ र राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोग ऐन २०७४ जस्ता कानूनहरुले एकातिर स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी तथा कार्यप्रणालीलाई थप स्पष्ट बनाएको छ भने अर्कोतिर गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरुलाई स्थानीय तहको विकासका लागि आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक वा विषय क्षेत्रका लागि मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागु गर्न निर्देशित गरेको छ ।

यसै आधारमा खाँडादेवी गाउँपालिकाले संविधानले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको अधिकारको सूची र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले निर्दिष्ट गरेका काम, कर्तव्य, अधिकार र जिम्मेवारीलाई ध्यानमा राखी सहभागितामूलक र समावेशी प्रक्रियाबाट विद्यमान संभावना, अवसर, समस्या र चुनौति विश्लेषण गरी दीर्घकालीन सोच, समष्टिगत लक्ष्य, विषय क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति एवं प्रमुख कार्यक्रमहरु र आवश्यक श्रोत प्रक्षेपण सहित यो प्रथम आवधिक योजना (२०७६/०७७- २०८०/०८१) तर्जुमा गरिएको छ । यो योजना समावेशी एवं सहभागितामूलक राजनीतिक प्रक्रियाबाट तर्जुमा गरिएको खाँडादेवी गाउँपालिकाको समग्र विकासको रणनीतिक योजना मार्गचित्र (Strategic and Indicative Planning Framework) मात्र हो जसले गाउँपालिकालाई मध्यमकालीन वार्षिक नीति तर्जुमा गर्न र प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण गरी श्रोत बिनियोजन गर्ने आधार दस्तावेजको रुपमा काम गर्ने विश्वास गरिएको छ ।

१.२ योजना तर्जुमाको उद्देश्य :

यस आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमाका उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन् :

- स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा २४ वमोजिम स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्ने ।
- सहभागितामूलक पद्धतिबाट गाउँको समग्र विकासको दीर्घकालीन सोच, आवधिक लक्ष्य निर्धारण गरी आधार सूचक र लक्ष्य परिमाणको आधारमा उद्देश्य, रणनीति एवं प्रमुख कार्यक्रमहरुको खाका बनाई गाउँपालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तयार पार्न सहज वनाउने ।
- आवधिक योजनाको कार्यान्वयनका लागि वार्षिक कार्यान्वयन कार्य योजना, अनुगमन र समीक्षा सूचकहरुको खाका तयार पार्न सहज हुने ।
- भविष्यमा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना (Sectoral Plan) तथा महत्वपूर्ण विकास प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरु तर्जुमा गर्न मार्गनिर्देशित गर्ने ।
- समष्टि र विषय क्षेत्रगत रुपमा प्राथमिकता प्राप्त योजना र क्रियाकलापमा लगानी सुरक्षित गर्न मध्यकालिन खर्च संरचना (Midium Term Expenditure Framework MTEF) तयार गर्न र विकास साझेदार तथा निजी क्षेत्रको लगानी प्रर्वद्धनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्न सहयोग पुग्ने ।

१.३ आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था :

नेपालको संविधान, २०७२ मा उल्लेखित मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, संघीय एवं प्रदेशीय कानून र नीति, स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकार क्षेत्र नै स्थानीय तहको विकासको मार्गचित्र र आवधिक योजना तर्जुमाका आधारहरु हुन । स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ६ को दफा २४ को उपदफा १ अनुसार गाउँ/नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, बार्षिक र विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागु गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस प्रकारको योजना बनाउदा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा प्रक्रियासँग अनुकुल हुने गरी निर्माण गर्नु पर्ने र सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन, विपद व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, दिगो विकास लक्ष्य जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूका साथै आर्थिक विकास, गरिबी निवारण, उत्पादनमूलक, छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने, जनताको जीवनस्तर, आम्दानी र रोजगार वढ्ने, स्थानीय सीप, साधन श्रोतको अधिकतम प्रयोग हुने, दीगो विकास लक्ष्य, भाषिक, साँस्कृतिक र सामाजिक सद्भाव तथा एकता अभिवृद्धि हुने विषयहरुलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

१.४ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया :

१.४.१ पहिलो चरणः आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने सम्बन्धी निर्णय एवं पूर्व तयारी :

पहिलो चरण अन्तर्गत खाँडादेवी गाउँकार्यपालिकाबाट आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने नीतिगत निर्णय भई विभिन्न चरणका वैठक र आवश्यक घरधुरी सर्वेक्षण, वडा तथा संस्थागत सूचना संकलन लगायतका पूर्व तयारी गरिएको थियो ।

चरण	गतिविधि
पहिलो	आवधिक योजना तर्जुमाका गर्ने सम्बन्धी निर्णय र पूर्व तयारी
दोश्रो	योजना अभिमुखीकरण कार्यशाला गोष्ठी
तेश्रो	आधाररेखा सूचना तथा तथ्यांक विश्लेषण
चौथो	योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी (अवधारणा बिकास)
पाँचौ	योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी (विषय क्षेत्रगत रणनीति र कार्यक्रम बिकास)
छैटौ	एकीकृत योजना दस्तावेज तयारी
सातौं	योजना प्रमाणीकरण कार्यशाला
आठौ	अन्तिम दस्तावेज स्वीकृति र प्रकाशन

१.४.२ दोश्रो चरणः योजना अभिमुखीकरण कार्यशाला गोष्ठी

दोश्रो चरण अन्तर्गत गाउँपालिकाको आयोजनामा २०७५ साल फागुन १० र ११ गते आवधिक योजना तर्जुमा विधि, प्रक्रिया सम्बन्धी अभिमुखीकरण सहित आवधिक योजना तर्जुमा प्रयोजनका लागि गाउँपालिकाको अध्यक्षको संयोजकत्वमा मूल समिति, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको संयोजकत्वमा प्राविधिक समिति र कार्यपालिका सदस्यको संयोजकत्वमा विषय क्षेत्रगत समितिहरुलाई विषय क्षेत्रगत जिम्मेवारीहरु वाँडफाँड गरी कार्ययोजना स्विकृत गरिएको थियो ।

१.४.३ तेश्रो चरणः आधाररेखा सूचना तथा तथ्यांक विश्लेषण

आवधिक योजना तर्जुमा कार्यमा आवश्यक आधार तथ्यांक सूचनाका लागि गाउँपालिकाबाट तयार गरिएको गाउँ पार्श्वचित्रमा उपलब्ध भौतिक अवस्थिति, जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकाससँग सम्बन्धित विवरणहरुलाई नै आधार तथ्यांक सूचनाको रुपमा उपयोग गर्ने सहमति गरिएको थियो ।

१.४.४ चौथो चरणः योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी (अवधारणा विकास)

आवधिक योजना तर्जुमा मूल समिति, विषयगत समिति, प्राविधिक समितिको पहलमा २०७५ साल चैत्र ११, १२, १३ गते स्थानीय स्तरका सरोकारवालाहरु, गाउँपालिकाको नेतृत्व, राजनीतिक दल, शिक्षक, वुद्धिजीविहरुको सहभागिता र विषय विज्ञहरुको सहजीकरणमा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी आयोजना गरिएको थियो । कार्यशाला गोष्ठीले विद्यमान संभावना र अवसर तथा समस्या चुनौतिको वस्तुपरक विश्लेषणको आधारमा गाउँपालिकाको समग्र विकासको दीर्घकालीन सोच, समष्टिगत लक्ष्य, विषयक्षेत्रगत उद्देश्य निर्धारण गरिएको थियो ।

१.४.५ पाचौ चरणः योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी (क्षेत्रगत रणनीति र कार्यक्रम तर्जुमा)

सोही कार्यशाला गोष्ठीले विषय क्षेत्रगत संभावना र अवसर तथा समस्या चुनौतिको वस्तुपरक विश्लेषणको आधारमा विषय क्षेत्रगत उद्देश्य तर्जुमा, विषय क्षेत्रगत लक्ष्य परिमाण सूचक निर्धारण गरी ती लक्ष्य सूचक हासिल गर्न अवलम्वन गरिनु पर्ने रणनीतिहरु, विषय क्षेत्रगत प्रमुख कार्यक्रम, अनुमानित लागत, कार्यान्वयन कार्ययोजना र अनुगमन मूल्यांकनको खाकाको मस्यौदा तयार गरिएको थियो ।

१.४.६ छैठौ चरणः एकिकृत योजना दस्तावेज तयारी

आवधिक योजना तर्जुमाको क्रममा स्थानीय तह र अन्य सरकारको विषय क्षेत्रगत एकल तथा साझा अधिकार क्षेत्रका सवै विषय एवं उपक्षेत्रहरुका सम्बन्धमा प्राप्त भएका सुझाव तथा प्रतिक्रियाहरुलाई तर्कपूर्ण एवं वस्तुनिष्ठ ढंगबाट प्रस्तुत गरी योजनाको एकिकृत मस्यौदा दस्तावेज तयार गरिएको छ । योजना दस्तावेज मुख्य १२ परिच्छेद विभाजन गरिएको छ । जस अनुसार परिचय तथा पृष्ठभूमी, गाउँपालिकाको भौगोलिक, आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था, गाउँपालिकाको अवसर र चुनौति विश्लेषण, दिर्घकालिन सोच (दुरदृष्टि), आवधिक लक्ष्य र उद्देश्य, विषय क्षेत्रगत (आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन, वातावरण र विपद र संस्थागत र सुशासन) योजना, बित्तीय श्रोत व्यवस्थापन, कार्यान्वयन कार्ययोजना, अनुगमन र मूल्यांकन योजना रहेका छन ।

१.४.७ सातौ चरणः योजना प्रमाणीकरण कार्यशाला

सहभागितामूलक कार्यशाला गोष्ठीको निष्कर्ष, विषय विज्ञहरुसंगको परामर्श तथा छलफलको क्रममा प्राप्त सुझावको आधारमा तयार भएको आवधिक योजनाको मस्यौदा दस्तावेज गाउँकार्यपालिका तथा सरोकारवालाहरु बीच प्रस्तुत गरी थप राय सुझाव तथा पृष्ठपोषण संकलन गरिएको थियो ।

१.४.८ आठौ चरणः अन्तिम दस्तावेज स्वीकृति र प्रकाशन

आवधिक योजना प्रमाणीकरण कार्यशालाबाट प्राप्त सुझाव तथा पृष्ठपोषणलाई समावेश गरि तयार गरिएको खाँडादेवी गाउँपालिकाको ५ वर्षे प्रथम आवधिक योजनाको दस्तावेजलाई मिति २०७६ साल असार ३० गते सम्पन्न गाउँसभाबाट गाउकार्यपालिकालाई प्रदान गरिएको अधिकार प्रयोग गरी गाउकार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरि कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

१.५ सीमा

यस आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमाका सीमाहरू निम्नबमोजिम रहेका छन् :

- आवधिक योजना तर्जुमाका लागि गाउँ पार्श्वचित्रमा उपलव्ध तथ्याङ्क तथा सूचना श्रोतलाई आधार बनाएको छ । विवादास्पद सूचना तथ्यांकको हकमा कार्यशालाबाट सहमति बनाई विश्लेषण गरिएको छ । केन्द्र, प्रदेश तथा जिल्ला तह तथा अन्य सूचना समेतलाई आधार बनाइएको छ ।

- आवधिक योजना राजनीतिक प्रक्रियाबाट तर्जुमा गरिएको रणनीतिक मार्गदर्शक योजनाको खाका मात्र भएकोले गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, आवधिक लक्ष्य, विषयक्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति, प्रमुख कार्यक्रम तहसम्म मात्र केन्द्रित छ। समुदाय तथा वडास्तरका क्रियाकलाप तहका परियोजनाहरु समावेश गरिएको छैन ।
- प्रदेश सरकार प्रादेशिक योजना तर्जुमाको क्रममा रहेको हुँदा प्रादेशिक सरकारसँगको साझा अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने योजना तथा कार्यक्रम यो आवधिक योजनाले समेटेको छैन ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार गाउँपालिका क्षेत्रमा क्रियाशील गैरसरकारी संस्था, सामुदायिक संघ-संस्था र निजी क्षेत्रका कार्यक्रमहरू गाउँसभाबाट पारित गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने व्यवस्था भएतापनि यो अभ्यास पूर्ण रुपमा कार्यान्वयनमा आइनसकेको हुँदा गैर सरकारी तथा अन्य क्षेत्रबाट हुने क्रियाकलाप तथा लगानी समावेश गरिएको छैन ।
- नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले विशेष कार्यक्रमका लागि अनुदान प्रदान गरी कार्यान्वयन प्रक्रिया निर्धारण गरेकोमा नगरपालिकाले उक्त श्रोत साधनको प्रक्षेपण गरिनसकेकोले योजना तर्जुमाको यथार्थ श्रोत साधनको प्रक्षेपण हुन सकेन र अनुमानित श्रोतमात्र प्रक्षेपण गरिएको छ ।
- नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको संयुक्त लगानी वा सार्वजनिक निजी साझेदारीमा संभाव्य आयोजना संचालन तथा व्यवस्थापनको यथार्थ प्रक्षेपण गर्न सकिएको छैन ।

परिच्छेद २

गाउँपालिकाको भौगोलिक, आर्थिक तथा सामाजिक स्थिति बिश्लेषण

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

धार्मिक किम्वदन्ती अनुसार पकरवासमा अवस्थित चर्चित राक्षसको दुलो गुफावाट दानवराज्य संचालन गर्ने राक्षसी प्रवृतिका प्रतिक शुम्भ निशुम्भ नामका दैत्यसंग खड्ग धारण गर्ने देवी खाँडादेवीले सुनकोशीको किनार रोशी खोला र सुनकोशीको संगम स्थल कुशेश्वर देखि सित्खा आसपास क्षेत्रमा १० दिनसम्म युद्ध गरी राक्षसी प्रवृतिको बिनास र सत्य मानवराजको स्थापना गरी सुनकोसी नदीमा खड्ग पखाली खाँडादेवी मन्दिर भएको ठाउँमा खड्ग गाडि कालिञ्चोकमा अन्तरध्यान भएको जन विश्वास रहेको छ ।

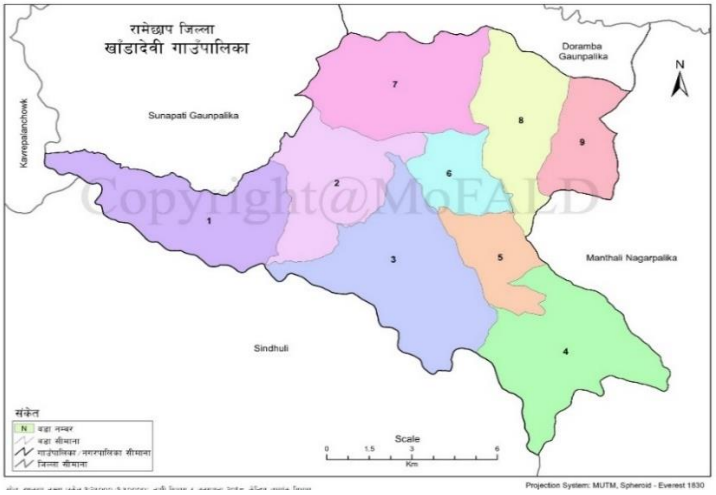

रामेछाप जिल्लाको साविकका खाँडादेवी, राकाथुम, मझुवा, भीरपानी, पकरबास, माकादुम, गागल-भदौरे र पिङखुरी गा.वि.स.हरुलाई समावेस गरी यस क्षेत्रकै धार्मिक शक्तिपिठ खाँडादेवीको नामबाट स्थापना भएको खाँडादेवी खाँडादेवी गाउँपालिका जिल्लाकै एक रणनीतिक महत्वको गाउँपालिका हो । गाउँपालिकालाई साविकका पकरवासलाई हालको ४ र ५ वडा र अन्य ७ गा.वि.स.लाई सिंगै वडा कायम गरी ९ वडामा बिभाजन गरिएको छ । गाउँपालिकाको प्रशासनिक केन्द्र वडा नं.६ माकादुममा रहेको छ ।

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, क्षेत्रफल र जनसंख्यिक वनौट

पूर्वमा जिल्ला सदरमुकाम मन्थली नगरपालिका, पश्चिममा सुनापति गाउँपालिका, उत्तरमा दोरम्वा गाउँपालिका र दक्षिणमा सुनकोशी नदि यति चारकिल्ला वीच अवस्थित यो गाउँपालिका सामुन्द्रिक सतहबाट करिव ३०० देखि १९८५ मिटर उचाई र क्षेक्रफल १५०.७ वर्ग किमिमा फैलिएको छ । वडागत जनसंख्या र घरधुरीसंख्या देहाय बमोजिम रहेको छ ।

तालिका १: २०६८ साल र हालको वडागत जनसंख्याको अवस्था

वडा नं.	साविकका गा.वि.स.	२०६८ को जनसंख्या	हालको परिवार संख्या	२०७५को जनसंख्या		
				महिला	पूरुष	जम्मा
१	राकाथुम (१- ९)	३४३४	७८०	२६१०	२५६५	५१७५
२	मझुवा (१- ९)	२२९३	४३६	१३७५	१३६४	२७३९
३	भीरपानी (१- ९)	३२५३	७६८	२५४२	२५७५	५११७
४	पकरवास (१- ४)	३९०९	७१८	१८९८	२०४४	३९४२
५	पकरवास (५- ९)	२४८३	५११	१४५२	१५६३	३०१५
६	माकादुम (१- ९)	१९११	४५३	१४२८	१४०७	२८३५
७	खाँडादेवी (१- ९)	३९२५	८७६	२५१०	२५७५	५०८५
८	गागलभदौरे (१- ९)	२४७५	५३५	१५६९	१४७६	३०४५

९	पिंखुरी (१- ९)	२०७८	४३८	१२००	१२३०	२४३०
	जम्मा	**२५,७६१**	**५,५१५**	**१६,५८४**	**१६,७९९**	**३३,३८३**

श्रोतः खाँडादेवी गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण २०७५

२.१.२ प्राकृतिक श्रोत :

यस गाउँपालिकाको अधिकांश भूभाग पहाडी रहेको कारण उच्च भूभागमा लालीगुरास, सेपिलो भागमा उत्तिस, सल्लो जातका वनपैदावार तथा वेल, जटामसी, चुत्रो, अमला जस्ता जडिवुटीहरु पाइन्छ भने अग्लेश्वरी, खाँडादेवी, रुद्रेश्वर, गुम्वा डांडा जस्ता धार्मिक तथा प्राकृतिक सौन्दर्यता अवलोकन केन्द्रहरु रहेको छ । पहाडी भूभागमा खरिढुंगा तथा चुनढुंगा, ढुंगा, गिटी र वालुवा जस्ता औद्योगिक खनिज तथा निर्माण सामाग्री प्रचुर मात्रामा पाइन्छ भने सुनकोशी, तामाकोसी जस्ता जलाधार क्षेत्रमा साहासिक पर्यटन, जलबिद्युत, सिंचाई, खानेपानी, भटौली खोला र दुर्गानदी जस्ता नदी प्रणालीबाट सिंचाई सुविधा विकास गर्न सकिने अवस्था देखिन्छ ।

२.१.३ जातजाति :

यस गाउँपालिकामा वसोवास गर्ने वासीन्दाहरुमा जातिगत विविधता रहेको छ । जस अनुसार यस गाउँपालिकामा पहाडी जनजाति (जस्तै तामा·, नेवार, थामी, मगर, माझी, राई आदि) ६७ प्रतिशत, व्राम्हण क्षेत्री २७ प्रतिशत र दलित ६ प्रतिशत र २ प्रतिशत अन्य जातजातीको वसोवास रहेको छ । यस आधारमा यस गाउँपालिकामा पहाडी जनजातिको वाहुल्यता रहेको छ ।

२.१.४ भाषा :

यस गाउँपालिका भित्र भाषागत विविधता देखिन्छ । जसमा नेपाली भाषा बोल्ने ६५ प्रतिशत, तामाङ्ग भाषा बोल्ने २५ प्रतिशत र नेवारी भाषा बोल्ने करीव ९ प्रतिशत रहेको छ भने वडा नं.७ मा थामी भाषा बोल्ने करीव २०४ जनसंख्या रहेको अवस्था छ । साथै माझी, मगर र राई भाषा बोल्ने जनसंख्या पनि रहेको छ ।

२.१.५ धर्म संस्कृति :

यस गाउँपालिकामा धर्म संस्कृति पनि विविधता रहेको छ । जस अनुसार हिन्दु धर्मालम्बीहरु ७४ प्रतिशत, वौद्ध धर्मालम्वीहरु २५ प्रतिशत र क्रिश्चियन १ प्रतिशत र अन्य ५ प्रतिशत रहेको छ ।

२.२ गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक स्थिति

२.२.१ साक्षरता र शैक्षिक अवस्था :

यस गाउँपालिकाको शैक्षिक तथा साक्षरताको अवस्था हेर्दा विद्यालय जाने उमेर समूहका महिला ५३ प्रतिशत र पूरुष ७३ प्रतिशत गरी ६२ प्रतिशत साक्षर (पढ्न, लेख्न जान्ने) रहेको पाइन्छ । संस्थागत तर्फ ३९ र माध्यामिक र उच्च माध्यामिक १२ र निजी १ गरी कूल ५२ विद्यालय रहेको छ । विभिन्न तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको हिस्सा कूल जनसंख्याको करीव ३० प्रतिशत रहेको छ । शिक्षक र विद्यार्थीको अनुपात ३१.४६ रहेको छ । यस गाउँपालिकाभित्र ३ स्वास्थ्य चौकी, ५ उपस्वास्थ्य चौकी सहित ८ स्वास्थ्य केन्द्र र ५ वटा बर्थिङ्ग सेन्टर र सामुदायिक स्वास्थ्य केन्द्र ४ गरी जम्मा १२ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु, १ ल्याव फार्मेसी, २१ वटा खोपकेन्द्रहरु मार्फत सेवा प्रवाह भइरहेको छ । ९० प्रतिशत बालिबालिकाले विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट खोप सेवा प्राप्त गरेको देखिन्छ । कुपोषणको अवस्था हेर्दा अझै १० प्रतिशत बालबालिका कुपोषणको शिकार भइरहेको देखिन्छ ।

२.२.२ आर्थिक अवस्था :

यस गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफलको करिव ७५ प्रतिशत जमिन कृषिभूमी भएतापनि अधिकांश जमिन भिरालो र सिंचाइ सुविधाको अभावमा खेती प्रणाली आकासे पानीमा निर्भर छ । यस गाउँपालिकामा कृषि तथा पशुपालन पेशामा करीव

३५ प्रतिशत जनसंख्या संलग्न रहेको देखिन्छ भने उत्पादनको हकमा मकै, कोदो, धान, गहु, जुनेलो, दलहन जस्ता खाद्यबाली, मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी, मासु तथा दुधका लागि पशुपालन रहेको छ । कूल जनसंख्याको करीव ६२.७४ प्रतिशत जनसंख्या आर्थिक रुपमा सकृय रहेको छ । १० प्रतिशत नोकरी तथा जागिर क्षेत्रमा, ८ प्रतिशत ज्यालामजदुरी, २.२७ प्रतिशत जनसंख्या उद्योग व्यापार व्यवसायमा र ०.६९ प्रतिशत वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेको छ ।

सन् २०१४ को मानव विकास प्रतिवेदन अनुसार रामेछाप जिल्लाको औसत प्रतिव्यक्ति वार्षिक आम्दानी ९५१ डलर रहेको छ जुन सोही प्रतिवेदनमा उल्लिखित राष्ट्रिय औसत १०१२ डलरभन्दा ६१ डलरले कम र ३ नं. प्रदेशको औषत प्रतिव्यक्ति आय १५३४ डलर भन्दा ५८३ डलरले कम रहेको छ ।

२.२.३ मानव विकास र गरिबी :

खाँडादेवी गाउँपालिकामा गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या करीव २५.६ प्रतिशत रहेको छ जुन देशको औषत गरिबी २१ प्रतिशत भन्दा ४ प्रतिशत वढि रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा आफ्नै उत्पादनले वर्षभरी खान पुग्ने परिवार जम्मा ४ प्रतिशत रहेको छ भने ९ महिनासम्म खानपुग्ने ७ प्रतिशत, ६ महिना सम्म खानपुग्ने ४४ प्रतिशत र ३ महिना सम्म मात्र खान पुग्ने जनसंख्या ३८ प्रतिशत रहेको छ । यसै गरी सन् २०१४ को मानव विकास प्रतिवेदन अनुसार रामेछाप जिल्लाको मानव विकास सुचांक ०.४६८, वर्गिकरणको आधारमा ३८ औ.स्थानमा रहेको छ भने औषत आयु ७२.९० बर्ष रहेको छ ।

२.२.४ सडक यातायात संजाल :

खांडादेवी गाउँपालिका निर्माणाधिन यातायात गुरुयोजना २०७६ अनुसार गाउँपालिका भित्र पुष्पलालमध्ये पहाडी लोकमार्ग करीव ३२ कि.मि.सहित कूल ४०६ कि.मि.सडक संजाल रहेको छ । जसमा सित्खा, आंपचौर, चुल्ठेपानी सडक १५ कि.मि., सित्खा, गोगनपानी, ढुलेवेसी, भोटनागी सडक २९ कि.मि.भटौली, माकादुम, गाल्वा सडक २५ कि.मि. जस्ता सडकहरु मूख्य रहेका छन भने गाउपालिकाभित्र सित्खाक्षेत्रमा मात्र करिव ३५० मि.सडक पक्कि कालोपत्रे रहेको अवस्था छ । यस गाउपालिका भएर पश्चिममा सुनापति, उत्तरमा डोरम्वाबाट समेत संघीय राजधानी काठमाडौसम्म सार्वजनिक यातायात संचालनमा छ ।

२.२.५ सुशासन र संस्थागत बिकास :

गाउपालिकाले आफ्नो कार्यसम्पादनलाई सहज र प्रभावकारी बनाउन गाउँ सभावाट विभिन्न २१ वटा कानून तथा नीति स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । मुख्यगरी ऐन अन्तर्गत आर्थिक र सहकारी ऐन, नियमावलीमा कार्य सम्पादन, कार्यविभाजन, शिक्षा नियमावली, कार्यविधि अन्तर्गत उपभोक्ता समिति परिचालन, निर्माण व्यवसायि इजाजतपत्र, उजुरी कारवाही किनारा, वैठक संचालन कार्यविधि रहेका छन । यसैगरी कार्य सम्पादनलाई छिटो, छरितो एवं प्रभावकारी वनाउन गाउँपालिकामा ५ वटा बिषयगत समिति र बिधायन समिति र न्यायिक समिति क्रियाशील रहेको छ । गाउपालिका मार्फत सम्पादन भएका काम कारवाहीहरु गाउपाकिलाको आधिकारिक वेवसाइट र मोवाइल एप मार्फत सर्व साधारणमा सम्प्रेषण गर्दै आएको छ । गाउँ कार्यपालिका र ८ वटै वडामा वडा कार्यालयहरुवाट स्थापना भई सेवा प्रवाह हुँदै आएको छ ।

- **आन्तरिक आय :** गाउँपालिकाको आन्तरिक आय तर्फ आव २०७५/७६ को यथार्थ आय रु.३ करोड ५० लाख अनुमान रहेको छ । (श्रोत, वजेट वक्तव्य, २०७५/७६) ।
- **वाह्य आय** : आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा संघ र प्रदेशवाट सर्शत अनुदान क्रमशः रु १९,५८,६३,०००।-, वित्तीय समानीकरण अनुदान अन्तर्गत संघवाट रु १४,९०,००,०००।-, प्रदेशबाट ८१ लाख, र समपूरक अनुदान शिर्षकमा ५,००,००,००० प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । (श्रोत, वजेट वक्तव्य, २०७६/७७) ।

परिच्छेद ३
अवसर तथा चुनौति विश्लेषण

३.१ अवसर

गाउँपालिकाको विकासका लागि संविधान प्रदत्त एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक वा विषय क्षेत्रका लागि मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न सकिने अधिकार गाउँपालिकाको प्रमुख अवसर हो । ती अधिकार क्षेत्र भित्र रहेर यस गाउँपालिकामा आर्थिक र सामाजिक विकासका निमित्त थुप्रै सम्भावनाहरू रहेका छन् । नेपालको मध्य भागबाट पूर्वपश्चिम छिचोल्ने पुष्पलाल मध्य पहाडी लोकमार्गको करीव ३२ कि.मि. यस गाउँपालिका क्षेत्र हुँदै गएको छ जसले पूर्वमा जिल्ला सदरमुकाम मन्थलीसँग र पश्चिममा सुनापति गाउँपालिकाको व्यापारिक केन्द्र लुभुघाटसंग सडक संजाल जोडेको छ । यसै गरी सित्खा गाल्वा डोरम्वा दोलखा सडक, लुभुघाट हिलेदेवी गाल्वा सडक जस्ता उत्तर दक्षिण जोड्ने सडक सञ्जालको विस्तारसँगसँगै सडकका आसपास हुने वस्ती विकासले यस क्षेत्रको आर्थिक तथा पर्यटकीय विकासमा महत्वपूर्ण आधार तयार गर्न सक्ने प्रचुर सम्भावना देखिन्छ । यी सडक पूर्वाधारहरुले खाँडादेवी गाउँपालिका मात्र होइन यस क्षेत्रकै सामाजिक, शैक्षिक र स्वास्थ्य क्षेत्रको सेवा सुविधाको प्रवाह र सहज पहुँचमा मद्धत पुग्नेछ । भौतिक, सामाजिक तथा आर्थिक पूर्वाधारको सन्तुलित तथा दिगो विकासका माध्यमबाट कृषि, पर्यटन, वनजन्य उद्यम, साना उद्योग व्यवसायमा लगानी आकर्षित भई रोजगारीको अवसर सृजना भई नागरिकहरुको आयमा वृद्धिको माध्यमबाट जीवनस्तरमा सुधार आउने सम्भावना रहेको छ । स्थानीय सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक बजार, वित्तीय संघसंस्था, सहकारी तथा निजी र गैरसरकारी क्षेत्रको सहभागिताले गाउँपालिकाको आर्थिक सामाजिक गतिविधिमा थप विस्तार हुने सम्भावना रहेको छ । उपयुक्त हावापानी र जिल्ला सदरमुकामसंग जोडिएको रणनीतिक अवस्थिति यस गाउँपालिकाको थप सबलता हो । सुनकोसी, तामाकोसी, भटौलीखोला जस्ता नदि प्रणालीको उपस्थितिले स्वच्छ खानेपानी, साना सिञ्चाइ र लघु तथा ठूला जलविद्युत परियोजना विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

यस गाउँपालिका भित्र रहेको प्रसिद्ध खाँडादेवी मन्दिर, अग्लेश्वरी, सैलुंगे, बिश्वाभित्र गुफा, माझगाउ सिद्धकाली, थानापति, भिमसेनगदा जस्ता धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूलाई धार्मिक पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा विकास गर्ने सकिने संभावना रहेको छ । दक्षिणमा रहेको प्रसिद्ध कुशेश्वर महादेव र सित्खा हुदै पूर्वको मनकामना प्रमुख धार्मिकस्थल खाँडादेवीसम्म केवलकारको परियोजना निर्माणको लागि संभाव्यता अध्ययन भइरहेको, छिमेकी सुनापति गाउँपालिकामा रहेको सुनापति महादेवस्थल जस्ता धार्मिक क्षेत्रसंगको यातायातको सहज पहुँचले थप पर्यटक आकर्षित गरी यस क्षेत्रकै आर्थिक विकासमा टेवा पुग्न सक्ने सम्भावना विद्यमान छ ।

गाउँपालिकामा युवाहरु छन्, जमिन छ, गाउका युवाहरु देशका अन्य भूभाग वा वैदेशिक रोजगारीमा गई प्राप्त गरेको आयबाट गरिबी निवारण, आधारभूत आवश्यकताको परिपूर्तिका साथै लगानीका अवसर समेत बढाएको छ । सहरी विकास मन्त्रालयले पुष्पलाल मध्यपहाडी लोकमार्ग आसपासमा एकीकृत वस्ति सहितको नँया शहर आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा रहेको र यस गाउँपालिकाको लुभुघाट क्षेत्रलाई नँया शहर आयोजनामा समावेस गर्ने संभावना भएकोले यस गाउँपालिका क्षेत्रमा वैज्ञानिक तथा एकीकृत भूव्यवस्थापन योजना सहितको नगर विकास गर्ने सम्भावना देखिएको छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र प्रशस्त मात्रमा खरिढुंगा तथा चुनढुंगाको श्रोत भएको कारण सिमेन्ट उद्योगको ठूलो संभावना रहेको छ भने वहुप्रतिक्षित जलासयमा आधारित सुनकोसी जलबिद्युत आयोजना निर्माणले कृषि, व्यापार व्यवसाय, पर्यटकीय स्थल लगायतका क्षेत्रमा सृजना गर्ने रोजगारीले यस क्षेत्रको आर्थिक विकासमा उल्लेखनीय योगदान पुग्न जाने देखिन्छ ।

राजनीतिक दलहरू र नागरिक समाज वीच विकासका प्राथमिकताको सवालमा साझा धारणा, सहकार्यको संभावना, गाउँपालिकाको संघ, प्रदेश तथा अन्य स्थानीय तहसंगको प्रगाढ सम्बन्ध तथा समन्वयको अवस्थालाई साझा हितका

सहलगानीमा परियोजनाहरुबाट तुलनात्मक लाभ लिन सकिने संभावना देखिन्छ। समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि आवश्यक यातायात, विद्युत्, सूचना र सञ्चार प्रविधिजस्ता आधारभूत पूर्वाधारहरू उपलब्ध छन् । कतिपय सूचकहरू औसत राष्ट्रिय सूचकभन्दा माथि रहेका छन् । आर्थिक रूपले सक्रिय (१४–५९ वर्ष समूह) जनसंख्या ६२.७४ रहेको जुन हिस्सा युवा जनशक्ति रहेकाले तिनको समुचित परिचालनबाट जनसांख्यिक लाभ (Demographic dividend) र विप्रेषण आयको समुचित परिचालन गरी विकासको गतिलाई तीव्र बनाउने अवसरहरू प्रशस्त रहेका छन् । गाउँपालिकामा नवनिर्वाचित पदाधिकारी निर्वाचनमा गरेका वाचालाई व्यवहारमा उतार्न प्रतिबद्ध रहेकाले यो आवधिक विकास योजना कार्यान्वयन हुनेमा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

यसका अतिरिक्त गाउँपालिका र छिमेकी स्थानीय तहसँगको राजनीतिक र व्यापारिक सम्बन्ध, रणनीतिक बजार केन्द्र, सडक संजाल, संघ, प्रदेश र अन्य स्थानीय तहसंगको अन्तरसम्बन्ध, स्थानीय अर्थतन्त्रका प्रमुख सूचकहरु, समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासका अग्रणी क्षेत्रहरु, स्थानीय श्रोत साधन एवं पूंजी परिचालनको अवस्था, रोजगारी प्रर्वद्धन र गरिवी न्युनिकरण, भूउपयोग र गाउँपालिकाको अन्य विकास साझेदारहरुसंगको सम्बन्ध, समन्वय र सहकार्यको अवस्थालाई खाँडादेवी गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासको संभावनाको आधारको रुपमा उपयोग गर्न सकिने देखिन्छ ।

३.२ चुनौती र जोखिम

यस गाउँपालिकाको ठूलो श्रोतको रुपमा रहेको भूमिलाई वसोवास क्षेत्र, कृषि क्षेत्र, वन क्षेत्र, सार्वजनिक क्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्न भू उपयोग योजना तर्जुमा हुन नसक्दा जमिनको वर्गिकरण, उत्पादकत्व वृद्धि जस्ता क्षेत्रमा लगानी आकर्षित हुन सकेको अवस्था छैन । गाउँपालिकाको अधिकांश भूभाग वढि भिरालोपना, पाखा पखेरो र सुख्खा प्रकृतिको रहेको कारण खाद्य उत्पादनको हिसावले उत्पादकत्व क्षमता कम हुने भएकोले एकातिर खाद्य सुरक्षाको स्थिति चुनौतिपूर्ण रहेको छ भने भौगोलिक विकटता, अव्यवस्थित वस्ति विकास, घरघरमा वाटो पुऱ्याउने नाराका कारण अधिकांश पहाडलाई चिराचिरा हुने गरी निर्माण भएका सडकका कारण वाढि पहिरोको जोखिम दिन प्रतिदिन वृद्धि भइरहेको छ । धेरैजसो भौतिक पूर्वाधारका योजना पर्याप्त प्राविधिक अध्ययन बिना निर्माण भएकाले पहाडी सडकहरुमा कम चौडाइ, सडक किनारमा ढलको वा नालीको उचित प्रबन्धको अभावमा पूर्वाधार संरचनाहरु विपदको जोखिमा रहेको छ भने भिरालो भुगोलमा बग्ने खहरे खोलानालाहरूको उचित व्यवस्थापनमा लगानीको कमीले गाउँपालिकामा वातावरणीय पक्षको जोखिम पनि बढ्न गएको छ । सडक, बिद्युत, खानेपानी, वातावरण संरक्षण जस्ता आधारभूत सेवा सुविधाको विकास र बिस्तार अत्यन्तै खर्चिलो भइरहेको अवस्था छ । बजार केन्द्रहरुको विकास योजनाबद्ध तरिकाले हुन नसक्दा मुख्य बजार क्षेत्र जस्तै सित्खा, लुभुघाट, गोगनपानी, भोटनागी जस्ता विकासको सम्भावना वोकेका बजारकेन्द्रहरु पनि अव्यवस्थित तवरले विकास हुने जोखिम वढेको छ ।

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कृषि, पर्यटन, पशु, वन वातावरण जस्ता आर्थिक विकासका अग्रणी क्षेत्रमा आवश्यक दक्ष एवं प्राविधिक जनशक्तिको कमी रहेको छ । कृषि भूमिहरुमा पर्याप्त सिंचाइको अभाव छ, खेतीयोग्य जमिनहरु वाँझो रहेका छन्, परम्परागत र निर्वाहमुखी खेती प्रणालीका कारण कृषि पेशावाट नै कृषकहरु विस्थापित हुनेहरु वढ्दो छ । कृषिमा आधुनिकता र व्यवसायिक गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नु यस गाउँपालिकाको अर्को चुनौति हो भने खेतीयोग्य जमिन भाडामा लिने दिने अभ्यास विकास नभएकाले इच्छुक कृषकहरु जमिन अभावकै कारण व्यवसायिक खेती प्रति आकर्षित हुन सकिरहेका छैनन् । कृषि वीमा, विउ, विजन, सहुलियत दरमा कृषि ऋणका लागि सम्वन्धित संस्थाहरु वीच आपसी समन्वय र नीतिगत पक्षको अभाव एवं त्यसको व्यवहारिक कठिनाई छ । पशु चिकित्सक एवं प्राविधिक जनशक्तिको शुन्यताका कारण पनि पशुपालन सुरक्षित हुन सकिरहेको छैन र कृषि उपजहरुको वजारीकरणको समस्या ज्यूकात्यू छ ।

पुष्पलाल मध्यपहाडी लोकमार्ग आयोजनाको कार्यसम्पादनस्तर ढिलाइ हुँदा गाउँपालिकाले अपेक्षित सुविधा लिन सकिरहेको छैन भने अधिकांश सडकहरु निर्माणाधिन अवस्थाका कारण सडक अधिकार क्षेत्र (Right of Way) कायम गर्न कठिनाई सृजना भइरहेको छ भने मापदण्ड अनुसार चौडा कायम गर्न सकिरहेको अवस्था छैन । कच्चि सडकको कारण नियमित

यातायात संचालनमा समस्या भइरहेको छ भने सडकमा कल्भर्ट तथा नाला निर्माण नभएको कारण सडक दाँयावायाँ हरियालीकरण बढाउन सकिरहेको अवस्था छैन ।

सडक संजालको विकासले मानिसहरुलाई पहुँचमा सहज बनायो भने अर्कोतिर गाउँमा गुणस्तरीय शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य सुविधाको अभावमा शहरमा वसाई सराइको जोखिम पनि वढाएको छ। स्थानीय तहमा रोजगार र स्व-रोजगारका अवसरहरू पर्याप्त नहुँदा युवा जनशक्ति विदेशिनुपरेका कारणले कृषियोग्य जमिनको उचित उपयोग नभई खाद्य परनिर्भरता बढिरहेको छ ।

नागरिकहरुमा चेतनाको कमी, बढ्दो अपेक्षाहरू यथोचित रुपमा सम्बोधनमा स्रोत साधनको कमी, बजारमा स्थानीय उत्पादनको न्यूनता, निर्यातयोग्य कृषि वस्तुको उचित बजारीकरण हुन नसक्नु, गाउँपालिकाको आर्थिक आयका स्रोतहरू सीमित हुनु, भएका स्रोतहरूको पनि पहिचान हुन नसक्नु जस्ता कारणले गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह प्रभावकारी बन्न सकिरहेको अवस्था छैन । यी समस्याले मूलतः उत्पादकत्वमा कमी, न्यून आयआर्जन, गुणस्तरीय तथा सीपयुक्त जनशक्तिको अभाव, युवा शक्ति वैदेशिक रोजगारमा जाने तथा गाउँबाट पलायन हुने प्रवृत्ति बढिरहेको पाइन्छ ।

कृषि र जडिबुटीमा आधरित उद्योगको विकास, सडक यातायात पूर्वाधारको स्तरोन्नति, मध्यपहाडी लोकमार्गको पहाडी भूभागमा व्यापक रूपमा भइरहेको कटानका कारण वातावरणीय ह्रासलाई न्यूनीकरण गर्दै सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्नु चुनौतीपूर्ण देखिन्छ । कमजोर पूर्वाधार रहेका पर्यटकीय स्थलमा आधारभूत भौतिक पूर्वाधारलगायतका सुविधाको विकास गरी पर्यटकलाई आकर्षित गर्ने कार्य पनि चुनौतीपूर्ण छ । गाउँपालिकाको आफ्नो श्रोतले मात्र बढदो मागलाई सम्बोधन गर्न सकिने अवस्था छैन । यस कारण ठूला र पूँजि निर्माण हुने आयोजनाका लागि ऋण परिचालन पनि गर्नु पर्ने हुन सक्दछ तर हाल सम्म गाउँपालिकाले मागमा आधारित योजना निर्माण पद्धतिको विकास गरी नसकेको र आवधिक योजना तर्जुमा पश्चात यस तर्फ पनि नीतिगत रुपमा सम्बोधन गर्नु पर्ने अवस्था सृजना भएको छ । यसै गरी यस गाउँपालिका लगायत यस क्षेत्रकै पर्यटन प्रर्वद्धनमा अहम महत्व राख्ने सित्खा खाँडादेवी केवलकार आयोजना जस्ता ठूला आयोजनाका लागि सरकारी सार्वजनिक तथा निजी साझेदारी (Public-Private Patnership PPP) नीतिलाई स्थानीय तह सुहाउदो बनाई कार्यान्वयन गर्न गाउपालिकाले गाउस्तरीय सार्वजनिक निजी साझेदारी नीति, कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु पनि चुनौतिपूर्ण देखिन्छ ।

परिच्छेद ४

दीर्घकालीन सोच (दूरदृष्टि), आवधिक लक्ष्य तथा उद्देश्य

४.१ गाउँपालिकाको विकासको दीर्घकालीन सोच (Vision) :

आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशालाको क्रममा सहभागीहरु विच गाउँपालिकाको समग्र विकास र समृद्धिका लागि प्रमुख अग्रणी क्षेत्रहरु सम्बन्धमा वृहत छलफल अन्तरक्रियाको निष्कर्षको रुपमा बिद्यमान धार्मिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक सम्पदाहरुको उचित संरक्षण र प्रर्वद्धन, मानवीय सोच, संस्कार र व्यवहारमा पूर्वीय दर्शन एवं सनातन सम्यता अनुरुपका मूल्य र मान्यताको अवलम्वन सहित सभ्य समाज निर्माण गर्दै कृषि र पर्यटन क्षेत्रको सर्वाङ्ण विकास मार्फत समृद्धि हासिल गर्न **"सुन्दर, सभ्य र समृद्ध खाँडादेवी"** को दिर्घकालीन सोच (Long Term Vision) निर्धारण गरिएको छ ।

"सुन्दर, सभ्य र समृद्ध खाँडादेवी"

४.२ समष्टिगत लक्ष्य (Goal)

खाँडादेवी गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचलाई मध्यमकालिन अवधि अर्थात पहिलो आवधिक विकासको लागि **आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौतिक विकास हासिल गर्दै वातावरणमैत्री र समन्यायिक विकासको सुनिश्चितताबाट नागरिकको समष्टिगत जीवनस्तरमा सुधार गर्ने** समष्टिगत विकास लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ ।

पहिलो आवधिक योजना अवधि (२०७६/ ०७७ - २०८०/ ०८१) सम्मका लागि देहाय बमोजिमका समग्र लक्ष सूचकहरु हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

तालिका २: समष्टिगत लक्ष सूचक (आधार रेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष परिमाण)

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्म)	लक्ष्य	
			०७८/०७९	०८०/०८१
प्रति व्यक्ति बार्षिक आय अमेरिकी डलर ९२५ भन्दा कम आम्दानी हुने जनसंख्या अर्थात निरपेक्ष गरिवीको दर	प्रतिशत	२५%	२२ %	२० %
आफ्नो उत्पादन र आम्दानीबाट वर्षभरी खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	४%	२५%	३०%
ज्याला मजदुरी पेशा व्यवसायबाट जिविका चलाउने	प्रतिशत	८०%	८५ %	९० %
उत्पादन बाहेक ज्याला मजदुरी पेशा व्यवसाय नभएका नागरिक	प्रतिशत	१०%	७%	५%
वार्षिक खाद्यान्न उत्पादन	मे.टन	४१२८	४२५०	४४१६
खाद्यान्न बाहेक अन्य उत्पादन	मे.टन	६१९	६८०	७४३
आम्दानीको दुई तिहाई भन्दा बढी खानामा खर्च गर्ने परिवार	प्रतिशत	२५%	२०%	१५ %
व्यवसायिक/प्राविधिक सीपयुक्त दक्ष व्यक्ति	जना	१२०००	१५०००	२०,०००
बाल कुपोषण दर	प्रतिशत	१० %	७%	५%
वाल विवाहको दर	प्रतिशत	२%	१ %	० %
महिला हिंसा घटना	प्रतिशत	२%	१ %	० %
मापदण्डअनुसार बनेका आवास घर	प्रतिशत	१ %	१० %	१५ %
बाह्रै महिना संचालन हुने सडक	प्रतिशत	८०%	९०%	१०० %
रुख विरुवाले ढाकेको वा हरियाली क्षेत्र	प्रतिशत	२३ / १५	२३/२०	२३/२३
गाउँपालिकाकाभित्रको बेरोजगारको संख्या	प्रतिशत	३%	२%	१ %
बैदेशिक रोजगारीमा गएकाको संख्या	संख्या	३१७	२५०	१५० %
उत्पादनमूलक कार्यमा रेमिट्यान्सको उपयोग	प्रतिशत	१० %	२५%	५०%
बैंक र बजार केन्द्रमा पुग्न लाग्ने औषत समय	घण्टा	५	४	३

४.३ समष्टिगत उद्देश्य :

गाउँपालिकाको पहिलो आवधिक योजनाले समिष्टगत लक्ष्य हासिल गर्न **आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृति एवं भौतिक क्षेत्रको बहुआयामिक विकासको प्रतिफलको न्यायोचित वितरण, पहुच बिस्तार र जनजीविकालाई सहज बनाई जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने** उद्देश्य निर्धारण गरी सोही बमोजिम प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण र रणनीति अवलम्बन गरिने छ ।

४.४ विषयक्षेत्रगत बृहत उद्देश्यहरु :

४.४.१ आर्थिक क्षेत्र :

कृषिमा आधुनिकिकरण, व्यवसायिकिकरण, स्थानीय सीप, श्रोत साधनमा आधारित उद्योग एवं उद्यमशिलता विकास, पर्यटन क्षेत्रमा आधारभूत र अत्याधुनिक पूर्वाधार एवं व्यवस्थापकीय क्षमता वृद्धि गरी दिगो र समतामूलक आर्थिक विकास भएको हुनेछ ।

४.४.२ सामाजिक क्षेत्र :

प्रविधिमैत्री र प्राविधिमैत्री गुणस्तरीय शिक्षा, सर्वसुलभ आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, दक्ष, सक्षम, सिर्जनशिल, प्रतिस्पर्धी तथा उत्पादक जनशक्तिको निर्माण, लैंगिक हिंसामुक्त सुसस्कृत एवं समतामूलक समाज निर्माण भएको हुनेछ ।

४.४.३ पूर्वाधार क्षेत्र :

वातावरणमैत्री र दिगो भौतिक एवं सामाजिक पूर्वाधार विकास गरी आधारभूत पूर्वाधार सुविधामा बिशेष गरी विपन्न तथा पछाडी पारिएका वर्गको पहुच वृद्धि सहित सुविधा सम्पन्न खाँडादेवी निर्माण भएको हुनेछ ।

४.४.४ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन :

वन तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै भू जलाधार तथा विपद् व्यवस्थापन सहित स्वच्छ वातावरण निर्माण भएको हुनेछ ।

४.४.५ सुशासन तथा संस्थागत विकास :

विधि र प्रक्रियाको स्थापना र विकास गर्दै गाउँपालिका र अन्य सरोकारवाला निकायहरुको कार्य सम्पादनस्तरमा सुधार सहित जवाफदेहीता र पारदर्शिता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

४.५ प्राथमिकता तथा रणनीतिहरु :

गाउँपालिकाले आत्मसात गरेको दीर्घकालीन सोच (Vision), पहिलो आवधिक योजनाले निर्धारण गरेको लक्ष्य (Goal) र वृहत तथा क्षेत्रगत उद्देश्य हासिल गर्न देहाय अनुसारका विषय क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिई विकास प्रयासलाई संचालन गर्ने रणनीति अवलम्बन गरिने छन्,

- नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालन ऐन बमोजिम प्राप्त एकल तथा साझा अधिकारहरुको सुव्यवस्थित एवं समन्वयात्मक प्रयोग र अभ्यास गरी संघीयता प्रर्वद्धन गर्न आवश्यक नीति, कानून, कार्यविधि, संरचना तथा मापदण्डहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन, नियमन र अनुगमन गरिनेछ ।
- संविधान प्रदत्त अधिकार तथा कार्य जिम्मेवारीको अधिनमा रही संघ र प्रदेश वीच सहअस्तित्व, समन्वय र सहकार्यको अवधारणा अनुसार जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी सुलभ र गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गरिनेछ ।
- कृषि, पर्यटन तथा पशुजन्य उपजको व्यवसायीकरण, विविधिकरण, स्थानीय सीप, श्रोतमा आधारित साना तथा घरेलु उद्योग, कृषि, पर्यटन र वनजन्य उद्यम व्यवसायको विकास गरी रोजगारीको सृजना र दिगो आय वृद्धि गरिनेछ ।

- गुणस्तरीय र व्यवसायिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य, मानसिक स्वास्थ्य, स्वच्छ खानेपानी, सामाजिक सुरक्षा तथा सशक्तिकरणद्धारा स्वथ्य, सिर्जनशिल र सीपयुक्त मानव संशाधनको विकास गरिनेछ ।
- व्यवस्थित यातायात पूर्वाधार, बजार, आवास, स्वच्छ उर्जा तथा संचार पुर्वाधारको विकासद्वारा अन्तरआवद्धता विकास र सेवा सुविधास्तर र पहुँच बृद्धि गरिनेछ ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेसीकरण, सुशासन, जलवायु अनुकुलन, विपद व्यवस्थापन, सुशासन तथा सदाचार प्रवर्द्धन जस्ता विषयलाई स्थानीय विकासका सवै प्रक्रियामा एकीकृत गरी विकास नतिजालाई समावेशी, उत्थानशील र दीगो बनाइनेछ ।
- महिला, वालवालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष रुमा लाभान्वित भई लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशकिरण अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- भाषिक तथा सांस्कृतिक पक्षले जगेर्ना र सामाजिक सदभाव तथा एकता अभिवृद्धिमा सघाउ पुऱ्याइनेछ ।

परिच्छेद ५
आर्थिक क्षेत्र विकास

५.१ विषय प्रवेश :

नेपालको संविधानले सुनिश्चित गरेको खाद्य सुरक्षा, मर्यादित र सुरक्षित रोजगारी र आयको अधिकार कार्यान्वयन गर्न संघ सरकार, प्रदेश सरकारका साथसाथै र स्थानीय सरकारको पनि महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसलाई मुर्तरुप दिन संवैधानिक व्यवस्था, संघ तथा प्रदेशको कानून, नीति, योजना र लक्ष्यको आधारमा स्थानीय सरकारले योजनाबद्ध प्रयास गर्नु आवश्यकता छ । यसलाई मध्यनजर गरी यस गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक विकासको अग्रणी क्षेत्र अर्थात उत्पादन, रोजगारी र आयको प्रमुख संभाव्य स्रोतका रुपमा रहेको कृषि, पशु, उद्योग व्यवसाय, पर्यटन, बित्तीय व्यवस्थापन जस्ता क्षेत्रमा विकास प्रयासलाई मार्ग निर्देशन गर्न यस क्षेत्रमा बिद्यमान अवस्था, समस्या तथा चुनौतिको पृष्ठभूमिमा आवधिक विकास योजनाको प्रभाव तह अर्थात लक्ष्य तह, विषय क्षेत्रगत असर तह अर्थात उद्देश्य, लक्ष्य परिमाण, सो प्राप्तीका लागि अवलम्वन गर्नु पर्ने रणनीति र विषय क्षेत्रगत प्रमुख कार्यक्रमहरु देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

५.२ वर्तमान अवस्था :

अवस्थितिको हिसावले अत्यन्तै रणनीतिक महत्व राख्ने यस खाँडादेवी गाउँपालिकाको अधिकांश भूभाग महाभारत पर्वत श्रृंखला सहित अन्य पहाडी क्षेत्र, खोच, साना थली र टारहरु रहेका छन । अधिकांश भूभागमा आकासे खेतीको रुपमा गहुँ, मकै, कोदो, फापर, जुनेलो, भटमास जस्ता परम्परागत खाद्यवाली हुन्छ भने दक्षिण भेग सुनकोशी आसपास केही दुन भूभाग र भटौली खोला, जिल्ला सदरमुकाम संग जोडिएको तामाकोसी आसपासको दुन क्षेत्रमा प्रयाप्त सिंचाई सुविधा भएकोले धान खेती गरिन्छ । यसको अलावा सवै क्षेत्रमा मौसमी तथा वेमौसमी तरकारी खेती आर्थिक विकासको प्रमुख साधनको रुपमा रहेको छ ।

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा धार्मिक पर्यटकीय दृष्टिकोणले अत्यन्तै महत्वपूर्ण खाँडादेवी मन्दिरका साथै लग्लेश्वर, गाल्वा क्षेत्र, वौद्धस्तुपा, रुद्रेश्वर, सोलीथुम्का, बिश्वाभित्र गुफा लगायत बिभिन्न प्राकृतिक तथा धार्मिक सम्पदा, ट्रेकिङ्ग गर्न मिल्ने प्रसस्त ठाँउहरु, रैथाने चाडपर्व, चालचलन तथा संस्कृतिहरु एवं पर्यटन पूर्वाधार रहनुले यस क्षेत्रको विकासको संभावना प्रसस्त देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकाको मुख्यतः परम्परागत खेतीतर्फ गहुँ, मकै, भटमास खेती, आलु तथा मौसमी तरकारी खेती, आर्थिक विकासको प्रमुख साधनको रुपमा रहेको छ । व्यवसायको हिसावले खाँडादेवी गाउँपालिकामा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा १२३९, कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा ६५०२, ज्यालामजदुरी श्रमिक ४०८१, नोकरी वा जागिर तर्फ २८६४ र वैदेशिक रोजगारीमा १००५ रहेको छ भने ११५१ वेरोगारी रहेको अवस्था छ । आर्थिक विकास संभावनाका क्षेत्रहरु प्रचुर भएपनि परम्परागत र निर्वाहमुखी खेती प्रणाली, व्यवसायिक ज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धी सूचनाको कमी, उन्नत मल विउको न्युन उपलव्धता, कर्जामा कम पहुँच, वजारोन्मुख खेती प्रणाली नहुनु मुख्य चुनौतीको रुपमा रहेको छ ।

यस गाउँपालिकाको कृषि तथा पशु क्षेत्र, पर्यटन क्षेत्रको विकास र विस्तारको प्रचुर सम्भावना भएकोले कृषिमा आधारित साना उद्यम, पर्यटन क्षेत्रको विकास, सहकारी, बैंक तथा वित्तिय सेवा सुविधा लगागत स्थानीय तहको लागि उपलब्ध आर्थिक अधिकार क्षेत्रको संभावना, समस्या तथा विकासका लागि अबलम्बन गर्नु रणनीति निम्न वमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.३ आर्थिक क्षेत्र विकासको उद्देश्य, लक्ष परिमाण, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम :

आवधिक योजनाको लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान दिने गरी आर्थिक विकास क्षेत्रको लागि **कृषिमा आधुनिकिकरण, व्यवसायिकिकरण, स्थानीय सीप, श्रोत साधनमा आधारित उद्योग एवं उद्यमशिलता विकास, पर्यटन क्षेत्रको क्षमता**

विकास गर्दै दिगो र समतामूलक आर्थिक विकास भएको हुने उद्धेश्य निर्धारण गरिएको छ । निर्धारित उद्धेश्य अनुसार देहाय बमोजिम लक्ष सूचकहरु हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

तालिका ३: आर्थिक क्षेत्र विकासको लक्ष्य सूचक (आधार रेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष परिमाण)

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/७९	०८० /८१
गैर कृषि पेशा (उद्यम, व्यापार र जागिर) मा निर्भर	जनसंख्या	४१०३	४७१८	५४२५
कृषि तथा पशुपालन व्यवसायमा संलग्न परिवार	संख्या	४४२३	४५११	४६०१
कृषि उपजहरुको बार्षिक मूल्य (एकमुष्ट) हजार	रु.	१,५०,००	५,००,००	१५,००,००
पशुपंक्षी र सोजन्य उत्पादन मूल्य (बार्षिक) हजार	रु.	४,७८,००	५,४९,७०	६,५९४०
औद्योगिक वस्तु र सेवा उत्पादन मूल्य (बार्षिक)	रु. (करोड)	१८	७०	१२०
उद्योग तथा व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	जना	१२३९	३०००	५०००
निकासीजन्य उद्योग अन्नवाली / मासु	टन	५०/१०	८०/५०	११०/१००
भमण गर्ने बार्षिक पर्यटक (वाह्य)	संख्या	५००	१०००	२०००
भ्रमण गर्ने बार्षिक पर्यटक (आन्तरिक)	संख्या	३६०००	२०००००	४०००००
पर्यटन र सेवामूलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	जना	२५०	७००	१५००
वैकमा खाता हुने तथा सेवा उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	१८ %	६०%	८५%
उत्पादन र बजारीकरण सहकारीमा आवद्ध सदस्य	संख्या	७५०१	१५०००	२५०००

प्रमुख रणनीतिहरु:

- आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत कृषि विकास तथा खाद्य सुरक्षा, पशु विकास, वैदेशिक रोजगार तथा सुरक्षित आप्रवासन, पर्यटन विकास, उद्योग, व्यापार व्यबसाय, वित्तीय तथा सहकारी क्षेत्रसंग सम्बन्धित संविधान प्रदत्त एकल अधिकार तथा संघीय र प्रादेशिक कानून बमोजिम साझा अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवश्यक नीति, कानून, कार्यविधि, संरचना तथा मापदण्डहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतका लक्ष्य (प्रभाव तह), उद्देश्य (असर तह) र उपलब्धि (प्रतिफल तह) को लक्ष्य परिमाण हासिल गर्ने तर्फ नीति, कार्यक्रम र श्रोत बिनियोजन भए नभएको अनुगमन तथा मूल्यांकन पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
- संघीय तथा प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त आर्थिक विकास क्षेत्रसंग सम्बन्धित नमूना कानूनका मस्यौदालाई स्थानीय परिवेश अनुसार अनुकूलन, परिमार्जन र पारित गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- संविधान प्रदत्त अधिकार तथा कार्य जिम्मेवारीको अधिनमा रही संघ र प्रदेशसँग सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयलाई प्रवर्धन गर्दै जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतका सेवाहरु सुलभ र गुणस्तरीय रुपमा प्रवाह गरिनेछ ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन, जलवायु अनुकूलन तथा विपद् ब्यबस्थापन, जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयहरुलाई आर्थिक विकास अन्तर्गतका सबै उपक्षेत्रमा उपयुक्त रुपमा समावेश र सम्बोधन गरिनेछ ।

५.३.१ कृषि विकास तथा खाद्य सुरक्षा :

क) संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

नेपालको संविधानले सबै नेपालीलाई खाद्यको अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यले सन् २०३० सम्ममा भोकमुक्त विश्व बनाउने लक्ष्य लिएको सन्दर्भमा संघीय सरकारले बि.सं.२०७७ भित्र खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुने घोषणा गरेको एवम् पाँच वर्षभित्र कृषि उत्पादकत्व दोब्बर गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको छ । हाल मुलुक कृषिको यान्त्रिकीकरण, आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण गर्ने उद्देश्यले १५ वर्षीय कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयनको चरणमा छ ।

खाँडादेवी गाउँपालिकाको अधिकांश खेतीयोग्य जमिन धरातलीय स्वरुप र जलाधार क्षेत्रको न्युनताका कारण सिंचाई सुविधाको अभाव भएकोले अत्यन्तै सिमित क्षेत्रमा मात्र धान, गहु आलु जस्ता खाद्यान्न उत्पादन हुने गरेको छ । अधिकांश

क्षेत्रमा अदुवा, लसुन, केरा, कागती, आलु जस्ता नगदेवाली उत्पादन भइरहेको छ भने व्यवसायिक रुपमा मौसमी तथा वेमौसमी तरकारी उत्पादन हुने गरेको छ। उत्पादित तरकारी मन्थली, गाल्वा र मुलकोट जस्ता बजार केन्द्रहरुमा बिक्रि हुने गरेको छ भने यहाँ उत्पादन हुने आँप, भुइँकटहर, रुख कटहर, चिली, जुनार, सुन्तला, निवुवा, किवी जस्ता फलफूल, वेल, जटामसी, चुत्रो, अमला, अलैची, टिमुर, घ्युकुमारी जस्ता जडिवुटीहरु स्थानीय वजारमा खपत हुने गरेको छ। गाउँपालिकाबाट वार्षिक खाद्यान्न उत्पादन ४१२१.५४ मे.ट., आलु १८२.६५ मे.ट., तरकारी ३२६.५३ मे.ट., तेलहन ४.८८ मे.ट., दलहन ५३.७७ मे.ट.र फलफूल ५४.१३ मे.ट.रहेको छ। प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण आयोजना अन्तर्गत तरकारी तथा नास्पातिको पकेट क्षेत्र तहमा विस्तार भइसकेको अवस्था छ। यस्ता पकेट क्षेत्रलाई थप विस्तार र प्रर्वद्धन गर्न सकेको खण्डमा खाद्य सुरक्षा तर्फ अप्रत्यक्ष भएपनि योगदान गर्न सक्ने प्रचुर संभावना रहेको छ।

ख) समस्या तथा चुनौति

यस गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्रमा उपलब्ध विशिष्ट संभावनाको बाबजुद अधिकांश कृषकहरुमा व्यावसायिक कृषि सम्बन्धी प्राविधिक, व्यवस्थाकीय र बजारीकरण सम्बन्धी ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोगमा कमी छ। परिणामस्वरुप उत्पादित बालीको सरंक्षण र भण्डारण, उत्पादकत्व वृद्धिका लागि मलखाद र विषादीको प्रयोग जस्ता कामलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन सकेको छैन। भूउयोग नीतिको अभावमा आवासीय भूमी र कृषि भूमीको वर्गिकरण हुन सकेको छैन जसका कारण कृषियोग्य जमीनको खण्डीकरण र कृषि भूमि संकुचन भई यान्त्रिकीकरणमा अवरोध सृजना भएको छ।

स्थानीय हावापानी सुहाउँदो र बढी उत्पादन दिने खालको उन्नत प्रजातिका बीउ बिजन उपलव्ध हुन सकेको छैन भने विरुवा उत्पादनका लागि नर्सरी नहुँदा कृषकहरुको माग र आवश्यकता अनुसारको विरुवा उपलव्ध हुन सकेका छैन। सुख्खाक्षेत्रमा सिंचाई सुविधाको अभाव, व्यवसायिक कृषकहरु संगठित हुन नसक्नु, सहुलियत दरमा कृषक बिमा तथा ऋण प्रबाहको अभाव जस्ता कारणहरुले गर्दा गाउँपालिकाको करीव ३८ प्रतिशत जनसंख्या अझ पनि खाद्य असुरक्षाको चुनौति सामना गर्न वाध्य भइरहेको अवस्था छ।

ग) उद्देश्य

कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी व्यवसायिकरणको माध्यमबाट नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने

तालिका ४: कृषि विकास तथा खाद्य सुरक्षाका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/७९	०८०/०८१
व्यवसायिक उत्पादनमा संलग्न कृषक	संख्या	५,०२६	६,०००	७,२००
आलु व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	हेक्टर	८	१२	१५
तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	हेक्टर	११	१३	१६
अगुवा वा व्यवसायिक कृषक	संख्या	२००	४००	६००
क्रियाशिल ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता	संख्या	५	९	१८
स्थानीय व्यवसायिक कृषि फार्म	संख्या	३०५	३७५	४१०
सक्रिय व्यवसायिक कृषक सूमह	संख्या	१९०	२२०	२९०
खाद्यान्न (धान, मकै, गहुँ र जौ) उत्पादन	मे.ट.	४१२८	४८००	५३००
तरकारी उत्पादन	मे.ट.	३२६.५३	३८०	४५०
फलफूल उत्पादन	मे.ट.	५४.१३	६२.८	७०
दुध उत्पादन	लि.	३ लाख	३.३ लाख	४ लाख
मह उत्पादन	लि.	१०००	१२००	१६००
कम्पोष्ट र जैविक मल उत्पादन	लि.	८८४६	९०००	१०५००
व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या	३	९	१८
सक्रिय व्यवसायिक कृषक समूह	संख्या	१५०	२००	२५०
कृषि सहकारी संस्था	संख्या	११	१८	२५
सहकारीमा आवद्ध कृषक	संख्या	२७५०	३०००	३३००

तालिका ४: कृषि विकास तथा खाद्य सुरक्षाका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/७९	०८०/०८१
कोण्ड स्टोर/रष्टिक स्टोर क्षमता	(मे.ट)	०	२	५
उन्नत विउ, जैविक मल र विषादी प्रयोग गर्ने, आधुनिक कृषि प्रविधि प्रयोग गर्ने	परिवार	३०००	६०००	७२००
कृषि उपज संकलन तथा बजार प्रवर्धन केन्द्र		०	३	९

घ) रणनीति :

आवधिक योजनाको अपेक्षित नतिजा प्राप्त गर्न गाउँपालिकाको स्रोत, स्थानीय संघसंस्था, समुदाय, निजी क्षेत्र र प्रदेश तथा संघ सरकारसँग साझेदारी र सहकार्य गरी योजना अवधीमा प्राथमिकता आधारमा देहाय अनुसारको रणनीति अवलम्वन गरिने छ ।

- स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा उल्लेखित गाउँपालिकाको काम, कर्तब्य र अधिकार बमोजिम कृषि विकास सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- गाउँपालिकालाई खाद्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउन र गरिवी न्युनिकरण गर्न खेतीयोग्य जमिनलाई बाँझो राख्न नपाउने नीतिगत व्यवस्था गरी सामुहिक खेती तथा कबुलियती खेती (लिजहोल्ड फार्मिङ्ग) प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
- स्थानीय रुपमा संभाव्य गैरकृषि उत्पादहरु (अलैंची, कागती, चिया, कफि) जस्ता उच्च मूल्य वस्तुको उत्पादनमा वृद्धि, उत्पादित वस्तुलाई मूल्य श्रृखंला विकास गरी आय वृद्धि गरिनेछ ।
- कृषि उत्पादकत्व र उत्पादन वृद्धिका लागि स्थानीय हावापानी, जलवायु अनुकुलन हुने प्रकृतिको वोट विरुवाको नर्सरी फार्म हाउसको स्थापना, कृषिको व्यवसायिकरण, महिलामैत्री प्रविधि र यान्त्रिकरणलाई प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- जलवायु परिवर्तनलाई कृषिमा अनुकूलन गर्दै कृषि जैविक विविधताको संरक्षण र प्रविधि उपयोगलाई प्रोत्साहन गर्दै कृषि कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- स्थानीय उत्पादनको व्यवस्थित भण्डारण, संचय, गुणस्तर वृद्धि सहित व्यवसायिकरणका लागि कृषि उत्पादन संकलन केन्द्रको स्थापना र उत्पादित वस्तुको मूल्य श्रृखंला वृद्धिको लागि प्रशोधन उद्योगको स्थापना गर्न सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणा अनुसार लगानी प्रर्वद्धन गरिनेछ,
- कृषि उत्पादन वृद्धिका लागि आवश्यक कृषि पूर्वाधार र प्राविधिक जनशक्ति (कृषि ज्ञान सिकाई केन्द्र) को स्थापना गरिनेछ ।
- कृषक तथा कृषि फार्महरुको सीप, क्षमता अभिबृद्धि एवं व्यवसायिकता विकासमा सहजीकरण गरिनेछ ।
- संस्थागत विकासका लागि अगुवा महिला तथा मिश्रित कृषक समूह गठन र कृषि सहकारी संस्था गठन गर्न प्रोत्साहन गरिने, अगुवा कृषक परिचयपत्र वितरण र सोही अनुसार सुविधा एवं अनुदानहरुको व्यवस्था गरी कृषि पेशालाई एक पुरस्कृत एवं सम्मानित गरिनेछ । अगुवा कृषकलाई यस कार्यमा संलग्न गराइने छ ।
- कृषि उत्पादन तथा कृषकको लगानी सुरक्षाका लागि कृषि विमा प्रर्वद्धन र सहुलियत ऋण सुविधाको प्रवन्ध गरिनेछ ।
- भूउपयोग नीति र योजना तर्जुमा गरी खेतीयोग्य जमिनलाई खण्डिकरण गर्न निरुत्साहित गरिनेछ ।
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवाहरुको सीप, योग्यता र वित्तीय क्षमताको अधिकतम परिचालन गरी कृषि तथा गैर कृषिमा आधारित साना तथा लघु उद्यम विकास तथा रोजगारी सृजना गरिनेछ ।

- महिला, दलित, अति विपन्नहरुलाई व्यवसायिक खेतीका लागि प्रोत्साहित गर्दै उनीहरुमा उद्यमशिलता विकास गरिने छ र निःशुल्क कृषि वीमा, वीउविजन, सहुलियत दरमा कृषि ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।
- महिला, दलित, अति विपन्नहरुवाट सामुहिक रुपमा गरिने व्यवसायिक खेतीलाई यान्त्रीकरण गर्न कृषिका आधुनिक प्रविधिहरु सामुहिक जमानीमा निःशुल्क उपलव्ध गराइनेछ ।
- अति विपन्न वर्गवाट गरिने च्याउ खेति जस्ता खेतिलाई व्यवसायिक कृषि खेतीका लागि आवश्यकताका आधारमा वीउपूँजीको व्यवस्था गरिनेछ ।
- व्यवसायिक कृषि विकासका लागि दीर्घकालीन गुरुयोजना बनाइनेछ ।
- कृषि ज्ञान केन्द्र, कृषि सहकारी लगायतका वित्तीय संस्थाहरुको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउन सहजिकरण गरिने छ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- भू उपयोग नीति तथा योजना तर्जुमा ।
- कृषि पूर्वाधार निर्माण (बजार प्रवर्धन तथा पूर्वाधार विकास कार्यक्रम) ।
- ब्यवसायिक तथा कृषिमा यान्त्रिकिकरण विशेष कार्यक्रम ।
- कृषि सिकाई केन्द्र प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- कृषि उपज संकलन, बजारिकरण तथा गुणस्तर अभिबृद्धिका लागि सहकारी प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- प्राविधिक दक्ष जनशक्ति तथा क्षमता विकास कार्यक्रम ।
- एक घर एक फलफूलको बिरुवा रोपण कार्यक्रम ।
- एक वडा एक कृषि प्राविधिक कार्यक्रम ।

५.३.२ पशुपक्षीं विकास

क) संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

खाँडादेवी गाउँपालिका क्षेत्रबाट वार्षिक २,१९,००० लि दुध, १९००० गोटा कुखुरा, ६०,००० के.जि. खसी बोका १४,००,००० गोटा अण्डा, ३०० गोटा रांगा भैंसी उत्पादन भइरहेको अवस्था छ। पशु विकासका लागि पर्याप्त चरण क्षेत्र विकास गर्न सकिने, पशुजन्य उत्पादनको बजारको प्रचुर सम्भावना रहेको भएतापनि उत्पादकत्व वृद्धि, वजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरुको व्यवसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्य गर्न सकेमा पशुपालन कार्यलाई थप व्यवसायिक वनाउन सकिने देखिन्छ। यसै गरी सुनकोसी नदि प्रणालीमा व्यवसायिक मत्स्यपालनको प्रचुर संभावना रहेको छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

उत्पादकत्व वृद्धिका लागि उन्नत नश्लसुधार, व्यवसायिक र विविधिकरण सहित प्रतिष्पर्धात्मक बजारको विकास हुन नसक्नु, प्रविधि तथा आधारभूत प्राविधिक सेवा, वजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरुको व्यवसायिक दक्षता अभिवृद्धिजस्ता कार्य अझैपनि चुनौतिको रुपमा रहिरहेको छ । यसै गरी सामुदायिक दाना उद्योगको अभावमा अन्यत्रबाट आयात गर्दा हुन सक्ने मूल्यवृद्धि, वनका कारण चरण क्षेत्रमा समस्या, दुग्ध संकलन र ढुवानीको समस्या, पशुवधशाला, पशु बिमा सम्बन्धी चेतनाको कमी, घाँसको कमी, प्राविधिक जनशक्तिको कमी जस्ता पक्ष पनि थप समस्याको रुपमा रहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

१. पशुपालन व्यवसायलाई विविधिकरण, व्यवसायिकरण, आयमूलक तथा सम्मानित पेशाको रुपमा विकास गरी कृषि प्रणालीद्धारा उच्च एवं दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा तथा गरिबी न्यूनिकरण गरिनेछ ।

२. पशु जन्य पदार्थको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याइनेछ ।

तालिका ५: पशु विकासका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
व्यवसायिक पशुपालनमा संलग्न परिवार	संख्या	४३९५	४३००	४०००
बार्षिक खरिद विक्री भेडा, खसी, बोका	संख्या	१२०००	१४५००	१७४००
व्यवसायिक पशुपालन फर्म	संख्या	८	१२	२०
दुध तथा दुधजन्य उत्पादन	मे.टन	६.५	६.७	७
भुइघाँसको व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	हेक्टर	१०	२०	३०
सक्रिय पशुपालन समूह	संख्या	२३	२७	४०
व्यवस्थित चरन क्षेत्र	संख्या	०	१०	२०
नश्ल सुधार तथा उपचार केन्द्र	संख्या	०/१	३	६
क्रियाशिल ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता	संख्या	५	१०	२०
पशुपालनसम्बन्धी उपलब्ध प्रविधि, (खोप, कृत्रिम प्रजनन, क्यासट्रेसन) उपयोग गर्ने घरपरिवार	संख्या	२०००	३०००	४०००
सुचारु कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र	संख्या	०	२	५
दुग्ध चिस्यान केन्द्र/संकलन केन्द्र	संख्या	०	१	३
बोइलर कुखुरा पालन	संख्या	१००	१२०	१८०
लेर्यस कुखुरा फार्म	संख्या	२०	३५	४५

घ) रणनीति :

- पशु विकास सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- पशुजन्य उत्पादनको लागत घटाउन र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउन व्यवसायको व्यवसायिकरण, नश्ल सुधार, कृतिम गर्भाधान, आधारभूत पूर्वाधार सहित एकद्धार प्राविधिक सेवा केन्द्र मार्फत प्राविधिक सेवामैत्री बनाइनेछ ।
- व्यवसायिक पशुपालक किसानहरुको क्षमता विकासका लागि तालिम तथा प्रविधि प्रशारण गरि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- पशु पंक्षी पालक कृषकहरुको क्षमता विकासका लागि सूचना प्रवाह गरी कृषक सहभागिता बढाइनेछ ।
- व्यवसायिक पशुपालनका लागि आवश्यक घँसको नियमित आपूर्ति तथा चरणक्षेत्रका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरुसंगको सहकार्य प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
- दुध संकलन, दुवानी व्यवस्था एवंम प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणा अनुसार पूंजि परिचालन गरिनेछ ।
- स्वस्थ्य मासु उत्पादन र उपभोग प्रवर्द्धनका लागि सरकारी र निजी क्षेत्रको सहकार्यमा मासु जाँच प्रणाली व्यवस्थित गरी बधशाला मार्फत स्वच्छ र गुणस्तरीय मासु उपभोगमा सहजिकरण गरिनेछ ।
- आवश्यक पूँजीको अभावमा पशुपंक्षी पालनलाई व्यवसायिक रुपमा अगाडि वढाउन नसक्ने महिला, दलित, तथा अति विपन्न वर्गलाई आवश्यकताका आधारमा वीउ पूँजी अनुदान उपलव्ध गराउदै पशुपंक्षी पालनलाई आय आर्जनको एक मुख्य श्रोतको रुपमा स्थापित गर्न सहयोग गरिनेछ ।
- माछा पालनमा कृषकहरुलाई आवश्यक प्राविधिक र अनुदान सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।

- न्यून लागत तथा तुलनात्मक रुपमा वढी लाभ आर्जन गर्न सकिने पशुपंक्षीजन्य वस्तुहरुको व्यवसायिक पालनमा प्रोत्साहित गर्दै आवश्यक सहयोग उपलव्ध गराइनेछ ।
- सहकारी संस्था तथा सामुहिक रुपमा पशुपंक्षीजन्य वस्तुको व्यवसायिक पालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । यसरी सामुहिक रुपमा गरिने पशुपंक्षी पालन व्यवसायका लागि नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- महिला, दलित, तथा अति विपन्न वर्ग आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा सुधारका लागि सहकारी तथा निजीक्षेत्रसंग समन्वय गरी उनीहरुद्वारा उत्पादित वस्तुहरुको विक्री वितरणमा सहजता ल्याइनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- पशु प्रजनन् तथा पशु आहार प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- पशुपंक्षी पकेट प्याकेज तथा बृहत पशु विकास कार्यक्रम ।
- पशु प्रचार प्रसार सेवा कार्यक्रम ।
- पशु स्वास्थ्य तथा विमा कार्यक्रम ।
- दुध व्यवसाय प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- व्यवसायिक पन्छीपालन कार्यक्रम ।
- व्यवसायिक मत्स्य विकास कार्यक्रम ।
- माशु पसल सुधार तथा बधशाला स्थापना ।
- वंगुर कुखुरा सहकारी प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।

५.३.३ सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारी

क. संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको प्रत्याभूति गर्न रोजगारीको हकको व्यवस्था गरेको छ । खाँडादेवी गाउँपालिकाको हकमा जनसंख्याको आर्थिक रूपले सक्रिय (१४–५९ वर्ष समूह) जनसंख्या ६२.७४ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक रूपमा सक्रिय जनशक्तिले स्थानीय तहमा पर्याप्त रोजगारीको अवसर नहुँदा वैदेशिक रोजगारमा जाने प्रवृत्ति बढ्दो छ । उमेर समूहको आधारमा वैदेशिक रोजगारीमा जानेमा सवैभन्दा वढि १८ देखि २९ वर्ष समूहका रहेको देखिन्छ ।

खाँडादेवी गाउँपालिकाबाट विभिन्न शैक्षिक योग्यता र उमेर समूहका गरी करिव १००५ को हाराहारीमा वैदेशिक रोजगारीमा रहेको देखिन्छ जुन कूल जनसंख्याको करिव ३ प्रतिशत हुन आउछ । जसमध्ये पुरुषको संख्या उल्लेख्य रहेको छ । बैदेशिक रोजगारीमा गएका मध्ये करिब ८५ प्रतिशत पुरुष रहेका छन् भने १५ प्रतिशत महिला रहेका छ । बैदेशिक रोजगारी मध्ये करिब ९० प्रतिशत खाडी राष्ट्रहरुमा, १० प्रतिशत मलेशिया तथा कोरिया लगायतका अन्य राष्ट्रहरुमा गएको देखिन्छ । जसबाट वार्षिक औषत ३० करोड विप्रेषण भित्रिने गरेको अनुमान छ ।

यस आधारमा यस गाउँपालिकाबाट युवा पलायनको अवस्था त्यत्ति गम्भिर भइनसकेको र युवाहरु गाउँघरमा वा देशकै अन्य क्षेत्रमा गई बिभिन्न रोजगारीमा रहेको अवस्था देखिएको छ । उपयुक्त जीवनपयोगी सीपको विकास गरी युवावर्गलाई कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा आकर्षित गर्न सकिने संभावन देखिन्छ । वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त हुने विप्रेषण, सीप तथा अनुभावलाई आफ्नो थातथलोमा प्रयोग गर्न सकिने वातावरण निर्माण गर्न सकेको खण्डमा स्थानीय आर्थिक विकासमा योगदान पुग्नका साथै रोजगारको अवसर समेत विस्तार हुने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाले सुरु गरेको इन्जिनियरि· कलेज (प्राविधिक बिद्यालय) बाट युवाहरूलाई जीवनपयोगी सीप प्रदान गरी उद्यमी बनाउन सकिने पर्याप्त संभावना वढेको छ ।

ख. समस्या र चुनौति :

युवाहरुमा वैदेशिक रोजगारीमा जाने प्रवृत्तिले स्थानीय रूपमा जनशक्तिको कमी, पारिवारिक समस्या र परनिर्भरता बढी रहेको छ । गाउमा भित्रिएको विप्रेषण आय उत्पादनमूलक क्षेत्रमा उपयोग हुन नसक्दा उपभोगजन्य क्षेत्रमा खर्च भइरहेको अवस्था छ । युवाहरु पलायन हुंदा स्थानीय उत्पादन र उत्पादकत्व क्रमशः ह्रास हुदै गएको अवस्था नै गाउँपालिकाको लागि प्रमुख चुनौति रहेको छ । यसै गरी गाउमा गुणस्तरीय शिक्षा र आधारभूत स्वास्थ्य सुविधाको अभाव, निर्वाहमुखी उत्पादन प्रणाली, श्रमप्रतिको सम्मानको अभाव, स्थानीय सीप र श्रोतको महत्व वारेमा प्रचार प्रसार हुन नसक्नु जस्ता समस्याहरु नै सुरक्षित आप्रवासन क्षेत्रको प्रमुख चुनौति रहेको छ ।

ग. उद्देश्य :

वैदेशिक रोजगारमा संलग्न (महिला, पुरुष, विपन्न वर्गसहित) कामदार तथा तिनका परिवारहरूको वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ वृद्धि हुनका साथै वैदेशिक रोजगारबाट उत्पन्न नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनीकरण गर्ने ।

तालिका ६: सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारीका सूचक तथा लक्ष परिमाणः

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
वैदेशिक रोजगारीमा रहेको जनसंख्या	संख्या	१००५	११,००	१२००
सीपमूलक तालिम लिएर वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या	प्रतिशत	७००	१०००	१२००
सीपमूलक तालिम नलिई वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या	प्रतिशत	३००	२५०	५०
सीपमूलक तालिम	संख्या	८	१६	२०
सुरक्षित वैदेशिक रोजगारका लागि सूचना केन्द्र	संख्या	०	१	४
विप्रेषण आयमूलक क्षेत्रमा परिचालनका सम्बन्धी वित्तीय साक्षरता	संख्या	०	८	१०
वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केर उत्पादन क्षेत्रमा व्यवसाय गर्नेको	प्रतिशत	०.१	१	५
विप्रेषण	रुपियाँ (करोड)	३०	४०	५०

घ. रणनीति :

- स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा उल्लेखित गाउँपालिकाको काम, कर्तब्य र अधिकार बमोजिम सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारी सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- वैदेशिक रोजगारीमा जाने तथा फर्केका व्यक्तिहरुका साथै विप्रेषण आयको तथ्यांक व्यवस्थित गरिनेछ ।
- स्थानीय तहमा स्वरोजगार तथा रोजगार सृजना हुने खालका कार्यक्रमहरू प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ ।
- वैदेशिक रोजगारमा जाने व्यक्तिहरूको यात्रालाई सुरक्षित, मर्यादित र उपलब्धिमूलक बनाउन सुरक्षित वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी व्यापक सूचना प्रवाह, सिप तालिम प्रदान तथा आवश्यक कानुनी सहायता प्रदान गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाभित्र प्राप्त विप्रेषणलाई आयमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि वित्तीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन गर्दै उद्यमशीलता र लगानी प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- वैदेशिक रोजगारका कारण व्यक्ति, परिवार तथा समाजमा उत्पन्न नकारात्मक असरहरूलाई न्यूनीकरणका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरिनेछ ।
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर आएका व्यक्तिहरूको ज्ञान, सीप, पुँजीलाई परिचालन गर्न कृषिजन्य, उद्योग र सेवा व्यवसाय सञ्चालन गर्न संवर्द्धन केन्द्रमार्फत नव उद्यमी सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

ङ. प्रमुख कार्यक्रम :

- सूचना प्रविधि, वेब र सामाजिक सञ्जालमा आधारित रोजगार सूचना पोर्टल सञ्चालन ।
- सुरक्षित आप्रवासन सचेतना कार्यक्रम व्यावसायिक सीप विकास तालिम ।
- वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिका परिवार र फर्किएका व्यक्तिहरूलाई मनोसामाजिक परामर्श ।
- महिला उद्यमशीलता तथा सीप विकास तालिम र पुँजीमा पहुँच, युवा स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन, सीप, उद्यमशीलता, शैक्षिक प्रमाणपत्रका आधारमा पुँजीमा पहुँच ।
- वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिका परिवारलाई स्टार्टअप सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन ।

५.३.४ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय

क) संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

जिल्ला सदरमुकाम मन्थली तथा सित्खा गाल्वा, डोरम्वा हुदै सैलुंगे पुग्ने रणनीतिक सडक आसपासका सित्खा, गोगने, गाल्वा, पकरवास जस्ता क्षेत्रहरु मुख्य प्रमुख व्यापारिक केन्द्रको रुपमा विकास भइरहेको अवस्था छ । स्थानीयस्तरमा उपलव्ध कच्चा पदार्थमा आधारित साना उद्यम, लघु तथा साना उद्योगहरुको संचालन गर्न सकिने संभावना देखिन्छ । हाल यस गाउँपालिकाभित्र २ वटा क्रसर उद्योग, ३ वटा स मिल, करीव ३० वटा जति कुटानी पिसानी मिलहरु र २ वटा फर्निचर उद्योगहरु संचालनमा रहेको छ । यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र चुनढुंगा तथा खरिढुंगा जस्ता उच्चमूल्यका खनिज तथा ढुंगा, गिटी र वालुवा जस्ता नदिजन्य निर्माण सामाग्रीको पर्याप्त भण्डार भएकोले सिमेन्ट उद्योग, कृषि तथा पशुजन्य प्रशोधन उद्योगको संभावना देखिन्छ। सित्खा, गोगनपानी, गाल्वा, लुभुघाट, कुलोडांडा, ध्याङ्गसिंगडाडा, चुल्ठेपानी र धुलेवेशी जस्ता व्यापारिक केन्द्र आसपास स्थानीय शिपमा आधारित साना उद्यम व्यवसाय प्रर्वद्धन गरी रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

उद्योग तथा व्यवसाय प्रर्वद्धन तर्फ स्पष्ट नीतिको अभाव, तालिम तथा प्रशिक्षण केन्द्रको अभावमा दक्ष जनशक्ति तथा प्राविधिक ज्ञान तथा सिपको कमी, स्थानीय सीपको प्रवर्द्धन गरी उद्यममा लगानी प्रर्वद्धन गर्न नसक्नु, बजार सञ्जाल विस्तार हुन नसक्नु, निजि तथा सहकारी क्षेत्रलाई उद्योग तथा व्यवसायमा लगानीको वातावरण निर्माण गर्न नसक्नु, उधोग स्थापनाका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा संरचनाको कमी, उद्यमशिलता तथा व्यवसायिक ज्ञानको कमी, इन्धन तथा उर्जाको सहज सुविधाको कमी, आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थको अभाव जस्ता समस्या र चुनौति देखिन्छ ।

ग) उद्देश्य :

स्थानिय श्रोत, साधन र जनशक्तिलाई व्यवसायिकरण गर्दै, स्वरोजगारमुलक, रोजगारमुलक, उद्योग व्यवसायहरुको विकास गरी आत्मनिर्भर समाजको विकास गर्ने ।

तालिका ७: उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
चालु लघु उद्योग रु.५ लाख सम्मको	संख्या	३३	१००	२००
चालु घरेलु उद्योग (स्थानिय सिपमा आधारित)	संख्या	४२	१५००	२५००
चालु साना उद्योग (रु.१ करोड सम्मको)	संख्या	४	१०	२०
चालु मझौला उद्योग (रु.१५ करोड सम्मको)	संख्या	०	३	५

तालिका ७: उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायका सूचक तथा लक्ष परिमाण					
सूचक		इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
				०७८/०७९	०८०/०८१
सुचारु व्यापार व्यवसाय		संख्या	१२३९	३०००	५०००
निकासीजन्य कच्चा पदार्थको परिमाण	अन्नवाली	टन	५०	८०	११०
	मासुजन्य		१०	५०	१००
उत्पादन र बजारीकरण सहकारी संस्था		संख्या	११	२५	४०
उद्यम सृजना र विकास सम्बन्धी तालिम प्राप्त उद्यमी		संख्या	६०	२५००	३५००
व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त व्यक्ति		संख्या	२५०	२५००	४०००
दुग्ध उत्पादन		लि.	२२ लाख	५० लाख	७५ लाख

घ) रणनीति :

- स्थानीय ब्यापार, बस्तुको माग, आपूर्ति तथा अनुगमन तथा उपभोक्ता अधिकार तथा हित सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड निर्धारण, कार्यान्वयन र नियमन गरिनेछ ।
- घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता, संचालन, नियमनको व्यवस्थालाई प्रभावकारी वनाउन एकद्धार प्रणाली कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- निजि क्षेत्र, सहकारी, सरकारी निकायहरुको बिचमा आपसी समन्वय र सहकार्यमा उद्योग ब्यवसाय विकास तथा प्रवर्द्धनका नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- महिला, दलित तथा अति विपन्न वर्गको रोजगारी एवं आय स्तरमा वृध्दिका लागि एकल, सामुहिक, साझेदारीमा उद्योग व्यवसाय स्थापनामा सहजिकरण र संचालनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- महिला तथा पिछडीएका वर्ग, बेरोजगार युवाहरुको सिप, व्यवसायिक क्षमता र उद्यमशिलताको बिकाश गरी आत्मनिर्भर खांडादेवी निर्माण गरिनेछ ।
- परम्परागत सीप विकासलाई आधुनिकिकरण गरी त्यसलाई व्यवसायिकरण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- आवश्यक पूँजी लगानीको अभाव उद्योग व्यवसाय शुरु गर्न नसकिरहेकाहरुलाई सहकारी तथा वित्तीय संस्थासंग समन्वय गरी व्यवसाय संचालनको वातावरण श्रृजना गरिनेछ ।
- लघु तथा घरेलु उद्योग धितोमा राखी कर्जा प्रवाह गर्ने व्यवस्थाका लागि वित्तीय क्षेत्रसंग सहकार्य गरिनेछ ।
- आवश्यक पूर्वाधारहरु (प्रशिक्षण केन्द्र, वित्तिय संस्थाहरु, सूचना केन्द्र, यातायात, विद्युत, पानी) आवश्यक जनशक्ति र प्रविधिको विकास गरी व्यवसायिक वातावरण निर्माण गरिनेछ ।
- स्थानिय स्तरमा उपलब्ध महिला बचत तथा सहकारीहरु लाई व्यवसायिककरण गर्न आवश्यक क्षमता विकास गरिनेछ ।
- गाउँपालिका भित्र स्थापना हुने कृषि, घरेलु, पर्यटन, साना उद्योगमा लाग्ने दर्ता शुल्क मिनाहा गरी करछुटको रणनीति अवलम्वन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- गाउँ उद्यम व्यवसाय नीति तर्जुमा कार्यक्रम ।
- उद्यम तथा उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन ।
- व्यवसायिक तथा प्राविधिक सीप अभिवृद्धि कार्यक्रम ।
- सार्वजनिक निजी अवधारणामा आधारित व्यवसायमा प्रोत्साहन कार्यक्रम ।
- वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त रेमिटान्स प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- युवा उद्यम विकास कार्यक्रम ।

५.३.५ पर्यटन क्षेत्र विकास

क) संभावना र अवसर :

धार्मिक आस्थाको धरोहर खाँडादेवी, भिमसेन मन्दिर, नर्वदेश्वर, अग्लेश्वर, सोलीथुम्का, बिश्वमित्र गुफा, छोरतेन गुफा, दुर्गा नदि लगायतका धार्मिक महत्वका मठमन्दिर, विभिन्न जातजातीको भाषा, संस्कृति एवं कलाका साथै गाउँपालिका क्षेत्रिभित्र तथा आसपासका अन्य पालिका क्षेत्रसंग जोडिएका प्राकृतिक सम्पदा हिसावले गाउँपालिका धार्मिक, सास्कृतिक तथा साहसिक तथा पर्याको पर्यटन क्षेत्रको विकासको ठूलो सम्भावना देखिन्छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

पर्यटन क्षेत्रसंग सम्बन्धित सभावना तथा अवसरहरुको प्रचुरता भएतापनि पर्यटन व्यवसायको विकास तथा विस्तारका लागि आबश्यक रणनिति तथा कार्ययोजनाको अभाव, कमजोर पूर्वाधार तथा भौतिक संरचना, स्थानिय सरकार तथा समुदायसंग आवश्यक पर्यटक विकासको लागि यथोचित सोच र संस्कारको कमी, पर्यटकिय गन्तव्यहरुको पहिचान खोज तथा अनुसंन्धान र पर्यटकीय पथहरुको पहिचान एवं प्रवर्द्धन हुन नसक्नु, पार्क तथा संग्राहलय, पर्यटकीय गाईड, सूचना तथा सेवाको कमीका कारण पर्यटन क्षेत्रबाट गाउँपालिकाले कुनै लाभ लिन सकेको अवस्था छैन ।

ग) उद्देश्य :

पर्यटन (धार्मिक, प्राकृतिक र सम्पदा) लाई दिगो आर्थिक विकासको आधारको रुपमा विकास गरिनेछ ।

तालिका ८: पर्यटन विकासका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाइ	आधाररेखा ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
व्यवस्थित पर्यटकीय स्थान तथा स्थल	संख्या	१	१०	१५
व्यवस्थित होमस्टे र ग्रामीण पर्यटकीय गाउँ	संख्या	२	९	१३
उपलब्ध पर्यटकीय सेवा र सुविधाको प्रकार	संख्या		५	८
पर्यटकीयस्तरको होटेल तथा रेष्टुरेण्ट	संख्या	१	५	१०
कृषि पर्यटन संचालन स्थान	संख्या		३	४
तालिम प्राप्त टुर गाइड	संख्या		५	१०
व्यवस्थित वनभोज तथा पार्क	संख्या	०	३	५
स्तरोन्नति गरिएका पर्यटकीय सम्पदा	संस्था	२	१०	१५
तालिम प्राप्त कुक तथा वेटर	संख्या	०	२५	५०
संचालित तथा व्यवस्थित पदमार्गको लम्बाई	कि.मि.	०	७०	९०

घ) रणनीति :

- स्थानीय पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक नीति, कानून, मापदण्ड निर्धारण, कार्यान्वयन र नियमन गरिनेछ ।
- दिगो पर्यटन विकासको लागि नीति नियम र योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकलाई आकर्षित गर्नको लागि प्रवर्धनात्मक कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ ।
- पर्यटन विकासको लागि आवश्यक पूर्वाधार सहित पर्यटक पदमार्ग निर्माण गरिनेछ ।
- पर्यटकको बसाई अवधि बढाउनको लागि आवश्यक स्थानहरुमा होम स्टे, होटल, (जलयात्रा) र्‍याफ्टिङ, प्यारागलाईडिङ, ट्रेकिङ, अवलोकन, अनुसन्धान आदिको लागि नीति बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- दलित एवं अति विपन्न समुदायमा होमस्टे संचालन गर्न आवश्यक सवै सीप तथा उद्यमशीलता विकास तालिमहरु प्रदान गरी क्षमता अभिवृद्धि एवं आवश्यक पूर्वाधारहरुको व्यवस्था मिलाउदै आय आर्जन एवं स्वरोजगारीको अवसर श्रृजना गरिनेछ ।
- होमस्टे संचालन गर्न आवश्यक लगानी पूँजीको अभावमा होमस्टे संचालनमा अवरोध आएमा वित्तीय संस्थासंग समन्वय गरी सहयोग उपलव्ध गराइनेछ ।
- पर्यटनलाई बिकाश, विस्तार र व्यवस्थापन गर्न वेसपोर्ट सित्खा र हिलेचौरमा रहने गरी सित्खा खाँडादेवि केवुलकार परियोजना कार्यान्वयन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम

- गाउँ पर्यटन प्रर्वद्धन नीति तर्जुमा सहित खाँडादेवी पर्यटन गुरुयोजना निर्माण ।
- पर्यटन प्रवर्धनात्मक कार्यक्रम ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम ।
- होम स्टे, होटल, ‍च्याफ्टिङ, प्यारागलाईडिङ, ट्रेकिङ, अवलोकन, अनुसन्धान कार्यक्रम ।
- सित्खा खाँडादेवी केवुलकार परियोजना विकास कार्यक्रम ।
- पहिले खाँडादेवी पुगौं (महोत्सव) प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।

५.४.६ बैंक, वित्तीय संस्था एवं सहकारी

क) संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

वैक तथा बित्तीय अवस्थाको सन्दर्भमा गाउँपालिकाभित्र १ वटा वाणिज्य वैक, ५ वटा लघुवित्त संस्था, ३५ वटा वचत तथा ऋण सहकारी संस्था मार्फत बित्तिय कारोवार संचालनमा रहेको छ भने गरिवी निवारण कोषबाट गठित १६४ वटा समूह मार्फत रु.४२ करोड परिचालन भएको अवस्था छ । वैक खातामा पहुच भएको जनसंख्या ५,८४६ अर्थात कूल जनसंख्याको १७.५१ प्रतिशत रहेको छ भने गाउँपालिकामा वार्षिक ३० करोड रेमिट्यान्स भित्रिने गरेको छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

बित्तीय साक्षरता, उद्यमशीलता र बजारीकरण जस्ता क्षेत्रमा प्रर्याप्त ज्ञान सीपको अभावका कारण अधिकांश महिला वचत तथा ऋृण सहकारी संस्था मार्फत परिचालन हुने पूंजि उत्पादन वा उद्यम विकासमा भन्दा सामाजिक व्यवहार र उपभोग्य क्षेत्रमा नै वढि लगानी भइरहेको अवस्था छ ।

ग) उद्देश्य :

निजि क्षेत्र, सहकारी र सरकारी निकायहरुको सहकार्यमा स्थानीय तथा बाह्य पुँजिको प्रभावकारी परिचालन गर्दै दिगो र समतामूलक व्यवसायिक क्षेत्रहरुको विकास गर्ने ।

तालिका ९: बैंक, वित्तीय संस्था एवं सहकारीका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
सुचारु वैक तथा वित्तीय संस्था र सहकारी	संख्या	३६	६५	१०५
सेवा सुचारु वैक शाखा तथा वित्तीय सेवा प्रदायक	संख्या	३८	४०	५०
बचत र लगानी, रेमिट, मुद्रा सटही, व्यवसायिक परामर्श केन्द्र	संख्या	२००	३००	५००

घ) रणनीति :

- बित्तीय तथा सहकारी क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने ।

- कृषक समूह, उद्यमी समूह, महिला, स्थानीय उद्यमी तथा व्यापारीलाई सहकारी आवद्ध गरी उद्यमशीलता विकास, उत्पादन, बजारीकरण एवं वित्तीय व्यवस्थापन लगायत सहकारी व्यवस्थापन, सहकारी शिक्षा, सूचना प्रणाली, लगानी व्यवस्थापन जस्ता विषयमा प्रशिक्षण दिई क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- एक वस्ती एक सहकारी अवधारणालाई अवलम्वन गर्दै विषयगत क्षेत्रका अलग अलग सहकारी संस्था स्थापनाका लागि प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- सहकारी संस्थाहरुको माध्यमद्वारा कृषि, पशुपंक्षीजन्य, वन्य पैदावार, पर्यटन क्षेत्रमा स्थानीय उपजको विविधिकरण, प्रशोधन, वजार प्रवर्द्धन, मेला महोत्सव तथा बजारीकरणमा अभिवृद्धि ल्याइनेछ ।
- सहकारी संस्थावाट सहज एवं सहुलियत दरमा कर्जा प्रवाहका लागि सहजीकरण गरिनेछ ।
- वित्तिय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गरी लगानीमैत्री वातावरणका लागि सहजीकरण गरिनेछ ।
- स्थानिय स्तरमा उपलब्ध निजी, सहकारी र सरकारी क्षेत्रको पुजीलाई व्यवसायिक तर्फ लगानी प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
- सहकारी अनुदान लक्षित वर्ग तथा समुदायसम्म पुऱ्याउन सहकारी मार्फत वितरण गर्न नीति निर्माण गर्न कार्यान्वयन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- वित्तिय सेवा प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- व्यवसाय साक्षरता तालिम कार्यक्रम ।
- महिला वचत तथा सहकारीहरु व्यवसाय प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- निजी, सहकारी र सरकारी क्षेत्र पुजी परिचालन कार्यक्रम ।
- सहकारी सचेतना कार्यक्रम ।

५.४ प्रक्षेपित लगानी :

आवधिक योजना अवधिमा आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत कूल रु.१ अर्व ५४ करोड ४३ लाख कूल लागत अनुमानको १७.५१ प्रतिशत खर्च हुने अनुमान गरिएको छ । जस अन्तर्गत कृषि तथा खाद्य सुरक्षा तर्फ ७४ करोड २४ लाख, पशु विकास तर्फ ५५ करोड, उद्योग, सुरक्षित वैदेशिक रोजगारी प्रर्वद्धन तर्फ रु.१ करोड २५ लाख, उद्यम तथा व्यापार व्यवसाय तर्फ १० करोड २० लाख, पर्यटन तर्फ १२ करोड ८५ लाख र वैक तथा बित्तिय क्षेत्र तर्फ २ करोड ५ लाख खर्च हुने अनुमान गरिएको छ । आर्थिक क्षेत्र सम्बद्ध विकास कार्यहरुमा सरकारी क्षेत्रको अलावा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको समेत लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

परिच्छेद ६
सामाजिक क्षेत्र विकास

६.१ विषय प्रवेश :

नेपालको संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य र समावेशीकरणका आधारभूत सवालहरुलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको छ । माध्यामिक तहसम्मको शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य र नीति निर्माण तहमा समाजको पछाडी परेको वर्ग तथा क्षेत्रको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्ने कानुनी तथा नीतिगत आधारहरु तयार भईसकेका छन् । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य, स्वच्छ पिउने पानी र सबैखाले विभेदको अन्त्य जस्ता सवालहरुलाई महत्वपूर्ण रुपमा उठान गरेको छ भने १५ औं राष्ट्रिय योजनाले समेत उपरोक्त विषयलाई समेत उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ ।

सामाजिक विकासलाई गुणस्तरीय जीवनयापनको आधार तयार गर्न संघ सरकार, प्रदेश सरकार र विकास साझेदार संस्थासँगको सहकार्य र समन्वयमा स्थानीय सरकारले अर्थपुर्ण प्रयास गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । खाँडादेवी गाउँपालिकामा स्वस्थ्य, सक्षम र सृजनशील जनशक्ति उत्पादन गर्न, आर्थिक रुपले सकृय नागरिकहरुलाई आर्थिक विकास बिभिन्न क्षेत्रमा सहभागी बनाउन र समाजलाई लैगिकमैत्री, बिभेदमुक्त र समतामूलक बनाउन शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, सामाजिक समावेशीकरण, युवा तथा खेलकुद, कला तथा संस्कृति जस्ता क्षेत्रमा बिद्यमान संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौतिका अतिरिक्त आगामी दिनमा चाल्नु पर्ने रणनीति तथा कार्यक्रम सम्बन्धी संक्षिप्त विश्लेषण देहायअनुसार गरिएको छ ।

६.२ वर्तमान अवस्था :

खाँडादेवी गाउँपालिकाले गरेको घरपरिवार सर्वेक्षण २०७५ अनुसार गाउँपालिकाको साक्षरता ६२ प्रतिशत रहेको छ भने सामान्य लेखपढ मात्र गर्न सक्ने साक्षर जनसंख्या १५.८७ प्रतिशत, पूर्व प्राथमिक तह पूरा गर्ने ११.११ प्रतिशत, आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने २३.२० प्रतिशत, माध्यामिक तह पूरा गर्ने २२.१७ प्रतिशत, स्नातक तह पूरा गर्ने ५.३७ प्रतिशत, स्नात्तकोत्तर तह पूरा गर्ने २.२३ प्रतिशत र सो भन्दा माथी बिद्यावारिधि गर्ने ०.१३ प्रतिशत र प्राविधिक एस.एल.सी तह पूरा गर्ने ०.५५ प्रतिशत रहेको छ ।

गाउँपालिकाभित्र जम्मा १२ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरुले सेवा प्रदान गरिरहेका छन् । ९० प्रतिशत वालिवालिकाले विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट खोप सेवा प्राप्त गरेको देखिन्छ भने अझै १० प्रतिशत वालिवालिका कुपोषणको शिकार भैरहेको देखिन्छ । यस क्षेत्रमा ५ वटा बर्थिंग सेन्टर संचालनमा रहेको छ भने स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउनेको प्रतिशत ५४ रहेको छ ।

यस गाउँपालिकाको शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेसीकरण, युवा तथा खेलकूद र कला, भाषा तथा संस्कृति लगायत स्थानीय तहको लागि उपलब्ध सामाजिक विकासको उद्धेश्य, लक्ष परिमाण, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.३ सामाजिक क्षेत्र विकासको उद्देश्य, लक्ष परिमाण, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम :

प्रथम आवधिक योजनाको लक्ष्य अनुसार सामाजिक विकास क्षेत्रको लागि **प्रविधिमैत्री गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्य, दक्ष, सक्षम, सिर्जनशिल, प्रतिस्पर्धी तथा उत्पादक जनशक्ति, सुसस्कृत एवं समतामूलक समाज निर्माण गर्ने** उद्धेश्य निर्धारण गरिएको छ । निर्धारित उद्धेश्यका लागि लक्ष/परिमाण सूचकहरु देहाय अनुसार हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

तालिका १०: सामाजिक क्षेत्र विकासको लक्ष्य सूचक (आधार रेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष परिमाण)

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
१५ देखि ६० वर्षसम्मका साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	८० %	९०%	१०० %
प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	अ.९० जना	१८० जना	५०० जना
उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	अ.५०० जना	१०००	३०००
३० मिनेटभित्र स्वास्थ्य सेवामा पहुँच भएका जनसंख्या (घरधुरी) (गाउँघर क्लिनिकको सेवा समेत)	संख्या	स्वा.सं. १२ ३०५०० जना ५३०० घरधुरी	१५ वटा ३२००० जना ५४०० घरधुरी	१९ वटा ३५००० जना ५५०० घरधुरी
प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/अस्पताल पुग्न लाग्ने औषत समय	मिनेट	१ घण्टा देखि ५ घण्टा	१५ मिनेट देखि १ं घण्टा	१५ मिनेटदेखि ४५ मिनेटसम्म
पाइपप्रणाली वा सुरक्षित खानेपानीको सेवा उपयोग गर्ने जनसंख्या	संख्या	१२००० जना	२०००० जना	३५००० जना
सरसफाई सेवा र सुविधा उपलब्ध परिवार	संख्या	छैन	प्रत्येक घरमा डस्टवीन	१ फोहोर फाल्ने गाडी
स्नातकतह उतीर्ण अपाङ्ग	संख्या	अ.२ जना	५जना	१०जना
स्नातक तह उत्तिर्ण गर्ने महिला	संख्या	अ.५० जना	१०० जना	२०० जना
स्नातक तह उतिर्ण दलित तथा लोपोन्मुख जाती	संख्या	२ जना	१० जना	३० जना
स्थानीय समिति/संरचनाको नेतृत्वदायी पदमा महिला तथा अन्य लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व	संख्या	जनप्रतिनिधि २३ जना	१० जना	५०% / ५०%
जिल्ला/क्षेत्रीयस्तर व्यवसायिक खेलाडी	संख्या	विभिन्न विधामा २५	५० जना	१०० जना
पूर्व प्रसूति सेवा ४ पटक प्राप्त गर्ने महिला	प्रतिशत	२५%	५०%	१०० %
जीवनपयोगी सीप प्राप्त तथा क्लब, सञ्जाल र संस्थामा आवद्ध युवा	संख्या	६००	१५००	५०००

प्रमुख रणनीतिहरु:

- सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत आधारभूत शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, लक्षित क्षेत्र, लैगिक समानता तथा सामाजिक समावेसीकरण, युवा तथा खेलकुद, भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति संरक्षण क्षेत्रसंग सम्बन्धित संविधान प्रदत्त एकल अधिकार तथा संघीय र प्रादेशिक कानून बमोजिम साझा अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवश्यक नीति, कानून, कार्यविधि, संरचना तथा मापदण्डहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतका लक्ष्य (प्रभाव तह), उद्देश्य (असर तह) र उपलब्धि (प्रतिफल तह) को लक्ष्य परिमाण हासिल गर्ने तर्फ नीति, कार्यक्रम र श्रोत बिनियोजन भए नभएको अनुगमन तथा मूल्यांकन पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
- संघीय तथा प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त सामाजिक क्षेत्र विकाससंग सम्बन्धित नमूना कानूनका मस्यौदालाई स्थानीय परिवेश अनुसार अनुकूलन, परिमार्जन र पारित गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- संविधान प्रदत्त अधिकार तथा कार्य जिम्मेवारीको अधिनमा रही संघ र प्रदेशसंग सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयलाई प्रवर्धन गर्दै जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी सामाजिक क्षेत्र अन्तर्गतका सेवाहरु सुलभ र गुणस्तरीय रुपमा प्रवाह गरिनेछ ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन, जलवायु अनुकूलन तथा विपद् ब्यबस्थापन, जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयहरुलाई सामाजिक क्षेत्र विकास अन्तर्गतका सबै उपक्षेत्रमा उपयुक्त रुपमा समावेश र सम्बोधन गरिनेछ ।

६.३.१ शिक्षा विकास

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिकाको औषत साक्षरता ६२ प्रतिशत भएतापनि १५ देखि ६० बर्ष उमेर समूह (जसलाई आर्थिक रुपमा सक्रिय जनता मानिन्छ) को करिव ८० प्रतिशत साक्षर रहेको हुंदा आर्थिक गतिविधि तथा उत्पादनशील जनसंख्याको यो हिस्साले

ठूलो संभावना वोकेको छ । यसै गरी शैक्षिक संस्थाहरुको भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारको अवस्था पनि कमजोर देखिदैन जसको प्रमाणको रुपमा शिक्षक बिद्यार्थीको अनुपात १९.८५ रहेको छ । गाउँपालिकाले **विद्यालय ल्याऔ, टिकाऔ र सिकाऔ** अभियान संचालनमा ल्याएको छ । हालै संचालनमा आएको प्राविधिक (इन्जिनियरिङ्ग) विद्यालयबाट गाउको लागि आवश्यक प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन हुने संभावना वढेर गएको छ भने विद्यालय सुधार योजना अन्तर्गत बिद्यालयहरुमा स्थानीय पाठ्यक्रमलाई पनि समावेस गरेर स्थानीय स्थानीय परिवेस वारेमा सुसूचित गराउने र गाउको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक कृयाकलापहरुमा सहभागीता वृद्धिका साथै प्राप्त अवसरहरुको अधिकतम उपयोगको संभावना देखिन्छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

गाउँपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रमा आधारभूत, माध्यामिक, उच्च शिक्षा र प्राविधिक शिक्षामा विविध समस्या र चुनौतिहरु विद्यमान रहेका छन । अधिकांश विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या घट्ने क्रम वढ्दो छ र भौगोलिक दुरी समेतलाई मध्य नजर गर्दा केही विद्यालयहरु गाभ्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ । बिद्यालयहरुमा तहगत र विषयगत शिक्षक, छात्रामैत्री शौचालयको व्यवस्था सहित सेनिटरी प्याडको व्यवस्था र बाल तथा अपांगमैत्री पुर्वाधारको कमी छ भने वालमैत्री विद्यालय हुन सकेको छैन । शिक्षक तथा विद्यार्थीको नियमितता, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्पुटर शिक्षक र सूचना प्रविधिको उपयोग र अतिरिक्त क्रियाकलापको अभावले शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा नकारात्मक प्रभाव परेको देखिन्छ ।

ग) उद्देश्य :

प्रविधिमैत्री गुणस्तरीय, सीपमुलक, रोजगारयुक्त, प्रतिस्पर्धी, नैतिक, चरित्रवान एवं अनुशासित शैक्षिक दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

तालिका ११: शिक्षा विकासका सूचक तथा लक्ष परिमाणः

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
विद्यालय वाहिर रहेका (५-१५ वर्ष) बालबालिका	प्रतिशत	६%	३%	० %
प्रारम्भिक बाल कक्षामा अध्ययनरत ४-५ बर्ष सम्मका बालबालिका	प्रतिशत	११ %	१५ %	२०%
कक्षा १० को उतिर्ण दर	प्रतिशत	९७%	९९%	१०० %
कक्षा १२ को उतिर्ण दर	प्रतिशत	४२%	६०%	८०%
कक्षा ८ सिकाई उपलब्धी दर	प्रतिशत	४५	५२	६५
कक्षा १० को सिकाई उपलब्धी दर	प्रतिशत	४२	४८	६१
कक्षा १२ को सिकाई उपलब्धी दर	प्रतिशत	३८	४५	५५
कक्षा ८ को निरन्तरता दर	प्रतिशत	९४	९८	१००
कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	९६	९९	१००
कक्षा १२ को निरन्तरता दर	प्रतिशत	४०	५०	७५
बालमैत्री सिकाइ विधि अवलम्बल गर्ने विद्यालय	प्रतिशत	४१	५५	८०
वालमैत्री आधारभूत पूर्वाधार र सुविधा (भवन, चर्पी, खानेपानी, खेलकुद मैदान, घेरावार, फर्निचर) उपलब्ध	विद्यालय प्रतिशत	१०	४०	७०
छात्रवृत्ती पाउने विद्यार्थी	प्रतिशत	१००	१००	१००
वालक्लव गठन भएका विद्यालय	संख्या	२० वटा	३० वटा	५० वटा
शिक्षक विद्यार्थी अनुपात (आधारभूत र माद्यामिक)	संख्या	२० जना	२५ जना	३० जना
महिला शिक्षकको अनुपात	संख्या	१३० जना	१६० जना	१८० जना
व्यवस्थित विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका	विद्यालय	४ वटा	१० वटा	२५ वटा
प्राविधिक विद्यालय	संख्या	१	५	९
उच्च शिक्षा क्याम्पस	संख्या	१	२	५
अपाङ्ग छात्रबृत्ति	संख्या	१००	१००	१००

तालिका ११: शिक्षा विकासका सूचक तथा लक्ष परिमाणः

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
आधारभूत तह छात्रबृत्ति	संख्या	१००	१००	१००
म.बि.स. छात्रबृत्ति	संख्या	०	१००	१००

घ) रणनीति :

- आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गरिनेछ ।
- सबै विद्यालयहरुमा तहगत र (अंग्रेजी, गणित र विज्ञान) विषय शिक्षकको व्यवस्थापन शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरिनेछ ।
- शिक्षण पद्धतिमा नया प्रविधिको प्रयोग र स्थानिय परिवेस अनुसारको पाठयक्रम निर्माण गरी व्यवसायिक शिक्षा प्रर्वद्धन गरी रोजगारीको अवसर सृजना गरिनेछ ।
- आधारभूत तह तथा माध्यामिक तहसम्म अध्ययन गर्ने अनाथ, अपाङ्गता भएका, सिमान्तकृत विद्यार्थीलाई निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरी बिद्यालय छोड्ने प्रवृतिमा सुधार गरिनेछ ।
- अपांगताको प्रकृति अनुसार बिद्यालयहरुसंग समन्वय गरी बिशेष कक्षाहरु संचालन गर्न र छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनेछ ।
- सवै विद्यालयहरुलाई बालमैत्री, अपांगमैत्री र छात्रामैत्री बनाई विद्यालयमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।
- छात्राहरुको लागि महिनावारी भएको समयको लागि निःशुल्क सेनिटरी प्याड उपलब्ध गराइनेछ साथै कार्यक्रमको सुनिश्चिताको लागि अनुगमन गरिनेछ ।
- हरेक विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानी, सरसफाई तथा स्वास्थ्य या WASH (Water, sanitation and hygiene) अवधारणा अपनाइनेछ र छात्रामैत्री र शिक्षिकामैत्री शौचालय व्यवस्था गरिनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा विपन्न, दलित र सिमान्तकृत समुदायका बालबालिकाको पहुँच विस्तार र सुनिश्चित गरिनेछ ।
- शिक्षामा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, अपांगता भएका व्यक्तिको समेत पहुँच सुनिश्चित गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- विद्यालयहरुमा गुणस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्यसामाग्रीको वितरण र आवश्यक प्रविधिको विस्तार गरिनेछ ।
- एक विद्यालय एक उद्यम कार्यक्रम संचालन गरी व्यवसायिक र जीवनोपयोगी शिक्षा पद्धति विकास गरिनेछ ।
- संस्कृत, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा एवं विशेष शिक्षा संचालनका लागि विद्यालयहरुको स्थापना गरिनेछ ।
- शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्षमता अभिवृद्धि तथा अविभावकहरुको सचेतना वृद्धि गरिनेछ ।
- नमुना विद्यालय छनौट तथा पुरस्कारको व्यवस्थापन गरी शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- विद्यालय शिक्षामा विद्यार्थीको निरन्तरता वृद्धि गर्न दीवा खाजा लगायतका प्रोत्साहनका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- प्रौढ तथा साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरि साक्षरता पालिका घोषणा गरिनेछ ।
- प्रत्येक विद्यालयको खाली जमिनमा बृक्षरोपण फुलवारी र बगैंचाको निर्माण गरि हराभरा बनाइनेछ ।
- शिक्षा क्षेत्रसंग सम्बन्धित सवै कामलाई एकद्धार प्रणालीबाट सम्पादन गर्न खाँडादेवी शैक्षिक सुधार कोष स्थापना गरी कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- तहगत विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन सहित बिद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम
- वाल कक्षा थप कार्यक्रम
- कृषि र सिपमूलक समाजबादी शिक्षा, योग र व्यायम स्थानिय सरकार र कानुनी सचेतना अभिबृद्धि कार्यक्रम,
- नमुना विद्यालय निर्माण कार्यक्रम
- बिद्यालय तहमा सूचान प्रविधि प्रर्वद्धन कार्यक्रम
- विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास (शिक्षक बिद्यार्थी आवास) कार्यक्रम
- सूचना प्रविधियुक्त कक्षा व्यवस्थापन कार्यक्रम
- साक्षर खाँडादेवी कार्यक्रम,
- एक विद्यालय एक उद्यम कार्यक्रम
- हरियाली बिद्यालय प्रर्वद्धन कार्यक्रम
- विद्यालय ल्याऔ, टिकाऔ र सिकाऔ कार्यक्रम,
- अल्पसंख्यक र पिछडिएका वर्गका छात्राहरुलाई उच्चशिक्षामा पहुँच बिस्तार कार्यक्रम
- खाँडादेवी शैक्षिक सुधार कोष स्थापना तथा संचालन कार्यक्रम
- उत्कृष्ट शिक्षक बिद्यार्थी सम्मान कार्यक्रम

६.३.२ आधारभूत स्वास्थ्य :

क) संभावना र अवसर :

खाँडादेवी गाउँपालिकामा हेल्थपोष्ट तथा सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र गरी १२ वटा स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरुबाट आधारभुत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुँदै आईरहेको छ भने ५ वटा वर्थिङ सेन्टरबाट प्रसुति सेवा उपलब्ध भइरहेको अवस्था छ। गाउँपालिका क्षेत्रभित्र १०५ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरु र १८५ आमा समूह क्रियाशील रहेको छ। प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थासँग सडकको पहुँच विस्तार भएको, २१ वटा खोपकेन्द्र मार्फत नियमित खोप सेवा उपलब्ध भई पूर्ण खोपयुक्त गाउँपालिका र शौचालय सुविधा सहित खुल्ला दिसामुक्त गाउँपालिका घोषणा भइसकेको अवस्था छ। आगामी दिनमा ५० शैयाको अस्पताल निर्माण, थप ४ वटा स्वास्थ्यचौकी स्थापना, ४ वटा सुविधासम्पन्न वर्थिङ सेन्टर स्थापना, प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा ल्याव सेवा विस्तार, आयुर्वेद औषाधालय संचालनमा आउने संभावना रहेकोले गाउँपालिका अव आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा थप प्रभावकारी हुने प्रवल संभावना देखिन्छ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

गाउँपालिकाको केही वडाहरुमा स्वास्थ्य सेवा केन्द्रको पहुच नभएको कारण आधारभूत स्वास्थ्य सुविधाबाट बन्चित भइरहेको, भएका स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा पनि दक्ष जनशक्ति, उपकरण तथा औषधीको कमी, खानेपानी तथा शौचालय जस्ता आधारभूत पूर्वाधार जस्ता समस्याहरु रहेका छन। महिला तथा बालबालिकामा कुपोषणको चक्र निरन्तर चलिरहेको, वाल कुपोषणको दर १० प्रतिशत रहेको, संस्थागत सुत्केरीको संख्यामा कमी, खोप लगायत गर्भवती जाच, पोषण शिक्षामा कमी लगायतका समस्या विद्यमान रहेका छन्। एम्बुलेन्सको व्यवस्था नभएको, गर्भवती, गर्भवतीको श्रीमान, सासुमा गर्भवती जाँचको महत्वको बुझाईमा कमि जस्ता समस्या रहेका छन्।

ग) उद्देश्य :

गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बृद्धि गरिनेछ।

तालिका १२: आधारभूत स्वास्थ्यका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
		आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	०७८/०७९	०८०/०८१
विरामी पर्दा सर्वप्रथम स्वास्थ्य चौकी/प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/अस्पताल जाने जनसंख्या	संख्या	१२०००	६२.५%	१०० %
२५०० ग्रामभन्दा कम जन्मतौल भएका शिशु	प्रतिशत	१	०	०
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती गराउने गर्भवती महिला (गा.पा.भित्र मात्र)	प्रतिशत	६१	८५	९०
भाडापखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	(जना)	२००	१५०	१००
स्वाशप्रश्वासको संक्रमण (ARI) दर (प्रति हजारमा)	(जना)	४५२	३००	२००
स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मी	जना	४८	७५	१२०
भिटामिन ए प्राप्त गर्ने बालबालिका	प्रतिशत	८८	१००	१००
सबै खोप लिएका बालबालिका	प्रतिशत	१००	१००	१००
परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग दर	प्रतिशत	१२	२०	३०
स्वास्थ्य विमा गर्ने परिवार	संख्या	१९२	१५००	२५००
स्वास्थ्य सूचना, शिक्षा र संचार सचेतना कार्यक्रममा सहभागि	जना	२६००	१००००	२०००
स्वास्थ्य शिविर पटक	जना	१	३	५
मासिक रुपमा फलोअपमा आएका विरामी	संख्या	१२०	३००	१२००
स्वास्थ्य संस्थामा उपलब्ध न्यूनतम सेवा सुविधा	प्रकार	१०० %	१०० %	१०० %
क्रियाशिल महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका	संख्या	१०५	१०५	१०५
निजी तथा समुदायमा आधारित स्वास्थ्यकर्मी	संख्या	१५	२५	७०
आयोडिनयुक्त नून प्रयोग गर्ने जनसंख्या	जना	३००४४	१०० %	१०० %
धुवारहित चुल्हो वा वैकल्पिक इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार	संख्या	२६७०६	१०० %	१०० %
आधारभुत सुविधा (खानेपानी, शौचालय, वर्थिङ्ग वार्ड र परामर्श केन्द्र आदी) उपलब्ध स्वास्थ्य संस्था	संख्या	५	९	९
घुम्ति शिविर (जेष्ठ नागरिक टोल टोलमा)	संख्या	६७	७०	७०
गपा बाहिरका स्वा.सं.वा अस्पतातमा प्रसुति गराउने महिला	संख्या	४०	३०	१०
विद्यालयमा किशोरीलाई Sanitory Pad उपलब्ध गराउने	संख्या	०	९८२	९८२
विद्यालयमा किशोरीलाई Sanitory एबम बनाउने तालिम	संख्या	०	२४०	५००
सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाइबाट उपलब्ध न्यूनतम सेवा सुविधा	संख्या	१०० %	१०० %	१०० %
स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक पुर्वाधार र कर्मचारी आवास निर्माण (सुविधा सम्पन्न स्वास्थ्य चौकी)	प्रकार	२	३	९
सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाई स्थापना	संख्या	४	६	१०
सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाई भवन निर्माण	संख्या	०	३	१०
पलिका स्तरिय अस्पताल	संख्या	०	१	१
ल्याव र फार्मेसी स्थापना जनशक्ति सहित	संख्या	१	४	९
प्राथमिक आँखा र दाँत उपचार केन्द्र स्थापना	संख्या	०	१	१
खोप केन्द्र भवन निर्माण	संख्या	४	३ थप	१५
निशुल्क औषधी र औजार उपकरण		७०%	१०० %	१०० %
प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा MBBS को दरबन्दी कायम गर्ने	जना	०	२	९
वर्थिङ सेन्टरमा दक्ष प्रसुतिकर्मीको व्यवस्था	जना	करार २ स्थायी २	९	१८
फ्रिजको व्यवस्थापन	संख्या	६	१२	१५
गर्भवतिलाई USG सेवा प्रदान	संख्या	०	२००	४००
म.स्वा.स्वं.से.लाई पुरस्कार र प्रोत्साहन	संख्या	१०५	१०० %	१०० %

तालिका १२: आधारभूत स्वास्थ्यका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
		आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	०७८/०७९	०८०/०८१
पूर्ण संस्थागत सुत्केरी	संख्या	३०%	७०%	९०%
Ambulance को व्यवस्था	संख्या	०	३	७
तेस्रो पटक सुत्केरी जाँच	प्रतिशत	७%	३०%	१०० %
आयुर्वेदकेन्द्र र योगकेन्द्र स्थापना	संख्या	०	१	१
पूर्ण खोपको निरन्तरता र दिगोपना	संख्या	१०० %	१०० %	१०० %
मसिक स्वास्थ्य कार्यक्रमका लागि काउन्सेलरको व्यवस्था	संख्या	०	१	१
आमा समूहलाई स्वास्थ्य सम्बन्धी ३ दिने अभिमुखिकरण कार्यक्रम	संख्या	०	३०	६०

घ) रणनीति :

- आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रको विकास सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गरिनेछ ।
- ५० शैयाको खाँडादेवी अस्पताल निर्माण गरी आधारभूत स्वास्थ्यको प्रत्याभूति गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाको प्रत्येक वडालाई पूर्ण गर्भ जाँच वडा सुनिश्चित गरिनेछ ।
- बर्थिङ्ग सेन्टरको सुविधा बिस्तार गरी संस्थागत सुत्केरी मार्फत मातृ र शिशु मृत्युदर घटाइनेछ ।
- ज्येष्ठ नागरिक एवं विविध कारणहरुवाट स्वास्थ्य सेवा उपलव्ध हुन नसकेको क्षेत्र, समुदाय र वस्तीहरुमा स्वास्थ्य शिविरहरु संचालन गरी स्वास्थ्य जाँच लगायतका सेवा सुविधाहरु उपलव्ध गराइ स्वास्थ्य सेवालाई विस्तार गरिनेछ ।
- निःशुल्क र सुरक्षित प्रसुति सेवा विस्तार गरी प्रसुति अघि र पछि स्वास्थ्य सेवा लिन प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट शतप्रतिशत प्रसूति सेवा उपलब्ध गराउने गरी प्रोत्साही कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
- मातृ तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाहरु, खोप सेवा, सुरक्षित मातृत्व तथा परिवार नियोजन सेवाहरु विस्तार तथा सेवा सुदृढीकरण गरिनेछ यसका लागि आवश्यकता अनुसार समुदाय परिचालन गरिनेछ ।
- महिलाहरूको प्रजनन् अधिकार सुनिश्चित गर्न गर्भपतन सेवालाई प्रभावकारी तथा गुणस्तरीयता कायम गरिनेछ ।
- महिला तथा बालबालिकाको कुपोषण न्यूनीकरण, रोकथाम, नियन्त्रण र व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- पाठेघर खसेका महिलाहरूको उपचारको लागि गापाबाट आर्थिक सहयोगलाई निरन्तरता प्रदान गरिनेछ ।
- सरकारबाट निःशुल्क उपलब्ध गरिने सबै औषधीहरु गापाको आवश्यकता अनुसार वर्गिकरण गरी सबै याम उपलब्ध हुने वातावरण श्रृजना गरिनेछ र औषधी वितरणलाई नियमित अनुगमन र नियमन गरिनेछ ।
- स्वास्थ्य बिमा लगायतका माध्यमबाट अत्यावश्यक आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सर्वसुलभ पहूँच वृद्धि गरिनेछ ।
- आकस्मीक स्वास्थ्य सेवको प्रत्याभूति सहित महामारी तथा विपतबाट प्रभावितलाई सेवाको प्रत्याभूती गरिनेछ ।
- योग ध्यान, प्राकृतिक चिकित्सा जस्ता वैकल्पिक स्वास्थ्य दक्ष जनशक्ति मार्फत गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिनेछ ।
- बहुक्षेत्रिय पोषण अभियान मार्फत पूर्ण पोषण युक्त गाउँ घोषणा गरिनेछ ।
- क्षयरोग र क्षयरोगको पहिचान गरी यसबाट हुने बिरामी र मृत्युदर घटाइनेछ ।
- महिला स्वास्थ्य स्वयम्सेविकाहरूको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
- घरेलु हिंसाबाट पिडित महिलाहरुको व्यवस्थापन तथा आवश्यकता सम्बोधन गर्न एकद्वार संकट व्यवस्थापन सेवा तथा सुचारु तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

- महिनावारी स्वास्थ्य, यसको व्यवस्थापन कार्यक्रम र महिनावारीसँग सम्बन्धित अन्धविश्वासका विरुद्ध जनचेतना अभिवृद्धी गरिनेछ ।
- सरकारको नीति अनुसार बिशेष किमिमका रोग (मुटु, मधुमेह, मृगौला, कलेजो, आंखा, नाक, कान घांटी, जस्ता नसर्ने) रोगका लागि बिशिष्टिकृत अस्पतालसंग समन्वय गरी तत् सम्बन्धी सरकारी गैरसरकारी संस्थासंग समन्वय गरी सहज उपचारको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- ५० शैयाको खाँडादेवी अस्पताल निर्माण कार्यक्रम ।
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम ।
- स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरुको क्षमता सुधार कार्यक्रम ।
- आकस्मिक तथा महामारी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम ।
- स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम ।
- रोग निदानका लागि एक्सरे मेसिन, ल्याव र फार्मेसिको व्यवस्थापन कार्यक्रम ।
- विपन्न महिला, दलित, अलपसंख्यक र जेष्ठ नागरिकहरुको लागि घरघरमा स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम ।
- वहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम ।
- वृहत स्वास्थ्य शिविर तथा जेष्ठ नागरिक शिविर कार्यक्रम ।
- ध्यान र योग स्वस्थ्य शरीर, सकरात्मक सोच र व्यक्तित्व विकास कार्यक्रम ।

६.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई

क) संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

खानेपानी र सरसफाईका क्षेत्रमा खाँडादेवी गाउँपालिकाको स्थिति सुधारोन्मुख देखिएको छ । करिव ८० प्रतिशत जनसंख्याले खानेपानीका लागि सार्वजनिक धारा प्रयोगमा रहेको छ भने १५ प्रतिशत जनसंख्याले निजी धारा र ५ प्रतिशत जनताले खोला वा कुवाको पानी उपभोग गरिरहेको अवस्था छ। गाउँपालिकाले आगामी ४ वर्ष भित्र सबै नागरिकलाई आधारभूत खानेपानी पूर्वधारमा पहुँच सुनिश्चता गर्ने विशेष कार्यक्रम संचालनमा ल्याउने घोषणा र खानेपानिको श्रोत संरक्षण, खानेपानीको वैकल्पिक आपूर्तिलाई व्यवस्थित गर्न पानी ट्याङकरको व्यवस्था, सुनकोशी, तामाकोशी, भटौली, दुर्गा नदीहरुमा संचालन गर्न लागेको नमूना खानेपानी आयोजनाबाट गाउँपालिकावासीहरुलाई सुरक्षित खानेपानीको पहुच बिस्तार हुने संभावना देखिन्छ । यसै गरी सुख्खा ग्रस्त क्षेत्रको हरेक घरमा आकासे पानी संकलन गर्नको लागि रिजर्भ ट्याङकी निर्माण कार्यलाइ प्रर्वद्धनबाट पनि खानेपानीको क्षेत्रमा थप प्रभाव पर्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा हाल सम्ममा करिब ६० प्रतिशत घरधुरीमा साधारण शौचालय, करिव ३३.८१ प्रतिशत घरधुरीमा सेफिटक टैक सहितको शौचालय र ०.४७ प्रतिशत घरधुरीमा सुविधा सम्पन्न शौचालय रहेको देखिन्छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

गाउँपालिकामा खानेपानीको स्रोत तथा निर्मित पूर्वाधारको संरक्षण तथा नियमित मर्मत सम्भारमा कमी देखिएको छ । गाउँपालिका खुला दिशा मुक्त घोषणा भइ पुर्ण सरसफाइ तर्फ अगाडी वढिसकेको भएतापनि अझै करीव ५.३४ प्रतिशत अर्थात २९५ घरधुरीमा शौचालय नभएको अवस्था देखिएको छ। जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, खानेपानीका मुहान सुक्दै जाने क्रम वृद्धिका कारण पानीका लागि महिलाको कार्यबोझ वढ्न सक्ने चुनौति प्रवल देखिन्छ । गाउँपालिकाको मूख्य बजार केन्द्रहरुबाट निष्काशन हुने कुहिने र नकुहिने फोहोरको उचित व्यवस्थापनका लागि अन्तिम बिसर्जन केन्द्रको व्यवस्थापन पनि प्रमुख चुनौतिको रुपमा आउन सक्ने देखिएको छ ।

ग) उद्देश्य :

सर्बसुलभ स्वच्छ खानेपानी र वातावरणीय सरसफाईमा पहुँच बृद्धि गर्ने ।

तालिका १३: खानेपानी तथा सरसफाईका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
निजी धारा उपलब्ध घर परिवार	संख्या	६३४	२०००	३०००
पाइपलाइनबाट वितरित पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी	संख्या	४२३९	५०००	७०००
उपचार गरिएको वा सुरक्षित खानेपानी सुविधा प्राप्त घरधुरी	संख्या	३०००	३५००	५०००
स्वच्छ (प्यान भएको) शौचालय भएका घरधुरी	संख्या	५२२०	५५१५	५५००
सार्वजनिक शौचालय	संख्या	१	१०	२०
जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुनपानीले हात धुने	जनसंख्या	२९७००	१०० %	१०० %
फोहोर वर्गीकरण गरी विसर्जन गर्ने परिवार	संख्या	०	२०००	३५००
सक्रिय खानेपानी र सरसफाई उपभोक्ता समिति	संख्या	२	१०० %	१०० %
सार्वजनिक स्थानमा डस्टविन राख्ने	संख्या	०	३०	६०
१ घर १ फिल्टर र खाल्डो (घरधुरी)	संख्या	३००	३०००	५५१५

घ) रणनीति :

- स्थानीय खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गरिनेछ ।
- सवै नागरिकलाई आधारभूत खानेपानी पूर्वाधारमा पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।
- गाउँपालिका क्षेत्र तथा आसपासका अन्य क्षेत्रमा उपलव्ध खानेपानी तथा जलाधार क्षेहरुको संरक्षण गरिनेछ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र क्रियाशील खानेपानी उपभोक्ता समितिहरुको प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- नेपाल सरकारको एक घर एक धारा एक चर्पी अभियानमा सहयोग पुग्ने गरी सम्बन्धित निकायहरुसंग सहसकार्य गरिनेछ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रबाट निस्कने जैविक तथा अजैविक फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्न ल्याण्डफिल्ड साईटको व्यवस्था गरिनेछ ।
- गाउँपालिकालाई पूर्ण सरसफाईयुक्त र वातावरणमैत्री बनाइनेछ ।
- कुहिने र नकुहिने फोहोरलाई श्रोतमा वर्गिकरण सहित संकलन र ढुवानीको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- वृहत खानेपानी आयोजना ।
- लिफ्ट खानेपानी व्यवस्थापन ।
- खानेपानी सुधार तथा व्यवस्थापन ।
- आमपाटी र चोप्राडखोलाको दोभान वृहत खानेपानी (वांध निर्माण सहित) ।
- उपभोक्ता समितिहरुको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम ।
- सुख्खा क्षेत्रमा आकासे पानी संकलन प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- एक घर एक धारा एक चर्पी कार्यक्रम ।
- पूर्ण सरसफाई कार्यक्रम ।

- जैविक तथा अजैविक फोहर पृथक व्यवस्थापन, फोहोर वयवस्थापन, प्रशोधन केन्द्र तथा ल्याण्डफिल्ड साईट निर्माण ।

६.३.४ लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेशीकरण

क) संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

सामाजिक विकास अन्तर्गत अत्यन्तै सम्वेदनशील मानिएको लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेसीकरण क्षेत्रको सन्दर्भमा खाँडादेवी गाउँपालिकालाई हेर्दा कूल जनसंख्याको करिव ५०.३२ प्रतिशत अर्थात १६५८४ जनसंख्या महिलाको रहेको छ । १५ बर्ष भन्दा कम उमेरको जनसंख्या ७,९४४ रहेको छ मने ६० बर्ष भन्दा वढि उमेर समूहका जनसंख्या ३,४३७, दलित महिला ९७३ पूरुष १०६० गरी कूल २,०३३ रहेको छ । महिला सशक्तिकरण तर्फ २८९ महिला समूह, ४५ महिला समितिमा करिव १७०९ महिलाहरु संगठित रहेको छ भने ९ वटा महिला सहकारीहरुमा २७१ महिलाहरु आवद्ध भएका छन । गाउँपालिकामा करीव २४२९ महिलाहरुको वैक खाता रहेको छ भने २० जना महिलाहरु व्यवसायमा समेत संलग्न रहेको अवस्था छ । गाउँपालिकाभित्र ११ वटा वालक्लवहरु क्रियाशील छन भने ३ वटा गाउ वाल संजाल रहेको छ । लैगिक हिंसा निवारणका लागि ९ वटा निगरानी समूह सहित लैगिक हिंसा निवारण उद्धार समिति समेत क्रियाशील रहेको छ ।

यस आधारमा बिद्यालय उमेर समूहका जनसंख्यालाई शिक्षा दिक्षा, आदीवासी, जनजाति, दलित, उत्पिडित, अपांगता भएका, एकल महिलाहरुका लागि नेतृत्व विकास लगायत व्यवसायिक सीप, लैगिक हिंसा विरुद्ध क्रियाशील संयन्त्रहरुलाई प्रभावकारी परिचालन गर्न सकेको खण्डमा गाउँपालिकालाई लैगिक बिभेद, हिसा, रुढीवादी अन्धबिश्वासमुक्त बनाई सामाजिक सदभाव र न्यापूर्ण समाज निर्माण गर्न सकिने संभावना देखिन्छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

लक्षित समुदायको खण्डिकृत तथ्यांक अद्यावधिक नहुनु, महिला समूह तथा समितिहरुमा सबै महिला आवद्ध नहुनु, विद्यालय विचमा नै छोड्ने, बालमैत्री विद्यालय नभएको, महिलाहरुमा व्यवसायिक सिप तथा तालिम, नेतृत्वको अभाव, विशेष शिक्षा प्रणालीको कमी देखिन्छ । सक्रिय रुपमा बालक्लवको संचालन र परिचालन नभएको तथा बालअधिकारको पर्याप्त जानकारी बालबालिकामा नभएको अवस्था छ । जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र जस्ता महत्वपूर्ण सुविधाको व्यवस्था हुन सकिरहेको छैन । सामाजिक बिकृति तर्फ वहुविवाहको २७२ घटना अभिलेखन भएको र महिला हिंसाको १२ वटा घटना अभिलेखन भएको, न्यायिक समितिमा ४५ वटा घटना सनुवाईको चरणमा रहेको, २७ वटा सम्वन्ध बिच्छेदका घटना अभिलेखन भएबाट लैगिक हिंसा, वहुविवाह, सम्बन्ध बिच्छेद लगायत वाल विवाह जस्ता सामाजिक बिकृति तर्फ यथेष्ट ध्यान दिनु पर्ने अवस्था देखिएको छ ।

ग) उद्देश्य :

लक्षित वर्गको समाबेशीकरण सहभागिता, बैयक्तिक, आर्थिक, सामाजिक सशक्तिकरण र पुगीसरी सम्पन्नताको सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

तालिका १४: लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेशीकरणका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
परिवर्तित स्थानीय संरचना तथा कानून अनुसार समावेशी (महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, र अन्य पिछडिएको वर्ग) समिति, संयन्त्र तथा संजाल	संख्या	५८८	६३९	६८३
लैंगिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना (बार्षिक)	संख्या	१	०	०
तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति	संख्या		२०	६०
व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	संख्या	२०	५७०	१५००

तालिका १४: लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेशीकरणका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
उद्दार, उपचार र सहयोग प्राप्त गर्ने हिंसाजन्य घटना पीडित, बहुविवाह	संख्या	२७२	०	०
लक्षितवर्गबाट उजुरी गुनासो (बार्षिक)	संख्या	४५	०	०
सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित लक्षित वर्ग जेष्ठ नागरिक, एकल महिला र अपाङ्गता भएको व्यक्ति	संख्या	४८८१	५०६१	५२४१
घर व्यवहार तथा कारोबार सम्बन्धी निर्णयमा महिला सहभागी हुने परिवार	संख्या	२२ %	५०%	८०%
महिला समूह महिला समिति संस्था महिला समिति सदस्य संस्था महिला सहकारी महिला सहकारी संस्था सदस्य	संख्या	२८९ ४५ १७०९ ९ २७१	३३४ ५४ २९३९ २५६५	३८१ ७५ ४००० ४०००
मानव वेचविखन विरुद्धको समिति गठन मानव बेचविखन सुरक्षा कोष स्थापना	संख्या	० ०	५ १	९
मानव बेचविखन पुनस्थापना केन्द्र स्थापना लैङ्गिक हिंसा निवारणको लागि निगरानी समूह गठन	संख्या	 ९	१	
लैङ्गिक हिंसा निवारण कोष स्थापना एकल महिला सुरक्षा कोष स्थापना बाल क्लब गठन गाउँ बाल सन्जाल गठन	संख्या	 १२ वटा ३	१ १ ५२ ९	 ७२
बाल उद्धार कोष स्थापना गाउँ बाल संरक्षण समिति गठन आपतकालिन मनोसामाजिक विमर्श केन्द्र स्थापना (महिला सहकारीमा)	संख्या	 ९	१ ० ५	० ० ९

ङ) रणनीति :

- सामाजिक सुरक्षा तथा गरिबी निवारणका साथै लक्षित समूह सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गरिनेछ।
- लैङ्गिक समानता तथा समावेशिता विषय र क्षेत्रगत खण्डीकृत तथ्यांकको (Disaggregated data) संकलन, विश्लेषण र नियमित रूपमा अद्यावधिक गराई पहुंच नक्सा समेत तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ।
- गाउंपालिकाका योजना तथा कार्यक्रमहरू लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मूलप्रवाहीकरण गरी तर्जुमा गरिनेछ ।
- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण मूलप्रवाहीकरणका लागि लैङ्गिक संवेदनशील बजेट र लैङ्गिक बजेट परीक्षण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।
- घरेलु वा सामाजिक हिंसामा परेका महिलालाई पुनःस्थापन केन्द्रमा बस्ने, मनोसामाजिक परामर्श लिने साथै कानुनी संरक्षणको व्यवस्था समेत मिलाइनेछ ।
- कार्यस्थलहरूलाई लैङ्गिक, यौन हिसां, छुवाछुत एवं विभेदमुक्त बनाउन व्यवस्थापन पक्षलाई संस्थागत जिम्मेवारी निर्वाह गर्न लगाइने छ ।
- सबै महिला तथा अरु सिमान्तकृत समुदायहरुलाई समूहमा आबद्ध गराई ती सबै समूहहरुको सशक्तिकरण गरिनेछ ।
- महिला सहकारी संस्था सुचारु रुपले संचालन गर्नको लागी सहकारी शिक्षा, नेतृत्व तथा संस्थागत विकास, लेखा व्यवस्थापन तालिम तथा महिला संस्थाको भवन निर्माण गर्ने साथै विउ पूँजी कोष स्थापना गरिनेछ ।

- महिला सहकारी संस्थाको सदस्यहरुको सहभागितामा व्यवसायिक संभाव्यता अध्ययन गरि पुगिसरी सम्पन्नताको लागी आयआर्जन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- विद्यालय विमूख किशोरीहरुको लागी जीवनउपयोगी सीप तथा व्यवसायमूलक कार्यक्रम संचालन गरी आत्मनिर्भर बनाइनेछ ।
- लक्षित समूह कार्यक्रम अन्तर्गत घरेलु तथा सामाजिक हिंसामा परेका महिलालाई पुनःस्थापना केन्द्रमा बस्ने, मनोसामाजिक परामर्श सेवा लिनुका साथै कानुनी संरक्षणको व्यवस्था समेत मिलाइ सीप विकास जस्ता विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेशिकरणतर्फ सामाजिक परिचालनको माध्यमद्वारा लक्षित समूहलाई सशक्तीकरण गरि मागमा आधारित कार्यक्रम तयार गरी अझ प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
- आदिवासी जनजातिको पहिचान सहित सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न अवसर तथा लाभका लागि सरोकार राख्ने निर्णयहरूमा सहभागी गराउने तथा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र अनुभवलाई संरक्षण र संवर्धन गरिनेछ ।
- बालमैत्री स्थानीय शासन लागू गर्नका लागि बालश्रम उन्मुलन, बाल विवाह, बाल हिंसा उन्मुलन तथा बाल अधिकारसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- बालबालिकाहरुको लागी बाल अधिकार, बाल बिबाह, बाल हिंसा सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन र पालिका स्तरीय बाल उद्धार कोष स्थापना गरिनेछ ।
- बालबालिकालाई कुनै पनि बालश्रम तथा अपहरण हुन नदिन जनचेतना अभिवृद्दि गरिनेछ ।
- निगरानी समूहको क्षमता विकास लैङ्गिक हिंसा निवारण कोष स्थापना मानव बेचविखन सुरक्षा कोष स्थापना र पालिका स्तरीय पुर्नस्थापना केन्द्र स्थापना तथा लैङ्गिक हिंसा निवारण सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरु संचालन गरिनेछ ।
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणलाई थप व्यवस्थित गरी सुलभ र सहज बनाइनेछ ।
- दलित तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विविध विषयमा सीपमूलक तालिमको व्यवस्था गरी क्षमता विकास गरिनेछ ।
- दलित लगायत परम्परागत पेशामा रहेको व्यक्ति पहिचान गरी समयानुकुल सीप अभिबृद्धिको माध्यमबाट मर्यादापूर्ण व्यवसाय संचालनमा सहयोग पुरयाउन बिशेष कार्यक्रम संचालनमा ल्याइनेछ ।
- एकल महिलाहरुको लागी आयआर्जन कार्यक्रम संचालन तथा एकल महिला कोष स्थापना गरिनेछ,
- ज्येष्ठ नागरिकलाई ज्येष्ठ नागरिक परिचयपत्र वितरण गरि सार्वजनिक यातायात र सरकारी अस्पतालमा ५० प्रतिशत भन्दा माथी छुटको सहुलियत प्रदान गरिनेछ ।
- अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरुको लागी अपाङ्गता मैत्री पूर्वाधार निर्माण, परिचय-पत्र वितरण सीप विकास तालिम आवश्यकता अनुसार सामग्रीहरु वितरण गरिनेछ ।
- महिला शसक्तिकरण शिक्षामा महिलाको पहुँच, महिला हिंसा शसक्तिकरण, अन्ध विश्वास रुढीवादी प्रथाका विरुद्धमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालग गरिनेछ ।
- महिला पुरुष सम विकास तालिम र आधारभूत तालिम, अनुशिक्षण महिलासहकारी संस्थामा आवद्ध गरिनेछ ।

च) प्रमुख कार्यक्रम :

- लक्षित समूह सहभागिता, व्यक्तित्व विकास कार्यक्रम ।
- महिला जनप्रतिनिधिहरुलाई स्थानीय सरकार संचालन एवं नेतृत्व विकास सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम।
- महिला सहकारी संस्था अन्तरगत व्यवसायिक समूह विकास कार्यक्रम ।

- बालमैत्री गाउँपालिका प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- घरेलु तथा लैगिक हिंसा तथा यौनजन्य हिंसा न्यूनीकरण कार्यक्रम ।
- जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागी बहुआयामिक कार्यक्रम ।
- महिला लक्षित नेतृत्व विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम ।
- एकल महिला सहयोग कार्यक्रम ।
- विद्यालय विमूख किशोरीको बहुआयामिक विकास कार्यक्रम ।
- आपतकालिन संरक्षण सेवामा महिला समूहको परिचालन ।
- संस्थागत विकास र सामूहिक गतिशिलता ।
- लक्षितवर्ग अनुसार नीति, रणनीति र सेवा सुविधाको मापदण्ड निर्धारण ।
- परम्परागत सीप अभिबृद्धि कार्यक्रम

६.३.५ युवा तथा खेलकूद

क) संभावना र अवसर :

खाँडादेवी गाउँपालिकाभित्र आर्थिक रूपले सक्रिय (१४–५९ वर्ष समूह) जनसंख्या ६२.७४ रहेको जुन हिस्सा युवा जनशक्ति छन तर प्राय सवै कामको सिलसिलामा विदेशमा छन । काम गर्ने सोच छ, सामुहिकता छ, खेलाडीहरु छन, साक्षर युवा छन र सामुहिकता समेत छ । यस आधारमा युवा परिचालन खाका सहित गाउँपालिका क्षेत्रबाट उत्पादित युवा खेलाडीहरुको उचित सम्मान, आधारभूत खेलकुद पूर्वाधारहरु निर्माण गर्न सकेको खण्डमा खेलकुद क्षेत्रले फड्को मार्न सक्ने देखिन्छ । यसै गरी युवाहरुलाई स्थानीय सीप तथा श्रोतमा आधारित उद्यम विकास, स्थानीय उत्पादकत्वमा वृद्धि, एक वडा एक बिशेष खेलमैदान निर्माण गर्न सकेको खण्डमा गाउमै रोजगारीको संभावनाको ढोका खुल्ने र युवाको बैदेशिक रोजगारी प्रतिको आकर्षण घट्न गई गाउको उत्पादन वृद्धि हुने प्रवल सम्भावना रहेको छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

युवा तथा खेलकुदको क्षेत्रमा युवाहरुमा शिपको कमी, श्रम संस्कार छैन, मानवीय भावनाको कमी, पूंजिको अभाव, बजारको सिमितता, सामुहिक भावनाको कमी र प्रोत्साहनको कमीका कारण युवाशक्ति गाउमा होइन बिदेशमा रमाइरहेको अवस्था छ । जसको कारण उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा कमी आइरहेको छ । यसै गरी युवाहरुको अतिरिक्त समयका लागि आवश्यक खेलमैदानको कमी, खेल प्रशिक्षकको व्यवस्था नहुनु, प्रतियोगिताहरुको आयोजना हुन नसक्नु, उत्कृष्ट खेलाडीहरुको सम्मान हुन नसक्नु जस्ता कारणले खेलकुदको विकासमा सकारात्मक प्रभाव परेको छैन । युवा वर्गमा स्थानीयस्तरमा रोजगार हुनु भन्दा वाह्य रोजगारीमा आकर्षण बढी हुनु, स्वरोजगारका अवसरमा कमीका कारण युवा पलायन भइरहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

निष्ठावान, आदर्शयुक्त, अनुशासित, शिक्षित, रचनात्मक, सीपयुक्त, उद्यमी, सवल र देशभक्त युवाजनशक्ति तयार भएको हुनेछ ।

तालिका १५: युवा तथा खेलकूदका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा	संख्या	३१७	३००	१००
युवाक्लब, संजाल तथा संस्था	संख्या	३१	४०	९०
युवा संलग्न स्थानीय संरचना वा संयन्त्र	संख्या	१ /९	२ /१८	५ /४५
उद्यम, व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	संख्या	७७४१	१२५००	१८०००

तालिका १५: युवा तथा खेलकूदका सूचक तथा लक्ष परिमाण				
सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
कवर्डहल तथा खेलकुद मैदान	संख्या	१ खेलमैदान	१ कवर्डहल	रंगशाला १
गाउँपालिकामा संचालित खेलकुद प्रतियोगिता	संख्या	छैन	२ वटा	१० वटा
प्रदेश तथा राष्ट्रियस्तर खेलाडी	संख्या	२५ जना	३० जना	१००
राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय खेलाडी संख्या	संख्या	१५ जना (कराते) मार्सलआर्ट	३०	६०
खेलमैदान			९ वटा	२७ वटा

घ) रणनीति :

- युवा क्लब गठन, परिचालनको माध्यमबाट युवा सृजना, सामाजिक जागरण, सामाजिक परिचालन तथा विकासका कार्य संचालन गरिनेछ ।
- खेलाडीहरुका लागि प्रशिक्षण्फ प्रोत्साहन गर्दै खेल संस्कृतिको विकासको लागि विद्यालयस्तरबाटै विविध खेलकूद संचालन गर्न पहल गरिनेछ ।
- युवाहरुलाई वैदेशिक पलायन हुनबाट रोक्दै, उद्यम व्यवसाय र श्रम गर्न सक्षम बनाइनेछ ।
- श्रममैत्री प्रविधिको विकास गरि श्रमको सम्मान गर्ने बानी बसाली काम गर्ने सीपयुक्त युवा निर्माण गर्ने (Skill hand and creative mind भएका युवा तयार गरिनेछ ।
- राज्य प्रति उत्तरदायी, विकासप्रति जिम्मेवार र सम्वृद्धिको सम्वाहक युवा निर्माण गर्ने । रणनितिक नारा - "रु.१ राष्ट्रको लागि मेरो लगानी सदाका लागि" युवा परिचालन नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- युवाहरुमा रहेको सामुहिक भावना र जागरुकतालाई मध्यनजर गरेर जिम्मेवार नागरिक निर्माण हुने गरि समाजसेवाको भावना जगाउन युवाक्लवहरु संसद गठन गरी क्षमता अभिबृद्धि गरिनेछ ।
- खेलकुदमा महिला सहभागिता बढाउन उचित वातावरण सृजना गरिनेछ ।
- खेलाडीहरुलाई व्यवसायीक, उत्तरदायी, लगनशील र प्रतिभावान हुन अभिप्रेरित गर्न तथा पालिकाको पहिचान स्थापित गर्न पालिकास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिताहरुको आयोजना गरी खेलकुद प्रर्वद्धन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- १ रंगशाला, १ कवर्ड हल ९ वडामा स्तरयुक्त खेल मैदान र २ खेल प्रतियोगिता संचालन गर्न (पालिका अध्यक्ष उपाध्यक्ष, राष्ट्रपतिकप खेलकुद प्रतियोगिता) संचालन ।
- युवा उद्यमशिलता, स्वरोजगार तथा रोजगार कार्यक्रम ।
- सीपविकास तथा क्षमता अभिबृद्धि प्रशिक्षण कार्यक्रम ।
- युवा पालिका निमार्ण कोष प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- युवा क्लब तथा युवा संसद अभ्यास कार्यक्रम ।
- युवा Helpdesk तथा सूचना केन्द्र निमार्ण मनोपरामर्ष केन्द्र कार्यक्रम ।
- युवा खेलमैदान, कर्वडहल र रंगशाला निमार्ण तथा खेलकुद प्रतियोगिता ।

६.३.६ कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति

क) संभावना, अवसर र विद्यमान अवस्था :

भाषागत तथा जातिगत बिबिधता खाँडादेवी गाउँपालिकाको सामाजिक सम्पत्ति मान्न सकिन्छ । गाउँपालिकामा बिभिन्न बिधाका साहित्यकारहरु छन, कलाकारहरु छन, सांस्कृतिक बिबिधतायुक्त निधि छ र मनोरन्जनप्रमी जनताहरु छन । यसको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचार प्रसार गर्न सकेको खण्डमा सभ्य र सुसंस्कृतयुक्त समाजको निर्माण गर्न सकिन्छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

गाउँपालिकाको क्षेत्रगत योजनाको अभावमा यस क्षेत्रले अत्यन्त कम प्राथमिकता पाएको, गाउँपालिकामा साहित्य केन्द्र, पुस्तकालय, प्रविधिको प्रचार प्रसारको कमी, भाषा कला संस्कृतिको संरक्षण र सर्म्बद्धनका लागि वाचलनालय, नाटकघर, संग्रहालय जस्ता संरचनाहरुको अभाव रहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

समाजमा रहेका भाषा, कला, साहित्य र सम्पदालाई प्रष्फुटन तथा प्रवर्द्धन गर्दै विविधताभित्रको एकता कायम राखी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरसमम प्रचार प्रसार गरी जनताको जीवनस्तर उकासिनेछ ।

तालिका १६: कला, भाषा, साहित्य र संस्कृतिका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
कला, संस्कृति, भाषा र साहित्यमा जिल्ला, प्रदेश र राष्ट्रको प्रतिनिधित्व गर्ने स्रष्टा	संख्या	अ.२०	२५	४०
संरक्षित कला, सँस्कृति र सम्पदाका प्रकार	संख्या	अ.२१	२५	३२
कला, भाषा र साहित्यलाई पेशाको रुपमा अवलम्बन गर्ने व्यक्ति	संख्या	२	३	९
स्थानीय संस्कृति, कला, सम्पदा र साहित्यसंबन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या	१ धामीजाती	२ माझी र मगर जाती	४ नेवार, तामाङ्ग, क्षेत्री र ब्राम्हण
स्थानीय कला, संस्कृति, सम्पदा, भाषासाहित्यमा आधारित प्रकाशन	संख्या	१	२ थप गर्ने थामी र माझी	५ थप गर्ने

ङ) रणनीति :

- भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति संरक्षण तथा विकास सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गरिनेछ ।
- साहित्य, कला र प्रतिभाको प्रवर्द्धन, खोज, अनुसन्धान, अन्वेषण, ऐतिहासिक महत्वका स्थान, सम्पदाको संरक्षणका लागि आवश्यक भोतिक पूर्वाधार (सभागृह, पुस्तकालय, संग्राहलय, फिल्महल, अध्ययन अनुसन्धान केन्द्र) जस्ता सुविधाको विकास गरिनेछ ।
- सूचना प्रविधि सम्बन्धी आधारभूत पूर्वाधारको विकास गरी सर्वसाधारणको पहुच वृद्धि गरिनेछ ।
- स्थानीय मौलक भाषा, कला,साहित्य कला संस्कृति र उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्न प्रचार प्रसारलाई व्यापक बनाइ स्थानीय पर्यटन प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
- बिद्यालयतहबाट नै साहित्य, कला, संस्कृति संरक्षण र बिकासका लागि बिबिध कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- प्रचलित कानून विरुद्धका कुरीति तथा कुसंस्कार विरुद्ध सामाजिक परिचालन सम्बन्धी कार्य गरिनेछ ।

च) प्रमुख कार्यक्रम :

- स्थानीय कला, साहित्य, भाषा, संस्कृति संरक्षणका लागि पूर्वाधार सुविधा प्रर्वद्धन कार्यक्रमः (कला केन्द्र, जनजाति तथा संस्कृति (थामी, माझी, हायु) संग्राहलय, पुस्तकालय, नाट्यकेन्द्र, पालिका सभागृह) निर्माण ।
- Free Wifi zone प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- खाँडादेवी महोत्सव ।
- वार्षिक साहित्यिक प्रतियोगिता कार्यक्रम ।
- वार्षिक प्रकाशन कार्यक्रम ।

६.४ प्रक्षेपित लगानी

आवधिक योजना अवधिमा सामाजिक क्षेत्र विकासका लागि कूल रु.१ अर्व २४ करोड ५२ लाख अर्थात कूल लागत अनुमानको १४.१२ प्रतिशत रहेको छ। जस अन्तर्गत शिक्षा तर्फ २६ करोड ७० लाख, स्वास्थ्य तर्फ ३७ करोड, खानेपानी तथा सरसफाई तर्फ २३ करोड ५० लाख, लक्षित क्षेत्र तर्फ १४ करोड, युवा तथा खेलकुद तर्फ १७ करोड ५० लाख र भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति संरक्षण तर्फ ५ करोड ८३ लाख खर्च अनुमान गरिएको छ। सामाजिक क्षेत्र सम्बद्ध कार्यक्रमहरुमा सरकारी क्षेत्रको अलावा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको समेत लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ।

परिच्छेद ७
पूर्वाधार क्षेत्र विकास

७.१ विषय प्रवेश :

खाँडादेवी गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक विकास र सेवा सुविधा प्रवाह गर्न भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्रको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय तहको समग्र विकासलाई सकारात्मक दिशातर्फ अघि बढाउन पूर्वाधार विकास क्षेत्रमा मूलतः सडक तथा वाटो, पुल पुलेसा निर्माण, परम्परागत गोरेटो, आवास, सिंचाइ पूर्वाधार, भवन तथा वस्ती विकास, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा र संचार तथा सूचना प्रविधिको उपयोग जस्ता क्षेत्रहरु पर्दछन् । गाउँपालिकाको सामाजिक, आर्थिक अवस्था र सेवा प्रवाहमा समेत टेवा पुऱ्याउने यस क्षेत्रको संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौति र चाल्नु पर्ने कदमका सम्बन्धमा संक्षिप्त विश्लेषण देहाय अनुसार गरिएको छ ।

७.२ वर्तमान अवस्था :

पुष्पलाल मध्यपहाडी लोकमार्ग अन्तर्गत करीव ३२ कि.मि.सडकले यस गाउँपालिकालाई पूर्वमा जिल्ला सदरमुकाम मन्थली र पश्चिममा सुनापती गाउँपालिकाको लुभुघाटलाई सडक संजालमा आवद्ध गर्दछ । हाल गाउँपालिकाभित्र सित्खा क्षेत्रमा करीव ३५० मि.कालोपत्र पक्कि सडक रहेको छ । गाउँपालिकाभित्र सवै वडा जोडिने गरी करिव ३९७.४२ कि.मि.सडक रहेको छ भने करीव ८० प्रतिशत अर्थात ३१८ कि.मि.सडकमा बाह्रै महिना सवारी साधन चल्न सक्ने अवस्था रहेको छ । यसै गरी दुइ महत्वपूर्ण सडक सित्खा गाल्वा डोरम्वा सडकले उत्तरमा डोरम्वा र दक्षिणमा सिन्धुली जिल्लालाई जोडछ भने लुभुघाट हिलेदेवी गाल्वा सडकले सुनापति गाउँपालिकालाई जोडेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सित्खा, धुलिवेसी र भटौलीखोला गरी ३ वटा पक्कि पुल, लुबुघाट, बेलघारी, सित्खा, डब्खाघाट, हात्तीटार, त्रिवेणी सुनकोशी, त्रिवेणी तामाकोशी, बेनीघाट, पूछिघाट, साठीमुरे, भटौली माडीमुहान, बाह्रबिसे रुम्टा, गोगने खोला, भण्डारी खोला ट्रसपुल, च्यासिनटार, मरन्थली ट्रसपुल, बाघखोर ट्रसपुल, धुलेवेशी गरी १८ वटा झोलुंगे पुलले आवागमनमा सहजता ल्याएको छ । गाउँपालिकाभित्र तथा आन्तरिक तथा वाह्य गरी करीव ९ वटा गन्तव्यका लागि सार्वजनिक वस तथा सुमो मार्फत यातायात सुविधा संचालनमा रहेको छ भने दैनिक १५० संख्यामा मालवाहक सवारी साधनबाट गाउँपालिकाको आवश्यक सामानहरु ढुवानी सेवा संचालन गरिरहेका छन । सवै भन्दा महत्वपूर्ण पक्ष गाउँपालिकाको पहलमा सडक यातायात गुरुयोजना (Municipal Transport Management Master Plan) तर्जुमा भई गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका सडकहरुलाई ४ वर्गमा बिभाजन गरी सोको सडक अधिकार क्षेत्र (Right of Way ROW) तथा सडक संकेत (Road Code No.) सहित स्तरवृद्धिका लागि लाग्ने लागत अनुमान समेत तयार भइसकेको अवस्था छ भने ९ वटा सडक आयोजनाहरुको बिस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (Detail Project Report DPR) तयार भइसकेको अवस्था छ । गाउँपालिकाभित्रका ९ वटा प्रमुख वजारकेन्द्र जस्तै लुबुघाट, कुलोडाँडा, सित्खा, गोगनपानी, गाल्वा, माडीमुहान, देउराली, फुल्पा भिमसेनस्थान, धुलीवेसी सहित साना ठूला गरी करिव १६९ वटा वस्तीहरु रहेका छन भने प्रमुख वजार केन्द्रहरुमा आधारभूत पूर्वाधार सुविधाहरुको कमी देखिन्छ । राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट विद्युत सेवा जोडिएका घरधुरी ५६ प्रतिशत रहेको छ भने ४१ प्रतिशत घरधुरीमा सोलार सुविधा जडान भएको छ । इन्धनको लागि दाउराको प्रयोग गर्ने घरधुरीसंख्या ५,२८५ रहेको छ भने एल.पी.ग्यास १८९ घरपरिवार, वायोग्यास ६ र मटितेल प्रयोग गर्ने ४३ परिवार रहेको छ । संचार

क्षेत्रतर्फ ३ वटा टेलिफोन टावरबाट ७० प्रतिशत जनता समक्ष मोवाइल सेवाको पहुँच पुगेको छ भने गाउँपालिकाको प्रशासकीय भवनहरुमा ईन्टरनेट सुविधा पुगेको अवस्था देखिन्छ ।

७.३ पूर्वाधार विकासको उद्देश्य, लक्ष परिमाण, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम :

आवधिक योजनाको लक्ष्य हासिल गर्न पूर्वाधार विकास क्षेत्रको लागि **" वातावरणमैत्री र दिगो भौतिक र सामाजिक पूर्वाधार विकास सहित सुविधा सम्पन्न खाँडादेवी भएको हुनेछ"** उद्धेश्य निर्धारण गरिएको छ । निर्धारित उद्धेश्यका लागि लक्ष/परिमाण सूचकहरु देहाय अनुसार हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

तालिका १७: पूर्वाधार विकासको लक्ष्य सूचक (आधार रेखा) तथा आवधिक योजनाको लक्ष परिणाम

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
१२ है महिना यातायात सुचारु सडक लम्बाई	कि.मि.	१०५	२५०	३५०
स्थानीय बजारमा उपलब्ध एकीकृत सेवा र सुविधाका प्रकार (सरकारले परिभाषा गरेअनुसार)	संख्या	१	४	१०
प्रवर्द्धित तथा व्यवस्थित बजार	संख्या	०	२	४
सुरक्षित र बसोबास योग्य वस्तीमा बसोबास गर्ने	परिवार	७०%	७५%	८०%

प्रमुख रणनीतिहरु :

- पूर्वाधार क्षेत्र विकास अन्तर्गत स्थानीय सडक तथा यातायात, पुल पुलेसा, सिंचाइ पूर्वाधार, बिद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा, संचार तथा सूचना प्रविधिसंग सम्बन्धित संविधान प्रदत्त एकल अधिकार तथा संघीय र प्रादेशिक कानून बमोजिम साझा अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवश्यक नीति, कानून, कार्यविधि, संरचना तथा मापदण्डहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- पूर्वाधार क्षेत्र विकास अन्तर्गतका लक्ष्य (प्रभाव तह), उद्देश्य (असर तह) र उपलब्धि (प्रतिफल तह) को लक्ष्य परिमाण हासिल गर्ने तर्फ नीति, कार्यक्रम र श्रोत बिनियोजन भए नभएको अनुगमन तथा मूल्यांकन पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
- संघीय तथा प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त पूर्वाधार क्षेत्र विकाससंग सम्बन्धित नमूना मापदण्ड मस्यौदालाई स्थानीय परिवेश अनुसार अनुकूलन, परिमार्जन र पारित गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- संविधान प्रदत्त अधिकार तथा कार्य जिम्मेवारीको अधिनमा रही संघ र प्रदेशसंग सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयलाई प्रवर्धन गर्दै जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी पूर्वाधार क्षेत्र अन्तर्गतका सेवाहरु सुलभ र गुणस्तरीय रुपमा प्रवाह गरिनेछ ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन, जलवायु अनुकूलन तथा विपद् ब्यबस्थापन, जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयहरुलाई पूर्वाधार विकास अन्तर्गतका सबै उपक्षेत्रमा उपयुक्त रुपमा समावेश र सम्बोधन गरिनेछ ।

७.३.१ सडक पुल तथा यातायात

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिकाभित्र सवै वडा जोडिने गरी करिव ३९७.४२ कि.मि.कच्ची सडक, पुष्पलाल मध्यपहाडी लोकमार्ग अन्तर्गत करीव ३२ कि.मि.मध्ये सित्खा क्षेत्रमा करीव ३५० मि.मात्र कालोपत्र पक्कि सडक रहेको छ भने करीव ८० प्रतिशत अर्थात ३१८ कि.मि.सडकमा मात्र बाह्रै महिना सवारी साधन चल्न सक्ने अवस्था रहेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सित्खा, धुलिवेसी र भटौलीखोला गरी ३ वटा पक्कि पुल मार्फत आन्तरिक तथा वाह्य यातायात सेवा संचालन भइरहेको छ भने १८ वटा झोलुंगे पुल मार्फत गाउँपालिकाको बिभिन्न क्षेत्रवीच आवागमन सहज बनाएको छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

सडक मापदण्डको अभावमा अधिकांश सडकहरु कम चौडाइका हुनु, सडक दायावाया नालीको समस्या, ग्राभेल सडक तथा जीर्ण अवस्थाका कारण आवतजावतमा कठिनाई, सडक कटान, रिटेनिङ वाल तथा पुल जस्ता काममा ढिलाई जस्ता समस्याहरु प्रमुख रहेका छन । घरघरमा सडक भन्ने गाउँपालिकाको घोषित नीतिका कारण अधिकांश वस्तीहरुमा सडक पहुचका लागि नांगा पहाडलाई छिया छिया हुने गरी सडक निर्माण गरिएको छ भने यसबाट भविष्यमा आइपर्न सक्ने विपदलाई रोकथाम गर्न आगामी दिनमा घरघरमा सडक नीतिलाई परिमार्जन गरी सडक दाँयाबाँया घर निर्माण अभियान संचालन गर्नु पर्ने आवश्यकता महसुस गरिएको छ ।

ग) उद्देश्य :

सार्वजनिक आवागमनका लागि सुविधायुक्त सडक र यातायात सेवाको पहुच वृद्धि भई अन्तरआवद्धता र बजार विकास भएको हुनेछ ।

तालिका १८: सडक पुल तथा यातायातका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
यातायात सुचारु अन्तिम विन्दु (केन्द्र)	संख्या	६	८	१०
कालोपत्रे सडक	किमी	०.३५	७०.३५	१००.३५
ग्राभेल सडक	किमी	९	३०	५५
धुले सडक	किमी	३९७.४२	३५७	२२२
पक्की पुल (वेली समेत)	संख्या	३	४	८
सुनकोशी, तामाकोशी तथा सहायक नदीमा झोलुङ्गे पुल	संख्या	१८	२१	२५
यातायात सुचारु सडक लम्बाई	किमी	४०६	४८८	५३५
गाउँपालिकामा संचालित ४ पाँग्रे यातायातका साधन	संख्या	१७५	२७०	३९४
सडक नालीको लम्बाई	किमी	९	१८०	२७०
नियमित मर्मत संभार भएको सडकको लम्बाई	किमी		७०.३५	१००.३५
वायोइन्जिनिरिङ्ग प्रविधि र सडक साइड वृक्षारोपण	किमी		७०.३५	१००.३५

घ) रणनीति :

- स्थानीय सडक, पुल तथा यातायात क्षेत्रका लागि आवश्यक स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गरिनेछ ।
- आगामी ५ बर्ष भित्र सडक यातायात गुरुयोजना अनुसार सडकको वर्गिकरण र प्राथमिकता राखी सडकहरुको स्तरोन्नती गरिनेछ।
- सडक सुरक्षा जस्ता सवै पक्षहरुलाई ध्यानमा राखी प्रमुख सडकहरुको दायावाया हरियाली सहित पार्किङ सुविधाको विकास सहित नियमित मर्मत सम्भारका लागि संघ, प्रदेश र अन्य स्थानिय तहबिच सहकार्य गरिनेछ ।
- सार्वजनिक यातायातका सवारी साधनहरुलाई व्यवस्थित, मर्यादित र भरपर्दो बनाउनका लागि आवश्यक समन्वय सहकार्य गरिनेछ ।
- सडक मर्मत सम्भार कोष कार्यविधि तर्जुमा गरी सडक तथा यातायात सम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरुलाई व्यवस्थित बनाइनेछ ।
- सडक, पुल तथा यातायातको विकास र विस्तार योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा विपन्न, दलित, जनजाति र महिलालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- यातायात सुरक्षा व्यवस्थापनका लागि हाइवे तथा पक्की सडकमा वसस्टाण्ड, जेब्रा क्रसिङ, यात्रु प्रतिक्षालय, सार्वजनिक शौचालय र यात्रु सहायता केन्द्र निर्माण गरी नियमन गरिनेछ ।

- महिला, बालबालिका, बिरामी, असहाय, जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गतामैत्री यातायात सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
- सडक आयोजनाहरुको विस्तृत प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरिनेछ ।
- यातायात सुरक्षाका सबै मापदण्ड लागू गरी यातायातलाई सुरक्षित बनाइने छ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- सडक स्तरोन्नति (कालोपत्रे १०० कि.मी., ग्राभेल ५५ कि.मी, धुले सडक २२२ कि.मी) कार्यक्रम,
- अन्तरआवद्धता प्रर्वद्धन (४ वटा पक्की, ७ वटा झो.पु.) निर्माण कार्यक्रम
- खाँडादेवी चक्रपथ परियोजना निर्माण
- IEE, EIA.DPR तयारी कार्यक्रम

७.३.२ सिंचाई पूर्वाधार

क) संभावना र अवसर :

सिचाइ सुविधाको दृष्टिले यस गाउँपालिका क्षेत्रबाट वग्ने भटौली, सित्खा, गोगने, ठूलो खोला, भष्मेखोला जस्ता जलाधार क्षेत्र आसपासका क्षेत्रमास्थानीय ससाना कूलो सिचाईको माध्यमबाट कृषि कार्यमा टेवा पुगिरहेको अवस्था छ । अधिकांश खेतीयोग्य जमिनको धरातलीय स्वरुप र जलाधार क्षेत्रको न्युनताका कारण सिचाई सुविधा पुऱ्याउन कठिन देखिएतापनि यस गाउँपालिका भएर वग्ने सुनकोसी र तामाकोसी जस्ता ठूला नदि प्रणालीबाट लिफ्ट सिचाई आयोजना संचालन गर्न वा प्रस्तावित जलासयमा आधारित सुनकोसी बिद्युत परियोजनालाई सिचाई सुविधा सहित वहुउद्देश्यीय परियोजनाको रुपमा विकास गर्न सकेको खण्डमा यस गाउँपालिकाको अधिकांश सुख्खा भूमिलाई कृषि उव्जाउ भूमिमा परिवर्तन गर्न सकिने ठूलो संभावन देखिन्छ । साथै कम पानी चाहिने बालीहरुको प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ भने भिरालो जग्गामा खेती गर्ने कृषि प्रविधि (Sloping agriculture land technology-SALT) प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।

ख) समस्या तथा चुनौति :

अव्यवस्थित वस्ति विकास, जथाभावी सडक निर्माण, जलाधार क्षेत्रको संरक्षणको अभाव र जलवायु परिवर्तनको प्रभावका कारण अधिकांश सहतपानीका मुहानहरु सुक्दै गएको अवस्था छ भने परम्परागत रुपमा संचालित कुलोहरु समयमै मर्मत सम्भार एवं बिस्तार हुन नसक्दा खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा क्रमशः घट्दै गइरहेको छ । यसको प्रत्यक्ष असर कृषि उत्पादनमा पर्न गएको अवस्था छ ।

ग) उद्देश्य :

आधुनिक सिचाई प्रबिधिको उपयोग गर्दै सम्भावित जमिनलाई हराभरा गरि खाद्य सुरक्षा सहित आत्मनिर्भर बनाइनेछ ।

तालिका १९: सिंचाई पूर्वाधारका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
१२ है महिना सिंचाई हुने क्षेत्र	हेक्टर	१७००	१७०३	१७०५
प्रयोगमा आएका सिचाई प्रविधि (सतह, पोखरी, ड्रिप, लिफ्ट आदी)	संख्या	४६०	५१०	६५०
सुचारु सिंचाई आयोजना	संख्या	३५	४१	४५

घ) रणनीति :

- सिंचाइ सम्वन्धी दीर्घकालीन नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा गरी गुरुयोजना, त्यसको कार्यान्वयन र नियमन गरिनेछ ।
- उपभोक्ताहरुको लागत सहभागितामा सिंचाइ आयोजनाहरु संचालन गर्दै आयोजना माथि स्थानीयहरुको अपनत्व श्रृजना गर्ने, नियमित रुपमा तिनीहरुको मर्मत सम्भार गर्ने वातावरण विकास गरिनेछ ।
- सिंचाइ योजना निर्माण गर्दा क्षेत्रगत, लैङ्गिक, जातिय समानुपातिक प्रतिनिधित्व सहितको उपभोक्ता समिति गठन गरी लक्षित वर्गलाई प्राथमिकता दिइनेछ र उक्त समितिको आवश्यकता अनुरुप क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- सुनकोशी, तामाकोशी सिँचाईको लागि सम्भावित क्षेत्रको अध्ययन अनुसन्धान गरी लिफ्ट सिंचाई गरिनेछ ।
- भटौली, सित्खा, गोगने ठूली खोला, भस्मे खोलालाई ड्याम बनाई लाभान्वित क्षेत्रमा सिंचाई विस्तार तथा उक्त खोलाबाट संचालित कुलोको मर्मत गरिनेछ ।
- ४ वर्षभित्र सबै सिँचाई योग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउन निर्माणधीन आयोजनाहरु सम्पन्न गरिनेछ ।
- दोभान र गोपीखोलाको छुटुटा छुटुटै ड्याम बनाइनेछ ।
- आकासे पानी संकलन गरी एक घर एक ट्यांकीको कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ ।
- स्थानीय प्रविधि एवं सामाग्रीहरुको प्रयोग गर्दै वर्षातको पानी संकलन गर्न प्रोत्साहन गर्दै महिला, दलित र अति विपन्न वर्गको आय वृद्धिका लागि करेसावारीमा व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने सहयोग उपलव्ध गराइनेछ ।
- पानी सुविधा उपलव्ध नभएका खेतीयोग्य बाँझो जमिनमा सिंचाइका वैकल्पिक प्रविधिहरुलाई (थोपा र छर्किने) प्रयोगमा ल्याउन प्रोत्साहन गर्दै थोरै पानीमा खेती गर्न सकिने वालीहरु लगाउन जोड दिइनेछ ।
- आकासे पानी संकलनका लागि प्लाष्टिक पोखरी निर्माणमा र एक वडा एक पोखरीका माध्यमबाट पानीको श्रोत संरक्षण समेत गरि सिंचाइ र पशुहरुलाई पानीको व्यवस्था गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- सुनकोसी वहुउद्देश्यीय परियोजना ।
- वैकल्पिक तथा आधुनिक सिंचाइ प्रविधिमा सहयोग (आकासे पानी संकलन कार्यक्रम, लिफ्ट सिँचाई विकास कार्यक्रम ।
- साना तथा मझौला सिंचाइ कार्यक्रम ।
- सिंचाइ सम्वन्धी दीर्घकालीन नीति तथा गुरुयोजना निर्माण ।

७.३.३ आवास, सार्वजनिक निर्माण तथा बजार व्यवस्थापन

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिकाहरुका प्रमुख बजार केन्द्रहरु तथा आसपासका क्षेत्रहरुमा वस्ती विकासको क्रम तिव्र रहेको छ । यो क्रमलाई समयमै व्यवस्थित बनाउन सकिएन भने अव्यवस्थित वस्ती, कमजोर संरचनाका कारण एकातिर विकासको लागत अत्याधिक रुपमा वढ्न जाने देखिन्छ भने अर्कोतिर विपद जोखिमको अवस्था पनि त्यतिकै मात्रामा वढ्न जाने देखिन्छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

वसोवासका लागि अनुपयुक्त धरातल, अव्यवस्थित वस्ती, कमजोर संरचना, विपद जोखिमको वस्तुपरक बिश्लेषण हुन नसक्नु नै आवास तथा सार्वजनिक निर्माण तर्फको प्रमुख समस्या वा चुनौति देखिन्छ । व्यवस्थित वस्ति विकासको लागि भवन तथा योजना मापदण्ड, राष्टिय भवन संहिताको परिपालना गर्ने जस्ता चुनौतिहरु विद्यमान रहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

सुविधा सम्पन्न, सुरक्षित आवास, एकीकृत, बस्ती एवं व्यवस्थित बजारको निर्माण हुनेछ ।

तालिका २०: आवास, सार्वजनिक निर्माण तथा बजार व्यवस्थापनका सूचक तथा लक्ष परिमाण				
सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
प्रवर्द्धित तथा सुरक्षित आवास क्षेत्र	संख्या	०	५	९
भूकम्पत प्रतिरोधी भवन निर्माणसंबन्धी दक्ष व्यक्ति	संख्या	१५०	३००	५००
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका सार्वजनिक भवन तथा संरचना	संख्या	४०	६५	१००
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका आवास घर	संख्या	३१५६	६०००	७३००
आधारभूत पूर्वाधारसहित व्यवस्थित बजार (एकिकृत वस्ती)	संख्या	०	५	६

घ) रणनीति :

- संघीय तथा प्रदेश कानूनको अधिनमा रही आवास, सार्वजनिक निर्माण र वजार व्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- भवन मापदण्ड तर्जुमा गरी वस्ती विकासलाई व्यवस्थित बनाइनेछ ।
- सुरक्षित आवासका लागि राष्टिय भवन संहिता कडाइका साथ कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- उपयुक्त स्थान छनौट गरि एकीकृत बस्ति विकास तथा एकिकृत सेवा विस्तार योजना तयार समुदाय सहितको सहभागितामा कार्यन्वयन गरिनेछ ।
- सुरक्षित आवास निर्माणकर्मिहरुलाई क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- गोगनपानी, गाल्वा, घ्यासि डांडा, सित्खा फुल्पा क्षेत्रमा शहरी पूर्वाधार विकास गरी नयाँ शहर विकास गरिनेछ ।
- सार्वजनिक पूर्वाधारको निर्माण गर्दा अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।
- आवास, बस्ती विकास र सार्वजनिक निर्माणको विकास र विस्तार योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा विपन्न, दलित, जनजाति र महिलालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम

- एकिकृत आवास कार्यक्रम (एकिकृत बस्ति विकास) (पकरवास भिमसेनसम्म स्थान देखि पालिका सम्म पहिलो चरण), ।
- पूर्वाधार निर्माण गर्न दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम ।
- बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम ।
- सार्वजनिक संरचना (वडाकार्यालय) निर्माण कार्यक्रम ।

७.३.४ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

क) संभावना र अवसर :

यस गाउँपालिकामा करीब ५६.८६ प्रतिशत घरहरुमा बिद्युत सेवा उपलव्ध रहेको, ४१ प्रतिशत घरधुरीमा सौर्य उर्जाको उपयोग भइरहेको र ३ प्रतिशत घरधुरीमा वायोग्यास र एल.पी.ग्यासको उपयोग भइरहेको अवस्था छ । अत्यन्तै न्युन घरधुरीमा मात्र धुवारहित चुल्हो जडान भएको अवस्था छ । खाना पकाउने इन्धनको उपयोगको आधारमा यस गाउँपालिकामा ५२८५ घरधुरी अर्थात ९५.८२ प्रतिशतले दाउराको प्रयोग भइरहेको छ भने करीव १८७ घरधुरी अर्थात ३.२५ प्रतिशतले मात्र एल.पी.ग्यास प्रयोग गरिरहेको अवस्था छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

यस गाउँपालिकामा विद्युत सेवा पुग्न वांकी घरधुरीहरुमा बिद्युत वा अन्य वैकल्पिक उर्जा (सोलार, वायोग्यास र सुधारिएको चुल्हो) जस्ता सुविधाको विस्तार हुन सकिरहेको अवस्था छैन । विद्युतको वितरण प्रणाली व्यवस्थित हुन नसक्दा, भएका स्थानमा पनि काठका जीर्ण पोल आदीका कारण जोखिम वढ्दो छ भने भोल्टेजका कमीका कारण उद्योग व्यवसाय संचालन हुन असहजता वढिरहेको छ । करिव ९६ प्रतिशत घरधुरीले खाना पकाउने इन्धनको रुपमा दाउरा प्रयोग गरिरहेको तर सुधारिएको चुलोको अत्यन्त न्युन प्रयोगले गाउँपालिका स्वास प्रस्वास रोगको जोखिमा रहेको देखिन्छ । यसै गरी सार्वजनिक स्थल एवं महत्वपूर्ण सडकहरुमा सडकबत्तीको व्यवस्था हुन सकेको छैन ।

ग) उद्देश्य :

उज्यालोयुक्त, धुँवामुक्त खाँडादेवी भएको हुनेछ ।

तालिका २१: विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
स्थानीय विद्युत उत्पादन	कि.वा			
सोलार प्रणालीसहित विद्युत सेवा पुगेका घरपरिवार	संख्या	५४५०	५५१५	५६००
सुधारिएको उर्जा (वायोग्यास, एलपि) प्रयोग गर्ने	परिवार	६	१५००	३०००
जडान सौर्य होम प्रणाली र संस्थागत प्रणाली	संख्या	३४	१२१	१३०
सुधारिएको वा धुवारहित चुल्हो जडान भएका परिवार	संख्या	५०००	५५१५	५६००

घ) रणनीति :

- लघु जल विद्युत वैकल्पिक उर्जा सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- विद्युत नपुगेका घरधुरीहरुमा बिद्युत वा सौर्य उर्जा सहित अन्य वैकल्पिक उर्जाको प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
- वैकल्पिक ऊर्जाका माध्यमबाट स्थानीय नागरिकको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा सुधार तथा वातावरणीय दीगोपनामा सहयोग पुग्ने खालका एकिकृत कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- लक्षित र विपन्न वर्गबाट गरिने प्रयासलाई प्राथमिकता दिइनेछ नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
- जलविद्युत उत्पादन गर्न पूर्व संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
- सुधारिएको उर्जा तथा धुवाँ रहित चुलो प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- बिद्युतिकरण तथा वैकल्पिक उर्जा प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- जलविद्युत उत्पादन गर्न पूर्व संभाव्यता अध्ययन ।
- वायोग्यास प्रर्वद्धनका लागि अनुदान कार्यक्रम ।
- सडक सौर्यबत्ति कार्यक्रम ।

७.३.५ सूचना तथा संचार प्रविधि

क) संभावना र अवसर :

यस गाउँपालिकामा टेलिकम सेवाका ३ वटा टावर मार्फत मोबाइल सेवा उपलब्ध भइरहेको अवस्था छ । मोबाइल फोन प्रयोग गर्ने जनसंख्या करीब ७० प्रतिशत रहेको अनुमान गरिएको छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र ९४९ अर्थात कूल घरधुरीसंख्याको १७.२० प्रतिशत घरधुरीले टेलिभिजन सेवा उपभोग गरिरहेको छ । कूल घरधुरी मध्ये ८४ घरधुरी अर्थात

१.५२ प्रतिशत घरधुरीमा कम्प्युटर सुविधा रहेको छ भने २० घरधुरी अर्थात ०.३७ प्रतिशत घरधुरीले इन्टरनेट सुविधा उपभोग गरिरहेको अवस्था छ । यस गाउँपालिकाको प्रशासकीय भवन र वडा कार्यालयहरुमा इन्टरनेट सुविधा सहित सिसिटिभि लगायत अन्य संचार प्रविधि भित्रिएको अवस्था छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

कमजोर पूर्वाधार (नेटवर्किड) को कारण एकातिर मोबाइल फोनको पहुँच सबै वडाको सबै ठाउँमा पुग्न सकेको छैन भने उपलव्ध सेवा पनि गुणस्तर हुन सकिरहेको छैन । गाउँपालिका क्षेत्रबाट कुनै पत्रपत्रिका प्रकाशन छैन, एफ.एम.स्टेशन, कुनै वुलेटिन प्रकासन जस्ता कामहरु हुन सकिरहेको छैन । गाउँपालिकाको प्रशासकीय भवन तथा वडा कार्यालयहरुमा इन्टरनेट सुविधा भएतापनि सर्वसाधारणको लागि गुणस्तरीय इन्टरनेट सुविधा उपलव्ध छैन । यसै गरी गाउँपालिकाको वेवसाइट नियमित अद्यावधिक नगरिनु जस्ता समस्याहरु नै यस क्षेत्रको चुनौति रहेका छन ।

ग) उद्देश्य :

सूचना तथा संचारको पहुँच सवै नागरिकमा पुगेको हुनेछ ।

तालिका २२: सूचना तथा संचार प्रविधि सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
संचारका कुनै एक साधन उपलब्ध परिवार	प्रतिशत	७०%	८५%	९५%
इन्टरनेट सेवा प्रयोग गर्ने जनसंख्या	संख्या		२५%	४०%
ल्याण्डलाइन टेलिफोन सुविधा	संख्या		१० %	२०%
मोबाइल प्रयोगकर्ता	संख्या	७०%	९०%	९५%
पत्रपत्रीका, टेलीभिजन र इन्टरनेट प्रयोग गर्ने	जना	४०%	६०%	८०%
उद्यम व्यवसायमा सूचना प्रविधि प्रयोग गर्ने व्यक्ति				

घ) रणनीति :

- संघीय तथा प्रदेश कानूनको अधिनमा रही सूचना प्रविधि तथा संचार क्षेत्रसंग सम्बन्धित संचालन र प्रसारणको अनुमति, नवीकरण, तथा नियमन गरिनेछ ।
- सबै संचार माध्यम तथा प्रसारणका भाषा लैङ्गिक मैत्री बनाउने नीति अबलम्बन गरिनेछ ।
- यान्त्रिक उपकरण भएका नेटवर्क टावरमा गुणस्तर बृद्धि गरी बडा स्तरको सेवा प्रदायक संस्थाहरुमा इन्टरनेट सुबिधाको व्यवस्था गरिनेछ ।
- एफ.एम.टेलिभिजन तथा पत्रपत्रिका प्रकाशनका लागि प्रोत्साहन गरी स्थानीय संचार माध्यमको प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
- स्थानीय एफएम र टेलिभिजन संचालन गर्ने उपयुक्त वातावरण सृजना गरी प्रभावकारी संचार माध्यमको विकास गरिनेछ ।
- स्थानीय क्षेत्रमा ईन्टरनेटको व्यवस्था गरी सूचना प्रविधिमाथी नागरिकहरको पहुच वृद्धि गरिनेछ ।
- सवै वडाका बजारमा CC Camera जडान निगरानी क्षमता अभिबृद्धि गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- संचार क्षेत्र प्रवर्धन एवम प्रोत्साहन कार्यक्रम ।
- ईन्टरनेट व्यवस्था कार्यक्रम ।
- CC Camera जडान कार्यक्रम ।

७.४ प्रक्षेपित लगानी :

आवधिक योजना अवधिमा पूर्वाधार क्षेत्र विकासका लागि कूल रु.५ अर्व ७१ करोड ६५ लागत अनुमान गरिएको छ। जस अन्तर्गत सडक पूर्वाधार तर्फ ४ अर्व ५० करोड ५० लाख, सिचाइ पूर्वाधार तर्फ ३० करोड, आवास तथा वस्ती विकास तर्फ ३२ करोड, बिद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा तर्फ २७ करोड १५ लाख र सूचना संचार प्रविधि विकास तर्फ २ करोड खर्च हुने अनुमान गरिएको छ।

परिच्छेद ८
वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

८.१ विषय प्रवेश :

नेपालको संविधानको भाग ३, धारा ३० ले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ वातावरणमा वाच्न पाउने हक प्रदान गरेको छ भने प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति अन्तर्गत प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्वसूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनर्स्थापना गर्ने प्रावधान रहेको छ । विपद् व्यवस्थापनका समग्र चक्रहरु: विपद्पूर्व गरिने जोखिम न्यूनिकरण, विपद् पश्चातको उद्दार, राहत सहितको प्रभावकारी प्रतिकार्य, दीगो विकासमूलक पुनर्स्थापना र पुननिर्माणका साथै चेतनामूलक काम कार्वाहीलाई व्यवस्थित र निर्देशन गर्ने हेतुले विपद् जोखिम न्यूनिकरण राष्ट्रिय निति २०७५को तीनवटै तहमा प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापनको सुनिश्चितता गर्ने ध्येय सहितको विपद् उत्थानशील राष्ट्र निर्माणको दीर्घकालीन सोच राखेको छ । नेपालको संविधानको अनुसूची ८ ले विपद् व्यवस्थापन, जलाधार संरक्षण, वन्यजन्तु, खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जैविक विविधताको प्रर्वद्धन जस्ता क्षेत्रलाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा राखेको छ ।

यसका अतिरिक्त देशले स्वीकार गरेको दीगो विकास लक्ष्य जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय लक्ष्यहरू समेत हासिल गर्न तीनै तहका सरकारहरुको भूमिका अत्यन्त महत्वपूर्ण रहन्छ। वन, वातावरण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद् जोखिम व्यवस्थापन, भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन लागि आवधिक विकासको मार्गचित्र स्पष्ट गर्न यो योजना तर्जुमा गरिएको छ। यस योजनामा गाउँपालिकाको उल्लेखित क्षेत्रहरूमा बिद्यमान संभावना तथा अवसर र समस्या तथा चुनौतीको पृष्ठभूमिमा उद्देश्य, रणनीतिक तथा मूख्य मूख्य कार्यक्रम देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

८.२ वर्तमान अवस्था :

खाँडादेवी गाउँपालिकाभित्र जम्मा ११.१ प्रतिशत अर्थात ३७२४ हेक्टर वन क्षेत्र रहेको छ जसमा ५७ कवुलियती वन, ५४ सामुदायिक वन रहेको छ । जैविक विविधतायुक्त वन क्षेत्रमा पाखानभेद, ठूलो ओखती, चिराईतो, जटामसी, पानी अमला, सुनाखरी, कुरीलो, गुराँस, अमला, हर्रो, बर्रो, काउलो, बोझो, कालो ऐंसेलु, दालचिनी, अलैंची, बेल, त्रिफ्री, बयर, काफल, टिमुर, सल्लाको खोटो, घोरताप्रे, कुरिलो जस्ता जडिबुटि पाइन्छ। प्रशस्त चरिचरणका कारण बाँदर, दुम्सी, मृग, बदेल, कालिज, चितुवा, वाघ, खरायो, मयुर, डाँफे जस्ता वन्यजन्तुहरु पाइन्छन । वन सम्पदा तथा वन्यजन्तुको उचित संरक्षण, सर्म्वद्धन र उपयोग गर्न सकेको खण्डमा आय आर्जनको महत्वपूर्ण श्रोतको रुपमा विकास गर्न सकिने संभावना प्रचूर रहेको छ । विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि स्थानीय स्तरमा विभिन्न संघ संस्थाले विभिन्न किसिमका तालिम लगायत स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धिका लागि अन्य कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएका छन् । वि.सं. २०७२ को भूकम्पपछि भूकम्प प्रतिरोधी घरहरु निर्माण भइरहेको हुँदा भूकम्पीय जोखिमका दृष्टिकोणले सो भन्दा अगाडिको तुलनामा सुरक्षित अवस्थाको आँकलन गर्न सकिन्छ ।

८.३ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापनको उद्देश्य, लक्ष परिमाण, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम :

आवधिक योजनाको लक्ष्य हासिल गर्न वन, वातावरण तथा बिवद व्यवस्थापन क्षेत्रको लागि **"वन तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै भू जलाधार तथा विपद् व्यवस्थापन गरी स्वच्छ वातावरण निर्माण हुनेछ"** भन्ने वृहत उद्धेश्य निर्धारण गरिएको छ। निर्धारित उद्धेश्यका लागि लक्ष/परिमाण सूचकहरु देहाय अनुसार हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ।

तालिका २३: वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापनको सूचक (आधार रेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष परिमाण)

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
रुख विरुवाले ढाकेको वा हरियाली वा वन क्षेत्र	प्रतिशत	११.१%	११.६ %	१२.०१ %
संरक्षित भू-क्षय र बाढी संवेदनशील क्षेत्र	संख्या	७	५	३
वनमा आधारित उद्योग तथा व्यवसाय	संख्या	०	२	२
हरित आय कार्यक्रमबाट लाभन्वित विपन्न परिवार	प्रतिशत	०	२%	३%

प्रमुख रणनीतिहरु

- वन, वातावरण तथा बिपद व्यवस्थापन क्षेत्र अन्तर्गत स्थानीय वन तथा जैविक बिबिधता, भूमि तथा जलाधार संरक्षण, वातारण स्वच्छता र विपद व्यवस्थापन जस्ता संविधान प्रदत्त एकल अधिकार तथा संघीय र प्रादेशिक कानून बमोजिम साझा अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवश्यक नीति, कानून, कार्यविधि, संरचना तथा मापदण्डहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।
- वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको लक्ष्य (प्रभाव तह), उद्देश्य (असर तह) र उपलब्धि (प्रतिफल तह) को लक्ष्य परिमाण हासिल गर्ने तर्फ नीति, कार्यक्रम र श्रोत बिनियोजन भए नभएको अनुगमन तथा मूल्यांकन पद्धतिको विकास गरिनेछ।
- संघीय तथा प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रसंग सम्बन्धित नमूना मापदण्ड मस्यौदालाई स्थानीय परिवेश अनुसार अनुकूलन, परिमार्जन र पारित गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।
- संविधान प्रदत्त अधिकार तथा कार्य जिम्मेवारीको अधिनमा रही संघ र प्रदेशसंग सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयलाई प्रवर्धन गर्दै जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी वन, वातावरण र विपद व्यवस्थापन क्षेत्र अन्तर्गतका सेवाहरु सुलभ र गुणस्तरीय रुपमा प्रवाह गरिनेछ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन, जलवायु अनुकूलन तथा विपद् ब्यबस्थापन, जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयहरुलाई यस अन्तर्गतका सबै उपक्षेत्रमा उपयुक्त रुपमा समावेश र सम्बोधन गरिनेछ।

८.३.१ वन तथा जैविक विविधता

क) अवसर र संभावना :

जैविक विविधताले भरिपूर्ण यस गाउँपालिकाभित्र रहेको ११.१ प्रतिशत वन क्षेत्र अन्तर्गत ५७ कवुलियती वन, ५४ सामुदायिक वन र वनसम्पदनाको रुपमा रहेको पाखनवेद, ठूलो ओखती, चिराइतो, जटामसी, पानीअमला,सुनाखरी, कुरीलो, गुराँस, अमला, हर्रो, बर्रो, काउलो, बोझो, कालो ऐंसेलु, दालचिनी, अलैंची, बेल, त्रिन्री, बयर,काफल, टिमुर, सल्लाको खोटो, घोरताप्रे, जस्ता जडिबुटि पाइन्छन। त्यसै गरी बाँदर, दुम्सी, मृग, बदेल, कालिज, चितुवा, वाघ, खरायो, मयुर, डाँफे जस्ता वन्यजन्तु र पंक्षीहरु पाइन्छन। वन सम्पदा तथा वन्य जीवजन्तुको उचित संरक्षण, सर्म्वद्धन र उपयोग गर्न सकेको खण्डमा आय आर्जनको महत्वपूर्ण श्रोतको रुपमा विकास गर्न सकिने प्रचूर संभावना रहेको छ।

ख) समस्या र चुनौति :

जथाभावी वन फडानी, वन नर्सरीको अभाव, खुल्ला चरिचरण, जडिबुटि र अन्य वन पैदावार पहिचान र संरक्षण हुन नसक्नु, सामुदायिक तथा कवुलियती वन ब्यवस्थापन कार्ययोजनाको अभाव, जडिबुटीहरुको उचित ब्यवस्थापनका लागि सिपमूलक तालिम एवम् दक्ष जनशक्तिको कमी, जडिबुटीहरुको उत्पादन, बजार ब्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययनको कमी,

जैविक विविधता सम्बन्धी अभिलेखन हुन नसक्नु, मिचाहा प्रजातिका बनस्पतीहरुको व्यवस्थापन योजना नहुनु, वन्य जन्तुबाट बालिनाली र घरपालुवा चौपायाको क्षती र केन्द्र सरकारको हस्तक्षेप जस्ता समस्याहरु रहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

वन तथा जैविक विविधताको संबर्द्धन, संरक्षण, सदुपयोग गरी वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरिनेछ ।

तालिका २४: वन तथा जैविक विविधताका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
वनको संचिती दर (मि^{३}/हेक्टर)	प्रतिशत	०		
वन प्रजाती प्रति हेक्टर	संख्या	५००	८००	१०००
व्यवस्थित सामुदायिक तथा कबुलियती वन क्षेत्र	हेक्टर	३७२४.०८	३७४२.८०	३७६१.३२
सरकारद्धारा व्यवस्थित वन क्षेत्र	हेक्टर			
निजी वन क्षेत्र	हेक्टर	३	४	५
वृक्षारोपण क्षेत्र	हेक्टर	८	२४	३०
आयमूलक कार्य संचालित वन क्षेत्र	हेक्टर	०	२	३
जैविक विविधता युक्त क्षेत्र	हेक्टर	३७२४.०८	३७४२.०८	३७६१.३२
गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुको व्यवसायिक खेती गरिएको अद्यावधिक क्षेत्रफल	हेक्टर	०	२	३

घ) रणनीति :

- संघीय तथा प्रदेश कानूनको अधिनमा रही वन पैदावार उपयोग तथा जैविक विविधता क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- वन तथा जैविक विविधता संरक्षण प्रवर्द्धनका लागि विस्तृत अध्ययन, अभिलेख अद्यावधि एवं गुरुयोजना वनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- सहभागितामूलक, समावेशी र अधिकारमुखी पद्धतिमा आधारित अवधारणा बमोजिम नगरस्तरीय वन तथा जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- खानी तथा खनिज पदार्थहरूको पहिचान तथा वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण उपाय अवलम्बन गरी सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा उपयोग गरिनेछ ।
- गाउँ तथा वडास्तरीय वन नर्सरी स्थापना गरी आवश्यक वृक्षहरुको उत्पादन, सडक किनारामा बृक्षरोपण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- जडिबुटि तथा अन्य वन सम्पदाको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन जस्ता कार्यलाई व्यवसायिक रुपमा प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
- सामुदायिक र कवुलियती वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- जैविक विविधता र वन सम्पदाको अभिलेखि तयार गरी संरक्षण योजना तर्जुमा गरी लागु गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- वन नर्सरी स्थापना र वन संरक्षण कार्यक्रम ।
- वन समूहको क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम ।
- उच्चमूल्य मसलाजन्य र जडिबुटी उत्पादन, संकलन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापनका सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम ।
- वनजंगल जनावारहरुलाई उपयुक्त हुने खालको घाँस विरुवा तथा फलफूलहरु प्रवर्द्धन कार्यक्रम ।
- सामुदायिक, कबुलियती धार्मिक तथा निजी वन प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- नदी तटबन्ध तथा सडक किनारामा वृक्षारोपण ।

८.३.२ भूमि तथा जलाधार व्यवस्थापन

क) अवसर र संभावना :

सुनकोसी, तामाकोसी, भटौली, दोभान, भष्मे खोला जस्ता खोला नै खाँडादेवी गाउँपालिकाको प्रमुख जलाधार क्षेत्र रहेको छ । यसै गरी खाँडादेवी माकादुम, भिरपानी, सिम्ले सिमसार क्षेत्र र कुर्कुथा, राकाथुम, गागल, पिंखुरी माथिल्लो भेकमा रहेका पानी पोखरी पनि अर्को जलाधार क्षेत्रको रुपमा संरक्षण गर्नु आवश्यक छ । नदी तथा नदीजन्य पदार्थ (ढुङ्गा, गिटी, बालुवा) को प्रचुरता रहेको देखिन्छ । यसर्थ गाउँपालिकामा उपलव्ध जलाधार तथा सिमसार क्षेत्रको संरक्षण सहित स्थानीय समुदायलाई भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनमा थप जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

अवैज्ञानिक तरिकाले प्राकृतिक श्रोतको दोहन, जथाभावी नदीजन्य पदार्थ उत्खनन, जथाभावी सडक निर्माण (अग्लेश्वरी, सालदुङ, खरिढुङ्गा, गागल, वडा नं ४ को तल्लो भेक मध्येपहाडी राजमार्ग), वातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन नगरी विकास निर्माणको काम हुनु जस्ता समस्या देखिएको छ भने परिणाम स्वरुप अनावृष्टि, अतिवृष्टि, पानीको मुहान सुकेर सुख्खाक्षेत्रको विस्तार भएको अवस्था छ ।

ग) उद्देश्य :

भू संरक्षण गर्न वृक्षारोपण र मुहान संरक्षणको क्रियाकलाप मार्फत जलाधार व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।

तालिका २५: भूमि तथा जलाधार व्यवस्थापनका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
संरक्षित पानी मुहान क्षेत्र	हेक्टर	५०	८०	१००
संरक्षित खेतबारीको क्षेत्रफल	रोपनी	१५००	१८००	२०००
पुनर्स्थापित क्षतिग्रस्त भूमिको क्षेत्रफल	रोपनी	१०००	१२००	१५००
नदी नियन्त्रण र उकासबाट संरक्षित जमीन	रोपनी	४००	६००	८००
नदी नियन्त्रण लम्बाई	किमी	२	४	५
स्पर तथा बाँध, चेकड्याम	किमी	०	१	२
उपचार गरिएको/संरक्षित गल्छी र पहिरो	संख्या	०	५	३
संरक्षित भू-क्षय र बाढी संवेदनशील क्षेत्र	हेक्टर	७	५	३
संरक्षित र व्यवस्थित तालतलैया र सिमसार क्षेत्र	हेक्टर	९	१५	२०
वायोइन्जिनियरिङ प्रविधि प्रयोग संरचनाको लम्बाई	किमी	०	१०	३०
व्यवस्थित संरक्षण तथा Ridge पोखरी	संख्या	०	९	४५

घ) रणनीति :

- भूमि तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने ।
- सडक निर्माण कार्य गर्दा एवम् प्राकृतिक उत्खनन गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन गरि वातावरण जोगाउने उचित उपाय अवलम्बन गरिनेछ ।
- भएका वन सम्पदाको उपयोगको अवस्था अध्ययन गरी वन विकास तथा सिमसार क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- भू क्षय नियन्त्रणका लागि बायोईन्जिनियरिंग प्रविधिको उपयोग, सिमसार क्षेत्रको उचित संरक्षणका लागि वृक्षारोपण, पोखरी जस्ता अभियान संचालन गरी जलाधार क्षेत्रहरुको संरक्षण गर्ने।
- अनाबृष्टी, अतिबृष्टी, अल्पबृष्टी रोक्न सूचना दिने संयंत्र स्थापना गरिनेछ ।

- सहभागितामूलक, समावेशी र अधिकारमुखी पद्वतिमा आधारित गापास्तरीय कार्यकम सञ्चालन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- भू तथा जलाधार क्षेत्र नक्सांकन कार्यक्रम ।
- नदि नियन्त्रण कार्यक्रम ।
- जलाधार तथा सिमसार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम ।
- पूर्व सूचना प्रणाली प्रर्वद्धन कार्यक्रम ।
- अग्लो डाँडा/भू भागमा रिचार्ज पोखरी प्रवर्द्धन निर्माण ।

८.३.३ वातावरण तथा स्वच्छता

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिका क्षेत्रको अधिकांश क्षेत्र खुल्ला क्षेत्रको रुपमा वा हरियाली क्षेत्रको रहेको, ९ वटा बजार केन्द्र रहेको र अन्य साना साना वस्तीहरुमात्र रहेको कारण ध्वनी, वायु तथा जल प्रदुषण नगन्य रहनु वातावरणका हिसावले उत्तम देखिन्छ । साथै खुल्ला दिसामुक्त गाउँपालिका घोषणा भइसकेको, वृहत खानेपानी आयोजना समेत संचालनमा आइसकेको हुंदा गाउँपालिकालाई पूर्ण सरसफाईयुक्त पालिका घोषणा गर्ने संभावना देखिन्छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

सित्खा, गाल्वा, खाडीमुहान जस्ता क्षेत्रहरु बजार केन्द्रका रुपमा विकास भइरहेको हुंदा ती क्षेत्रमा सिसा र प्लाष्टिक जन्य फोहोर व्यस्थापन सम्बन्धी समस्या क्रमशः देखा पर्न थालेको देखिन्छ । अधिकांश सडकको अवस्था कच्ची वा धुले रहेको हुंदा धुलो व्यवस्थापनमा समस्या, सरसफाई सम्बन्धी चेतनाको कमी, वातावरण तथा स्वच्छता सम्बन्धी नीतिको अभाव, पानीको स्रोतको कमी एवं हरियाली क्षेत्र वृद्धि गर्ने कार्यक्रम नहुनु मुख्य चुनौतीको रुपमा रहेको छ । दाउरा उपयोग घटाउन नसकिएको तथा सोको कारण आगलागीका घटनाको जोखिममा वृद्धि, वातावरण प्रदुषण घटाउने कार्यहरु नभएको र बढ्दै गएको स्वास्थ्य समस्याहरुमा कमी ल्याउन नसकिएको, बैकल्पिक उर्जा वा बायोमास, सौर्य उर्जा, विद्युतको उपयोगमा प्रोत्साहनको व्यवस्था नहुनु प्रमुख समस्या र चुनौतीको रुपमा रहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

वातावरण संरक्षणको लागि वैकल्पिक उर्जाको प्रवर्धन गर्ने र फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्दै स्वच्छता कायम गरिनेछ ।

तालिका २६: वातावरण तथा स्वच्छताका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
मनोरञ्जनस्थल, पार्क र हरित क्षेत्र	संख्या	०	३	२
प्रयोग भएका फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रणाली	संख्या	०	१०	२०
कम्पोष्ट-विन र गार्वेज-पिट प्रयोग गर्ने परिवार	संख्या	०	५००	१०००
निष्काशित फोहोरमैलाको औषत परिमाण	मेटन	१८०	१३०	१००
परम्परागत उर्जा प्रयोग गर्ने घरधुरी	संख्या	५२८५	३७८५	१५००
नियमित सरसफाइको अभ्यास गर्ने घरधुरी	संख्या	५४८०	५४८०	५४८०
घरभित्रको धुवाँमुक्त घरधुरी	प्रतिशत	१८५	१६८५	३७८५

घ) रणनीति :

- वातावरण संरक्षण तथा स्वच्छता क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।

- सामुदायिक वन समूह परिचालन गरी गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेको वन क्षेत्रमा वृक्षारोपणको माध्यमबाट हरियाली क्षेत्र विस्तार गरिनेछ ।
- बजार क्षेत्रबाट निस्कने कुहिने फोहर मलको रुपमा प्रयोग, नकुहिने पुनः प्रयोग गर्न सकिने फोहरबारे घरघरमा र व्यक्ति व्यक्तिमा जनचेतना जगाउने कार्यक्रम सहित फोहर व्यववस्थापन गरिनेछ ।
- स्थानीय तहमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव मूल्यांकनको आधारमा जलवायु अनुकुलन योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- वृक्षारोपण तथा पार्क निर्माण कार्यक्रम ।
- फोहरजन्य वस्तुको पुन प्रयोगवारे जनचेतना अभिबृद्धि कार्यक्रम ।
- एक घर एक सुधारिएको चुलो अभियान संचालन गर्ने ।
- धुँवाबाट स्वास्थमा असरपर्ने बारे जनचेतना जगाउने सामुदायिक वन समूह परिचालन कार्यक्रम ।
- पूर्ण सरसफाई कार्यक्रम ।

८.३.४ विपद व्यवस्थापन

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिकास्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापनका समिति क्रियाशील रहेको अवस्था छ । विपद जोखिमको नक्सांकन गरी जोखिमयुक्त २८०४ घरधुरी पहिचान गरिएको छ । आपतकालिन कोषको स्थापनाबाट खाँडादेवी गाउँपालिका विपद जोखिमको पूर्व तयारी र राहत उद्धारका लागि तयारी अवस्थामा रहेको छ । गाउँपालिकाले उच्च र मध्यम जोखिम क्षेत्रहरु पहिचान गरी विभिन्न संघ संस्थाले विभिन्न किसिमका तालिम लगायत स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धिका लागि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ भने हालका दिनमा भुकम्प प्रतिरोधी भवनहरु पनि निर्माण हुन थालेको छ । गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापनका लागि कानून समेत तर्जुमा गरी विपद पछिको नगद तथा वस्तुगत राहतको व्यवस्था समेत रहनु सवल पक्ष मानिएको छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

भूमिको व्यवस्थित तथा वैज्ञानिक रुपमा उपयोग हुन नसक्दा विकासका प्रयासहरू दीगो नहुने जोखिम रहेको छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि सामुदायिक तथा संस्थागत क्षमता कम हुनु गाउालिकाको प्रमुख चुनौतिका रुपमा रहेको छ । नाङ्गा डाँडाहरुमा हुने भूस्खलन, विपद् पूर्वतयारी, न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्यका लागि समुदायस्तरमा ज्ञान, सीप र संयन्त्रको कमी रहेको छ । प्रमुख वस्तीहरूमा सामुदायिक आश्रयस्थलहरू छैनन् । जलवायु परिवर्तनजन्य जोखिम उच्च भए पनि विपद् प्रतिरोधी कृषि बालीहरूको विस्तार हुन सकेको छैन । आपतकालिन सेवाका लागि एम्बुलेन्स सेवा तथा दमकलको व्यवस्था नहुनु, विपद आइपर्दा आवश्यक पर्ने न्यूनतम औषधी एवम उपकरणहरुको व्यवस्था नहुनु, गाउँपालिकामा शव वाहन सेवा नहुनु, बिपद पुर्व सूचना प्रणलीको अभाव जस्ता समस्या तथा चुनौतिहरु रहेका छन ।

ग) उद्देश्य :

विपद् जोखिम तथा क्षती न्यूनीकरण भई विपद् उत्थानशील समाजको निर्माण हुनेछ ।

तालिका २७: विपद व्यवस्थापनका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/७९	०८०/८१
सुरक्षित, एकीकृत र व्यवस्थित वस्ती/आवास क्षेत्र	संख्या	०	२	५

तालिका २७: विपद व्यवस्थापनका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/७९	०८०/८१
खुल्ला क्षेत्र र स्थान	संख्या	३० %	३५ %	४० %
तालिम प्राप्त स्वयंसेवक	जना	०	२००	५००
विपद् व्यवस्थापन स्थानीय कोष (हजारमा)	रु.	३० लाख	६० लाख	१ करोड
विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ/संस्थाहरु	संख्या	१	५	६
स्थानीय विपद जोखिम न्युनीकरण तथा जलवायु अनुकुलन कार्ययोजना तर्जुमा	संख्या	०	१	०

घ) रणनीति :

- स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा उल्लेखित गाउँपालिकाको काम, कर्तब्य र अधिकार अन्तर्गत विपद व्यवस्थापन क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने ।
- प्राकृतिक विपद जोखीम क्षेत्रको नक्सांकन तथा विपद व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरि जनमानमा विपद पूर्वतयारी, उद्धार, पुनर्स्थापन क्षेत्रमा क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- सुरक्षित आवास तथा वसोवसका लागि भू उपयोग योजना तर्जुमा गरी एकीकृत बस्ती विकास योजना कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्ने प्रभाव नियन्त्रण र न्युनिकरणका लागि सडक आयोजना र प्राकृतिक उत्खनन गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन र प्रभाव न्यनिकरण काययोजनाको आधारमा मात्र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- विपदको समयमा आवश्यक पर्ने राहत सामग्रीको पर्याप्त भण्डारण क्षमता वृद्धि, सम्बन्धित संघ संस्थाहरुसँग सहकार्य गरिनेछ ।
- वृक्षारोपण, वायो-ईन्जिनियरीङ्गको माध्यमबाट जोखिमपूण क्षेत्रको संरक्षण गरिनेछ ।
- विपद जोखीमबाट हुन सक्ने मानवीय तथा भौतिक क्षेती न्युनिकरणका लागि विपद पूर्वसूचना प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ ।
- विपद् पश्चातको उद्धार, राहत सहितको प्रभावकारी प्रतिकार्य, दीगो विकासमूलक पुनर्स्थापना र पुनर्निर्माणका लागि तयारी हालतमा रहने गरी व्यवस्था गरिनेछ ।
- विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरि संघ, प्रदेश तथा अन्य गैससबाट प्राप्त रकम समेत उक्त कोषमा राखि एकद्वार प्रणाली मार्फत राहत र उद्धार लगायतका विपद् व्यवस्थापन कार्य संचालन गरिनेछ ।
- गापा तहमा सबै सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्वमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरिने छ र वडास्तरसम्म समन्वयको व्यवस्था गरिनेछ । योजना तथा समूह निर्माण गर्दा जोखिममा पर्ने तथा लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व र सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
- आपतकालिन सहयोग, राहत, पुनर्स्थापना र पुनर्निर्माण कार्यक्रम लागू गर्दा अशक्त, असहाय, भूमिहीन, महिला, बालबालिका, गर्भवती तथा सुत्केरी महिला, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिका फरक आवश्यकतालाई विशेष ध्यान दिइ सम्बोधन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- स्थानीय तहको विपद जोखीम क्षेत्रको नक्सांकन सहित विपद व्यवस्थापद कार्ययोजना निर्माण कार्यक्रम ।
- जलवायु अनुकूलन कार्यविधि निर्माण ।

- विपद उद्धारकर्मी उत्पादन तथा परिचालन कार्यक्रम ।
- उद्धार सामग्री खरीद (दमकल, शव वाहन, एम्बुलेन्स आदि) ।
- उद्धार तथा राहत सामग्री भण्डारण गोदाम निर्माण ।
- सडक आयोजना वा प्राकृतिक उत्खनन गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन कार्यक्रम ।
- नाली दाँयाबायाँ वृक्षारोपण तथा पानी संकलन पोखरीहरु निर्माण ।
- प्रतिरोधात्मक पूर्व तयारी योजना र तालिम प्राप्त जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रम ।

८.४ प्रक्षेपित लगानी :

आवधिक योजना अवधिमा वन, वातावरण र विपद व्यवस्थापन क्षेत्रका लागि कूल रु.१७ करोड ४५ लाख खर्च अनुमान गरिएको छ जुन कूल लागत अनुमानको १.९८ प्रतिशत रहेको छ । यस अन्तर्गत वन तथा जैविक विविधता संरक्षण तर्फ २ करोड ४५ लाख, जलाधार तथा भूसंरक्षण तर्फ ५ करोड ५० लाख, वातावरण तथा स्वच्छता तर्फ ३ करोड २५ लाख र विपद व्यवस्थापन तर्फ ६ करोड २५ लाख खर्च हुने अनुमान गरिएको छ ।

परिच्छेद ९

सुशासन तथा संस्थागत विकास

९.१ विषय प्रवेश :

स्थानीय शासनको प्रभावकारी सञ्चालन, परिणाममुखी विकास तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि संस्थागत संरचना, दक्ष मानव संसाधन, संस्थागत क्षमताको आवश्यकता पर्दछ। स्थानीय सरकारको संस्थागत विकास तथा सुशासनबाट मात्र संघीयता अनि राज्य प्रणालीको सुदृढ हुन सक्दछ। तीनै तहको सरकारहरुले बिधिको शासनको मूल्य तथा मान्यता अनुरूप नागरिक संलग्नता, जवाफदेहिता, पारदर्शिता र भ्रष्टाचारमुक्त अवस्थाको सिर्जना र सञ्चालित विकास कार्य तथा प्रवाहित सेवाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी विकास कार्यलाई नतिजामुखी बनाउनु आवश्यक छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहका सरकारहरुबाट सम्पादन हुने सवै काम तथा सेवालाई सरल, सुव्यस्थित, सेवाग्राहीमैत्री र जवाफदेही बनाई नागरिकप्रति उत्तरदायी हुने अपेक्षा गरेको छ। आवधिक विकास योजना आफैंमा संस्थागत विकास तथा सुशासनको एक प्रमुख रणनीति भएको कारण संस्थागत विकास, क्षमता विकास र सुशासन र योजना कार्यान्वयन जस्ता पक्षहरुलाई यसभित्रको प्रमुख साधन तथा माध्यमको रूपमा लिइएको छ।

९.२ वर्तमान अवस्था :

राज्यको पुन:संरचनापश्चात् गठन भएको खाँडादेवी गाउँपालिकामा संस्थागत तथा संरचनागत विकास प्रयासको शुरुवात भएको छ। गाउसभा सहितको गाउ कार्यपालिकाको प्रशासकीय भवन निर्माण, कार्यसम्पादनलाई सूचना प्रविधिसंग आवद्धता, जनशक्तिलाई सूचना प्रविधिमा अभ्यस्ता बनाउने लगायत काम सम्पन्न गरिसकेको भएतापनि परिवर्तित सन्दर्भमा गाउँपालिकाको संगठन संरचना तथा आवश्यक जनशक्तिको खाका निर्माण, आवश्यक बिज्ञजनशक्तिको व्यवस्थापन, आन्तरि श्रोतको पहिचान तथा परिचालन जस्ता समस्याहरु प्रमुख रूपमा रहेको छ। सेवा प्रवाहको केन्द्रको रूपमा रहेका वडा कार्यालयहरूको भौतिक संरचना (भवन) र जनशक्तिको व्यवस्था र प्रविधिको उपयोगमा तत्काल हस्तक्षेपकारी भूमिका निर्वाह गरिनु आवश्यक देखिएको छ।

९.३ सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकासको उद्देश्य, लक्ष परिमाण, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

प्रथम आवधिक योजना अन्तर्गत सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रका लागि **बिधि र प्रक्रियाको स्थापना र विकास गर्दै गाउँपालिका र अन्य सरोकारवाला निकायहरुको कार्य सम्पादनको गुणस्तर, जवाफदेहीता र पारदर्शिता अभिवृद्धि भएको हुने** उद्धेश्य निर्धारण गरिएको छ। निर्धारित उद्धेश्य प्राप्तीका लागि लक्ष/परिमाण सूचकहरु देहाय अनुसार हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ।

तालिका २८: सुशासन तथा संस्थागत विकासको सूचक (आधार रेखा तथा आवधिक योजनाको लक्ष परिमाण)

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
लक्षित वर्ग, सशक्तिकरण र क्षमता विकास कार्यक्रमबाट लाभन्वित विपन्न र पिछडिएको वर्ग	संख्या/ घरधुरी	५०	७५	१००
गाउँपालिकामा उपलब्ध प्राविधिक मानव संशाधन	संख्या	६१	८५	१०६
गाउँपालिकामा क्रियाशिल गैसस, अगैसस, विकास साझेदार	संख्या	५	१०	१५

प्रमुख रणनीतिहरु

- सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकास अन्तर्गत सुशासन, ऐन निमय तर्जुमा तथा जवाफदेहिता, संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास, श्रोत परिचानल र योजना व्यवस्थापन जस्ता संविधान प्रदत्त एकल अधिकार तथा संघीय र प्रादेशिक कानून बमोजिम साझा अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवश्यक नीति, कानून, कार्यविधि, संरचना तथा मापदण्डहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको लक्ष्य (प्रभाव तह), उद्देश्य (असर तह) र उपलब्धि (प्रतिफल तह) को लक्ष्य परिमाण हासिल गर्ने तर्फ नीति, कार्यक्रम र श्रोत बिनियोजन भए नभएको अनुगमन तथा मूल्यांकन पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
- संघीय तथा प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रसंग सम्बन्धित नमूना मापदण्ड मस्यौदालाई स्थानीय परिवेश अनुसार अनुकूलन, परिमार्जन र पारित गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- संविधान प्रदत्त अधिकार तथा कार्य जिम्मेवारीको अधिनमा रही संघ र प्रदेशसंग सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयलाई प्रवर्धन गर्दै जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्र अन्तर्गतका सेवाहरु सुलभ र गुणस्तरीय रुपमा प्रवाह गरिनेछ ।
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन, जलवायु अनुकूलन तथा विपद् ब्यबस्थापन, जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयहरुलाई यस अन्तर्गतका सबै उपक्षेत्रमा उपयुक्त रुपमा समावेश र सम्बोधन गरिनेछ ।

९.३.१ सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिता

क) संभावना र अवसर :

खाँडादेवी गाउँपालिकाको गाउसभाले सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त वनाउनको लागि बिबिध विषय वा क्षेत्रका गरी २१ वटा ऐन तथा कानून तर्जुमा गरी कार्यान्वयमा ल्याइसकेको छ भने विषयगत समितिलाई क्रियाशील बनाएको छ । पारदर्शिताको लागि प्रत्येक वडा कार्यालयमा नागरिक वडापत्र, डिजिटल नोटिस बोर्डको शुरुवात भएको । योजना अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति समावेशी बनाएको छ । पारदर्शिताको लागि चौमासिक रुपमा सार्वजनिक सुनुवाइ हुने गरेको छ भने मासिक रुपमा आय ब्ययका विवरण सार्वजनिक गर्ने गरिएबाट गाउँपालिका सुशासन कायम गर्ने तर्फ क्रमशः अग्रसर संकेत पाइन्छ । गाउँपालिकाको लागि प्रवक्ता तोकिएको तथा गुनासो सुन्ने व्यवस्था रहेको छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

गाउँपालिका क्षेत्रमा स्थानीय पत्रपत्रिका र एफएम रेडियोको अभाव, व्यक्तिगत घटना दर्ता अनलाइन बाट शुरु हुन नसक्नु, सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैकिंग प्रणालीबाट वितरण गर्न नसक्नु, हेल्पडेस्कको ब्यबस्था नहुनु, विषयगत समितिलाई विषय वा क्षेत्रको जिम्मेवारी सहित नियमित वैठक संचालन गराई कार्यपालिकालाई विषय वा क्षेत्रगत सुझाव पेश गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ । यसै गरी गाउ सरकारको लागि आवश्यक ऐन, नियम तथा कार्यविधिहरु बनाउदा स्थानीय परिवेस बमोजिम बनाउन नसकिएको, सार्वजनिक सुनुवाइ कार्यक्रम प्रभावकारी एवं व्यवस्थित बनाउन नसकिएको, उपभोक्ता समितिमा सार्वजनिक परिक्षण सम्वन्धी ज्ञान सिपको कमी एवं सामाजिक जवाफदेहिता, पारदर्शिता तथा उत्तरदायित्व सम्वन्धी कार्यविधि तथा प्रभावकारी अभ्यासको कमी प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

स्थानीय ऐन कानून नीति नियमहरु सहभागितामूलक ढंगबाट निर्माण र कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

तालिका २९: सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिताका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
गाउँपालिकाले स्वीकृत गरेका कानून तथा नीति				
• ऐन	संख्या	२१	१००	२५०
• नियम तथा विनियम	संख्या			

तालिका २९: सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिताका सूचक तथा लक्ष परिमाण				
सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
• निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड	संख्या			
नीति तथा मार्गदर्शन	संख्या			
समिति तथा संयन्त्र (विषयगत, विधायन, सुशासन, लेखा, राजस्व, योजना तथा बजेट तर्जुमा, अनुगमन आदी) कार्यक्षेत्र किटानी र क्षमता विकास	संख्या	११	१३	१५
अभ्यास गरिएका सामाजिक जवाफदेहिताका औजारका प्रकार (नागरिक वडापत्र, सार्वजनिक सुनुवाई, सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण आदी)	संख्या	६	१०	१५
स्थानीय कानून, नीति तथा योजना तर्जुमा प्रक्रियामा नागरिक पृष्ठपोषण तथा सुझाव लिने माध्यमहरु (संचार माध्यम, सूचना पाटी, अन्तरक्रिया, लिखित प्रतिक्रिया, सुझाव पेटिका, सामाजिक सञ्जाल आदी)	संख्या	७	१०	१२
गाउँपालिका पेश भएका सरकार संचालन तथा सेवा प्रवाहसम्बन्धी गुनासो सुनुवाई	संख्या	४	६	८

घ) रणनीति :

- सुशासन, ऐन निमय तर्जुमा तथा जवाफदेहिता प्रर्वद्धन क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- सूचना प्रविधि तथा आम संचार माध्यमको अधिकतम परिचालन गरी अनलाईन प्रविधि मार्फत सेवा प्रवाहको पहुच वृद्धि तथा विस्तार गर्न गरिनेछ ।
- विषयगत समिति तथा अन्य समितिहरुलाई प्रचलित कानून बमोजिमको कार्यक्षेत्र स्पष्ट गरी कार्य सम्पादनको स्तर सुधारको लागि क्षमता अभिबृद्धि गरिनेछ ।
- समाजमा व्याप्त लैगिक विभेद, हिंसा जस्ता कुरितीहरुलाई न्युनिकरण गर्न लैगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको निति तयार गरी लागु गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरुको क्षमता विकास कार्यक्रम
- आम संचार प्रर्वद्धन कार्यक्रम
- लैगिक समानता र सामाजिक समावेसीकरण रणनीति तर्जुमा कार्यक्रम
- सामाजिक जवाफदेही र समावेशिकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम

९.३.२ संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिकाको संस्थागत संरचना अन्तर्गत प्रशासकीय भवन, बिभिन्न शाखा, उपशाखाहरुको संरचना तयार भएको छ । यसैगरी विषयगत समितिहरु गठन भई क्रियाशील रहेका छन् । नियमित रुपमा गाउसभा वसी नीति, कार्यक्रम र बजेट स्विकृति, गाउकार्यपालिकाको नियमित बैठक, आन्तरिक लेखापरिक्षण, महालेखा लेखापरिक्षण, अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण कार्य सम्पादन हुँदै आईरहेको छ । विद्युतीय हाजिरी प्रणाली लागू गरिएको, गाउँपालिकामा सि.सि.टि.क्यामेरा जडान गरिएको अवस्था छ । गाउँपालिकाकामा सेवाप्रदायक निकाय मार्फत ईन्टरनेट सेवा जडान भएको एवं सवै कर्मचारीहरुलाई कम्प्युटर सम्बन्धि तालिम प्रदान गरिएको छ । वदलिदो परिवेसमा गाउपालिकाल स्वयले संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी गाउपालिकाको आफ्नो संरचना निर्माण गर्न सक्ने व्यवस्था रहेबाट आफुलाई चाहिने आवश्यक पद सृजना गर्न सक्ने अवसर रहेको छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

संघीय सरकारको मापदण्ड अनुसार गाउँपालिकाको कार्यवोझ बिश्लेषणको आधारमा संगठन संरचना र जनशक्तिको खाका भएको अवस्था छैन र तदर्थ प्रणालीमा कार्यालय संचालन भइरहेको अवस्था छ। वडा कार्यालयहरुको व्यवस्थापन, दरबन्दी अनुसार कर्मचारी पदपूर्ति नहुनु, रिक्त संख्या २३ सहित दक्ष जनशक्तिको अपर्याप्तता, भौतिक पुर्वाधार तथा प्रविधिको अपर्याप्तता, कार्य विवरण सहित कर्मचारीहरुलाई जिम्मेवारी व्यवस्थापनको कमी, विषयगत समितिहरूको न्युन सक्रियता, अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री र महिलामैत्री पूर्वाधारको कमी, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीतिको अभाव, जनप्रतिनिधीहरूसँग विषयगत ज्ञानको अपर्याप्तता प्रमुख चुनौतिको रुपमा रहेको छ।

ग) उद्देश्य :

गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरुको संस्थागत क्षमता र कार्यदक्षतामा अभिबृद्धि हुनेछ।

तालिका ३०: संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकासका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
गाउँपालिकामा कार्यरत मानव संशाधन	संख्या	६१	१५०	२००
गाउँपालिकाबाट प्रवाहित सेवा तथा सुविधा	प्रकार	१०	१५	२५
गाउँपालिका तथा वडा कार्यालय भवन	संख्या	२	९	११
सेवा सुचारु सेवा तथा श्रोत केन्द्र (स्वास्थ्य, कृषि, पशु सेवा, शिक्षा, सूचना)	संख्या	११	१५	२०
गाउँपालिकामा संचालित संघीय र प्रदेश आयोजना तथा कार्यक्रम एवं इकाई	संख्या	८	१७	२५
संचालित स्थानीय शासन, योजना तर्जुमा तथा सेवा प्रवाह सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	विषय क्षेत्र	२	९	१५
क्षमता विकास र जवाफदेहिता अभिबृद्धि कार्यमा सहभागी जनप्रतिनिधि र नागरिक समाज	पटक	१६	२०	३०

घ) रणनीति :

- संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने।
- कार्यवोझ विश्लेषणको आधारमा संगठन संरचना र जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि स्थानिय सेवा ऐन बनाई जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी कार्य सम्पादनस्तरलाई चुस्त दुरुस्त राखिनेछ र कार्य सम्पादन करार प्रणाली लागू गरि कार्य उपलब्धिका आधारमा कर्मचारीको कार्यसम्पादन मुल्याकंन गरिने प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ।
- वडा कार्यलयहरुको सुविधा सम्पन्न भवन निर्माण गरी सेवा प्रवाहलाई सहज र सवैको पहुचमा पुऱ्याइनेछ।
- विषयगत समिति लगायत अन्य समितिहरुको क्षमता विकास गरी कार्यसम्पादनस्तर अभिबृद्धि गरिनेछ।
- गैर सरकारी संघ संस्था परिचालनका लागि कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
- सहभागितात्मक योजना तर्जुमा, सार्वजनिक सामाजिक परिक्षण, गुनासो व्यवस्थापनमा वढि भन्दा वढि संलग्नता सुनिश्चित गरिनेछ।
- सूचनाको पहुंचको हक स्थापित गर्न र नागरिकलाई सुसूचित गर्न पारदर्शिता तथा उत्तरदायित्व कायम गर्न बिबिध औजार कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।
- गाउँपालिकाको सेवा प्रवाहको सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरि सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी र पहुच वृद्धि गरिनेछ।
- सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन सम्बन्धमा व्यापक जनचेतना अभिबृद्धि गरी यसको परिपालनामा कडाइ गरिनेछ।
- सामाजिक सुरक्षा तथा व्यक्तिगत घटना दर्ता प्रक्रियालाई अनलाइन प्रणालीमा आवद्ध गरी सहज बनाइनेछ।

- विषय बिज्ञहरु तथा अन्य कार्यमा सेवा प्रदायक Out Sourcing Model को सेवा परिचालन गरी कार्य सम्पादनस्तर सुधार गरिनेछ ।
- लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति तर्जुमा गर्नुका साथसाथै सबै योजना तर्जुमा कार्यमा समावेश गरिनेछ र यसका लागि आवश्यक दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- जनप्रतिनिधिहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ र महिला तथा दलित वडा सदस्यको क्षमता विकासमा जोड दिइनेछ।
- क्षमता विकास कार्यक्रममा सहभागी छनौट गर्दा महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- कार्यवोझ र संगठन संरचना सम्बन्धी अध्ययन कार्यक्रम ।
- साधन सम्पन्न वडा कार्यलय निर्माण कार्यक्रम ।
- न्यायिक समिति लगायत विषयगत समितिहरुको क्षमता विकास कार्यक्रम ।
- सार्वजनिक परिक्षण, सामाजिक परिक्षण, नागरिक सुनुवाइ जस्ता कार्यक्रम ।
- कर्मचारीको क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम ।
- मानव संसाधन विकास कार्यक्रम ।
- जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम ।

९.३.३ वित्तीय श्रोत परिचालन

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिकाले आ.व.२०७५।०७६ का लागि आन्तरिक आय तर्फ कर तथा गैरकर राजश्व गरी करीव ३ करोड ५० लाख सहित कूल ४७ करोड १९ लाख ८९ हजारको आय अनुमान स्विकृत भएको छ । आन्तरिक आय तर्फ दोश्रो चौमासिक अवधि सम्मको प्रगति बिश्लेषण गर्दा सो लक्ष्य पूरा हुने संभावना देखिन्छ । आन्तरिक श्रोतमा कर राजश्व भन्दा गैरकर राजश्वमाथीको निर्भरता वढि देखिन्छ । उदाहरणको रुपमा कूल आन्तरिक श्रोतमध्ये प्राकृतिक स्रोत ढुंगा, गिट्टी बालुवा ठेक्कावाट मात्र लगभग ३ करोड १० लाख र वांकी ४० लाख मात्र अन्य श्रोतबाट पूरा हुने देखिन्छ । यसैगरी धार्मिक पर्यटन अन्तर्गत खाँडादेवी, बिश्वाभित्र गुफा विश्वामित्र गुफा, राकाथुम, रजागाउँको भीमसेनको गदा, खाँडादेवी मन्दिर, नर्मवदेश्वर महादेव, सुलिथुम्का, राक्सेगुफा लगायतका विभिन्न स्थलहरुमा पर्यटन पूर्वाधार प्रर्वद्धन गर्न सकेको खण्डमा थप श्रोत परिचालन गर्न सकिने संभावना देखिन्छ । पर्ति ऐलानी र वांझो जमिनमा कवुलियती खेती, व्यवसायिक खेती संचालन गर्न सकेको खण्डमा थप श्रोत परिचालन हुन सक्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाले समयमै गाउँसभाबाट बजेट स्विकृत गर्ने गरिएको र लेखा प्रणालीलाई कम्प्यूटराइज्ड गरिएको छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

स्थानीय स्थानीय स्तरमा रहेको सम्पत्ति, व्यवसाय, अन्य राजश्व आधार सम्बन्धी तथ्यांकको अभाव, उत्पादन र क्षेत्रफलमा आधारित मालपोत प्रणालीको स्थानमा जमिन वा भौतिक संरचनाको व्यापारिक मूल्यको आधारमा लगाइने वैज्ञानिक सम्पत्तिकर प्रणाली लागु हुन नसक्नु, राजश्व संकलनका साझा अधिकार क्षेत्रको विषयमा संघ तथा प्रदेशबाट संबिधान प्रदत्त व्यवहारको कमी, दोहोरो करको सम्भावना, राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा हुन नसक्नु तथा कर सचेतना सम्बन्धी कार्यक्रमहरुको अभाव, वडा कार्यालयहरुमा इन्टरनेट संचार एक आपसमा नजोडिएकोले सूचना आदान प्रदानमा गर्न कठिनाइ र पर्यटन प्रबर्द्धन सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम भए पनि कार्यान्वयनमा कमी जस्ता प्रमुख चुनौतिको रुपमा रहेका छन् ।

ग) उद्देश्य :

गाउँपालिकाको आन्तरिक र बाह्य श्रोत परिचालनको अवस्थामा सुधार भएको हुनेछ ।

तालिका ३१: वित्तीय श्रोत परिचालनका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
गाउँपालिकाको बार्षिक आन्तरिक आय रकम (हजारमा)	रु.	३,२०,००,	६००,००	१०००,०
संघीय सरकारबाट राजस्व बाँडबाँड प्राप्त रकम हजारमा	रु.	६८२	११००	२०००
प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम हजारमा	रु.			
गाउँपालिकाको कूल बार्षिक बजेट	रु.	५१२९	५९६३	९६००
समानिकरण (संघ)	रु.	१४.९०	२५००	३५००
शसर्त (संघ)	रु.	१८२८	३०००	४५००
प्रदेश समानिकरण	रु.	८०	१०००	१५००
प्रदेश शसर्त	रु.	१३०	५००	१०००
अन्य अनुदान	रु.	२७४	१०००	२०००
कुल वार्षिक बजेट	रु.	५१२९	१०२००	१६५००

घ) रणनीति :

- स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा उल्लेखित गाउँपालिकाको काम, कर्तब्य र अधिकार अन्तर्गत आन्तरिक श्रोत परिचालन क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाको राजश्व सुधार कार्ययोजना तयार गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको क्षमता अभिवृद्धि गरि राजस्व सुधार योजना कार्य योजना लागू गरिनेछ ।
- सार्वजनिक खर्चलाई आर्थिक सामाजिक पुँजी निर्माणको क्षेत्रमा कुशल र प्रभावकारी विनियोजन गरिनेछ ।
- सम्भावित करदाताहरुको पहिचान गर्दै वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमहरु संचालन गरी कर तिर्ने अभ्यासलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । करको दर भन्दा पनि आधारलाई विस्तार गरिने छ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम

- राजश्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा कार्यक्रम ।
- कर सम्बन्धि जनचेतनामुलक अभियान ।
- वित्तीय जोखिम न्युनीकरण कार्ययोजना तर्जुमा कार्यक्रम ।

९.३.४ योजना व्यवस्थापन

क) संभावना र अवसर :

गाउँपालिकाबाट संचालन गरिने वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा निर्धारित ७ चरण पूरा गर्ने गरिएको छ । वार्षिक नीति, कार्यक्रम र बजेट कार्यान्वयनमा सरोकारवाला सहित लक्षित वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिएको छ भने उपभोक्ता समिति गठन र परिचालन सम्बन्धी कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । गाउस्तरीय, वडास्तरीय र उपभोक्ता स्तरीय अनुगमन समिति गठन र नियमन, योजनाको सार्वजनिक सुनुवाई एवं योजना सम्बन्धि सूचना पाटीको व्यवस्थाले योजना व्यवस्थापन पारदर्शिता एवं जवाफदेहि देखिन्छ ।

ख) समस्या र चुनौति :

विषयगत समितिहरुबाट विषयगत र क्षेत्रगत रुपमा समग्र योजना तर्जुमा र आयोजना कार्यक्रम तर्जुमा हुन सकिरहेको अवस्था छैन भने अन्य विषयगत कार्यालयहरुसंगको समन्वयमा कमी रहेको अवस्था छ । आवधिक योजना तयार भैनसकेको कारण आयोजना बैंकको व्यवस्था नभएको, प्रत्येक ३ ३ महिनामा सार्वजनिक हुनु पर्ने सूचनाहरु सार्वजनिक हुन नसकेको, मध्यकालीन खर्च संरचना बमोजिम पालिकाको योजनाहरुसंग तादम्यता नदेखिनु र विषयगत कार्यालयबाट प्रदान गरिने सेवा सुविधाका लागि जिल्ला धाउनु पर्ने बाध्यता जस्ता समस्या र चुनौति प्रमुख रहेको छ ।

ग) उद्देश्य :

योजना तर्जुमा कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन सहभागितामूलक हुनेछ ।

तालिका ३२: योजना व्यवस्थापनका सूचक तथा लक्ष परिमाण

सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/०७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
			०७८/०७९	०८०/०८१
खण्डीकृत विषयगत तथा श्रोत नक्शा सहित वस्तुगत विवरण तयारी तथा अद्यावधिक	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको
स्थानीय गौरवका आयोजनाहरुको सूची	संख्या	८	१५	१८
तर्जुमा भएका विषयगत रणनीतिक योजना (विषय)	क्षेत्र	५	१०	१३
बार्षिक योजनामा आर्थिक विकास तथा आयमूलक क्षेत्रमा लगानी अनुपात	प्रतिशत	५	२०	३५
कूल आयोजना मध्ये उपभोक्ता समितिबाट कार्यान्वयन भएका आयोजनाको अनुपात	प्रतिशत	९०	८५	८०
समयमा सम्पन्न आयोजना/कार्यक्रमको अनुपात	प्रतिशत	९०	९८	९८
आयोजना/कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन संख्या (पटके, मासिक, चौमासिक, बार्षिक)	पटक	८	१०	१२
गाउँपालिकाबाट प्रकाशित दस्तावेज र प्रतिवेदन	संख्या	२५	१५०	२६०
सहभागितामुलक योजना तर्जुमा तथा अनुगमन प्रक्रियामा लक्षित वर्ग/समुदायको प्रतिनिधित्व (महिला, दलित, जनजाति र बालबालिका)	%	३३	३५	५०

घ) रणनीति :

- योजना व्यवस्थापन क्षेत्रसंग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने ।
- गाउँपालिकाबाट कार्यान्वयन गरिने आयोजनाहरुलाई लागत अनुमान स्वीकृती र सम्भाव्यता अनुमान सहित आयोजना बैंकमा समावेस गरी मात्र बजेट विनियोजन कार्यान्वयन गर्ने,
- मध्यकालिन खर्च संरचना तयार गरी सघ, प्रदेश तथा अन्य विषयगत कार्यालयहरुसंग प्रभावकारी समन्वय गरी कार्यान्वयन गर्ने,
- गाउँपालिका स्तरिय अनुगमन प्रभावकारी बनाउन आवश्यक अनुशार प्राविधिक जनशक्तिको व्यवस्थाप गर्ने,
- उपभोक्ता समितिमा महिलाहरुको सहभागितालाई अर्थपूर्ण गराउन योजना तर्जुमा सम्बन्धी क्षमता विकास मार्फत शसक्तिकरण गरिनेछ ।
- आवधिक गाउँ विकास योजना, मध्यकालिन खर्च संरचना र वार्षिक योजना बिच घनिष्ट अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरिने छ र आवधिक योजनाले लिएका लक्ष्य, उद्धेश्य र रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन वार्षिक योजनाको माध्यमबाट गरिनेछ ।
- सबै खाले योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा विपन्न, दलित, जनजाति र महिलालाई प्राथमिकता दिने र अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने

- उपभोक्ता समितिमा लक्षित वर्गहरुको सहभागितालाई अर्थपूर्ण गराउन प्रोत्साहन गर्ने
- गाउँसभाबाट स्वीकृत योजनाको कार्यन्वयन योजना (Calendar of operation) अख्तियार प्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत गराइ जिम्मेवारी तालिका समेत तोकी कार्यन्वयनमा ल्याइनेछ ।
- आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि लैङ्गिक तथा समावेशी संयन्त्र एवं विषयक्षेत्रगत सूचक निर्धारण र विकास गरी सूचकका आधारमा नियमित अनुगमन गरिनेछ ।

ङ) प्रमुख कार्यक्रम :

- योजना बैंक व्यवस्थापन कार्यक्रम ।
- योजना तर्जुमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम ।
- प्राविधिक जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम ।
- उपभोक्ता समितिमा महिला सहभागिता उत्प्रेरणा कार्यक्रम ।
- सीपमूलक तालिम कार्यक्रम ।
- अनुगमन र मूल्याकंन प्रणाली स्थापना ।
- समिक्षा र प्रतिवेदन ।

९.४ प्रक्षेपित लगानी :

आवधिक योजना अवधिमा सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकासका लागि कूल रु.१३ करोड ६० लाख खर्च हुने अनुमान गरिएको जुन कूल लागत अनुमानको १.५४ प्रतिशत रहेको छ । यस अन्तर्गत ऐन नियम, कार्यविधि र जवाफदेहिता प्रर्वद्धन तर्फ २ करोड, संस्थागत तथा मानव संसाधन विकास तर्फ ३ करोड ७५ लाख, श्रोत परिचालन तर्फ १ करोड ३० लाख र योजना व्यवस्थापन तर्फ ६ करोड २५ लाख खर्च हुने अनुमान गरिएको छ । सुशासन र संस्थागत क्षेत्र सम्बद्ध विकास कार्यहरुमा सरकारी क्षेत्रको अलावा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको समेत लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

परिच्छेद १०
वित्तीय व्यवस्थापन

१०.१ विषय प्रवेश :

आवधिक विकास योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रभावकारी वित्तीय व्यवस्थापन आवश्यक पर्दछ । खाँडादेवी गाउँपालिकाको आफ्नो आन्तरिक स्रोत-साधन, संघ, प्रदेश बाट प्राप्त हुनसक्ने वित्तीय हस्तान्तरण, सशर्त अनुदान तथा राजश्वबांडफांड लगायत अन्य बाह्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम समेतको अधिकतम उपयोग गरी आवधिक योजनाद्वारा अपेक्षित लक्ष्य वा प्रभाव तहको नतिजा, उद्देश्य वा असर तहको नतिजा र वार्षिक रुपमा प्राप्त गर्ने प्रतिफल तहको नतिजाहरु हासिल गर्नका लागि नतिजा उन्मुख वित्तीय व्यवस्थापन गरिनु आवश्यक हुन्छ ।

१०.२ वर्तमान अवस्था :

खाँडादेवी नगरपालिकाको हालको समष्टिगत वित्तीय स्थिति सबल देखिदैन । यस गाउँपालिकाको पाँचवर्षे आवधिक योजना को सफल कार्यान्वयनका लागि प्रभावकारी वित्तीय व्यवस्थापनको आवश्यकता छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतका सम्भावनाहरुलाई बढाउन संविधान तथा कानून बमोजिम स्थानीय तहलाई प्राप्त राजश्व सम्बन्धी एकल तथा साझा अधिकार अन्तर्गत कर तथा गैरकरको आधार तथा करदरहरुको वस्तुनिष्ट बिश्लेषणको आधारमा वैज्ञानिक र व्यवहारिक बनाई कर आधारको मूल्यांकन, दायरा र संकलन विधि, पद्धति र प्रविधि उपयोग जस्ता क्षेत्रमा वृहत विवेचना र विश्लेषणको आधारमा करदातामैत्री राजश्व प्रणालीलाई अंगाल्नु आवश्यक छ । आन्तरिक राजस्वको अनुपात बढाउँदै लैजादा करदातालाई यथासम्भव अतिरिक्त भार नपर्ने तर्फ विचार गरिनु पर्दछ ।

खाँडादेवी गाउँपालिकाको सन्दर्भमा गाउँपालिकाको गत आ.व.२०७४।७५ को यथार्थ आय रु.३३ करोड १८ लाख रहेकोमा चालू आ.व.२०७५।७६ का लागि रु.५१ करोड ११ लाख ९२ हजार आय व्यय अनुमान प्रस्ताव गरिएको छ जुन गत आ.व.को तुलनामा करीव ५४.०६ प्रतिशत वृद्धि हो ।

१०.३ अवसर तथा चुनौति :

यस गाउँपालिकाको विद्यमान आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिका सूचकहरु कमजोर रहेकाले आगामी वर्षहरूका वित्तीय व्यवस्थापन गर्न चुनौतीपूर्ण हुने देखिन्छ । बढ्दो जनअपेक्षाको तुलनामा गाउँपालिकाको न्यून स्रोतबाट सार्वजनिक खर्च र सेवाको बीचमा तादात्म्यता कायम गर्न निकै कठिन हुने देखिन्छ । गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिमा सुधार ल्याई जनताको आधारभूत सेवा र सुविधालाई प्रभावकारी रूपले सहज पहुँच पुऱ्याउनका लागि आवश्यक पर्ने पुँजीगत लगानी लगायतको कार्यक्रम खर्च र सामाजिक सुरक्षा तथा चालु खर्च गरी कुल व्ययको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन आउँछ । यसैगरी उपलब्ध स्रोत साधनको ठूलो अंश उपभोगमा (चालु) खर्च गर्नुपर्ने बाध्यताले विकास कार्यका लागि थोरै मात्र खर्च गर्न सकिने अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

सङ्घीयताको कार्यान्वयनको क्रममा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन र अन्तर–सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनले गाउँपालिकालाई आन्तरिक राजस्व र संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने गरी थप स्रोत तथा साधनहरू जुटाउन सक्ने कानुनी अवसरहरू प्राप्त भएको छ । यसैगरी स्थानीय स्तरमा निजी, सहकारी, गैरसरकारी क्षेत्र र नागरिक समाजको सहकार्यमा पूरक वित्तीय स्रोतहरू जुटाउन सक्ने थप अवसरहरूसमेत विद्यमान रहेका छन् ।

१०.४ उद्देश्य :

"प्रविधिमैत्री राजश्व प्रशासन तथा प्रभावकारी बित्तीय व्यवस्थापनको माध्यमबाट आन्तरिक र बाह्य स्रोतको उच्चतम परिचालन गर्दै वित्तीय सुशासन प्रत्याभूत भएको हुने ।"

१०.५ रणनीति :

क. वित्तीय स्रोत परिचालन सम्बद्ध रणनीति :

- कर तथा गैरकर राजश्वको विद्यमान संरचनाको पुनरावलोकनद्वारा नयाँ राजश्व सम्भावनाहरूको पहिचान गरी दायरा वृद्धि सहित राजश्वका आधारलाई विस्तार गरिनेछ ।
- राजश्व प्रशासनलाई प्रक्रियागत सरलीकरण गरी करदाताहरूलाई सहज हुने गरी गाउँपालिकाको कर प्रशासनलाई प्रविधि उन्मुख एवं करदातामैत्री तुल्याइनेछ ।
- स्थानीय करका दरहरूलाई पारदर्शी, प्रतिस्पर्धी, स्वच्छ, तटस्थ एवम् समन्यायिक बनाइने छ ।
- संस्थागत तथा व्यक्तिगत करदाताहरूमा स्थानीय कर प्रणाली सम्बन्धी सचेतना तथा परामर्श सेवालाई वडा तहसम्म विस्तार गरिनेछ ।
- स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको क्षमता विकास गरिनेछ ।
- नियमित करदाताहरुलाई सम्मान सम्मान कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- सामाजिक सुरक्षाबापतको अनुदान रकमलाई पारदर्शी रूपमा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

ख. बजेट खर्चसम्बन्धी रणनीति :

- गाउँपालिकाको बजेट निर्माण गर्दा आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य, प्रदेश र केन्द्र सरकारबाट प्राप्त मार्गदर्शन एवं गाउकार्यपालिकाले तोकेको प्राथमिकताको आधारमा वित्तीय स्रोतहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाको बजेट तर्जुमा गर्दा मध्यकालीन खर्च संरचनाको आधारमा बजेट प्रस्ताव तयार गरिनेछ ।
- बजेट खर्चलाई जवाफदेही, पारदर्शी र उपलब्धिमूलक बनाउँदै गैरबजेटीय खर्चहरूलाई नियन्त्रण गरिनेछ ।
- विकास कार्यक्रमहरूमा सार्वजनिक, निजी, सहकारी, गैरसरकारी, साझेदारी एवं सामुदायिक सहभागितालाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- सम्भाव्यता अध्ययन र प्राविधिक लगत अनुमानका आधारमा निर्माणसम्बन्धी कार्यमा बजेट विनियोजन गरिनेछ ।
- बजेट कार्यान्वयन गर्दा वित्तीय अनुशासनलाई दृढताका साथ लागू गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाको कार्यक्रमहरू सार्वजनिक खरिद ऐन, आर्थिक कार्यविधि ऐन, सार्वजजिक निजी साझेदारी नीति अनुसार कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१०.६ वित्तीय स्रोत (आय तथा व्यय) प्रक्षेपण

क. आय प्रक्षेपणः

आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी योजना तर्जुमा गर्दा गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोत, अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण, राजस्व बाँडफाँड, ऋण परिचालन, गैसस तथा समुदायमा आधारित सस्था र समुदाय एवं निजी क्षेत्र, प्रदेश सरकार तथा संघीय सरकारबाट विशेष तथा समपूरक अनुदान लगानी समेतको आधारमा प्रक्षेपण गरिन्छ । यस प्रथम आवधिक योजनाको लागि श्रोत अनुमान गर्दा संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने समानिकरण, सशर्त, राजश्व वांडफांड र गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतलाई मात्र समावेश गरिएको छ । यसमा संघ तथा प्रदेश सरकारबाट उपलव्ध गराइने विशेष अनुदानहरु, स्थानीय सरकार मार्फत परिचालन हुन सक्ने ऋण, अगैसस र गैसस, समुदायमा आधारित सस्था र समुदायको लागत सहभागिता एवं निजी क्षेत्रबाट परिचालन हुने रकम समावेस गरिएको छैन ।

यस आधारमा खाँडादेवी गाउँपालिकाको आगामी ५ आ.व.का लागि आय अनुमान गर्दा चालु आ.व.२०७५।०७६ लाई आधार वर्ष मानी चालु आ.व.का लागि स्विकृत आय अनुमानका शिर्षकहरुमध्ये अन्तर सरकारी बित्त हस्तान्तरण अन्तर्गत संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने समानिकरण, सशर्त अनुदान र राजश्व वांडफांड रकममा १५ प्रतिशत वृद्धि अनुमान प्रस्ताव गरिएको छ भने आन्तरिक आयमा वार्षिक २५ प्रतिशतका दरले वृद्धि अनुमान गरिएको छ । यस आधारमा आवधिक योजना अवधि भित्र खाँडादेवी गाउँपालिकाले कुल रु.४ अर्व ५६ करोड २५ लाख १७ हजार वरावरको श्रोत परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ ।

तालिका ३३: आवधिक योजना अवधिमा हुने आय प्रक्षेपण

बजेटका श्रोतहरु	वार्षिक प्रक्षेपण (आर्थिक बर्ष अनुसार रकम)						
	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	कूल
वित्तिय समानिकरण (संघ)	१४,९०,००,०००	१७,१३,५०,०००	१९,७०,५२,५००	२२,६६,१०,३७५	२६,०६,०१,९३१	२९,९६,९२,२२०	१,३०,४३,०७,०२७
वित्तिय समानिकरण (प्रदेश)	८०,५५,०००	९२,६३,२५०	१,०६,५२,७३७	१,२२,५०,६४८	१,४०,८८,२४५	१,६२,०१,४८२	७,०५,११,३६३
राजस्व बाँडफाँड (संघ)	६,८२,७४,०००	७,८५,१५,१००	९,०२,९२,३६५	१०,३८,३६,२१९	११,९४,११,६५२	१३,७३,२३,४००	५९,७६,५२,७३८
राजस्व बाँडफाँड(प्रदेश)	५०,००,०००	५७,५०,०००	६६,१२,५००	७६,०४,३७५	८७,४५,०३१	१,००,५६,७८५	४,३७,६८,६९२
शसर्त अनुदान (संघ)	१८,२८,००,०००	२१,०२,२०,०००	२४,१७,५३,०००	२७,८०,१५,९५०	३१,९७,१८,३४२	३६,७६,७६,०९३	१,६०,०१,८३,३८६
शसर्त अनुदान (प्रदेश)	१,३०,६३,०००	१,५०,२२,४५०	१,७२,७५,८१७	१,९८,६७,१९०	२,२८,४७,२६८	२,६२,७४,३५८	११,४३,५०,०८५
बिशेष अनुदान (संघ)							
बिशेष अनुदान (प्रदेश)							
समपूरक अनुदान (संघ)	३०,००,०००	३,४५,००,०००	३,९६,७५,०००	४,५६,५६,२५०	५,२४,७०,१८७	६,०३,४०,७१५	२६,२६,१२,१५३
समपूरक अनुदान(प्रदेश)	२०,००,०००	२,३०,००,०००	२,६४,५०,०००	३,०४,१७,५००	३,४९,८०,१२५	४,०२,२७,१४३	१७,५०,७४,७६८
गैसस, अगैसस, विकास साझेदार आयोजना/ कार्यक्रम							
समुदायको लागत साझेदारी योगदान							
निजी क्षेत्रको लगानी							
गाउँपालिकाको बार्षिक आन्तरिक आय	३५,०००,०००	४,३७,५०,०००	५,४६,८७,५००	६,८३,५९,३७५	८,५४,४९,२१८	१०,६८,११,५२३	३९,४०,५७,६१७
जम्मा	**५१,११,९२,०००**	**५९,१३,७०,८००**	**६८,४४,५१,४२०**	**७९,२५,८७,८८३**	**८१,८३,१२,००२**	**१,०६,४६,०३,७२५**	**४,५६,२५,१७,८३१**

ख. व्यय प्रक्षेपण

कूल आय अनुमान रु.४ अर्व ५६ करोड २५ लाख १७ हजार मध्ये गाउँपालिकाको नियमित प्रशासनिक खर्च र शिक्षा, स्वास्थ्य र कृषि जस्ता विषयगत क्षेत्रका लागि प्राप्त हुने सशर्त अनुदानको करिव ९० प्रतिशत रकम विकास तर्फको चालु खर्च हुने भएकोले आवधिक योजना अवधिमा गाउँपालिकाको कूल प्रशासनिक खर्च करीव रु.३६ करोड ६३ लाख र विकास तर्फको चालु खर्च करीव १ अर्व २७ करोड ५६ लाख गरी रु.१ अर्व ६४ करोड १९ लाख (३५.९८ प्रतिशत) चालु खर्च आवश्यक पर्ने देखिन्छ भने पूजिगत तर्फ रु.२ अर्व ४० करोड ९३ लाख (६४.०२) मात्र खर्च गर्न सकिने अवस्था देखिन्छ ।

आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशालाको क्रममा निर्धारण गरिएको आवधिक लक्ष्य (न्यबा) अर्थात प्रभाव तहको नतिजा, वृहत उद्देश्य तथा क्षेत्रगत उद्देश्य (Objectives) अर्थात असर तहको नतिजा र विषय क्षेत्र तथा उपक्षेत्रगत उद्देश्य र लक्ष्य परिमाण हासिल प्रस्ताव गरिएका मूख्य मूख्य कार्यक्रमहरु अन्तर्गत आर्थिक क्षेत्र विकास तर्फ रु.१ अर्व ५६ करोड, सामाजिक क्षेत्र विकास तर्फ १ अर्व ४५ करोड, पूर्वाधार क्षेत्र विकास तर्फ रु.५ अर्व २७ करोड ३२ लाख, वन,वातावरण

तथा विपद व्यवस्थापन तर्फ रु.११ करोड ५ लाख र सुशासन तथा संस्थागत विकास तर्फ रु.९ करोड ८० लाख गरी कूल रु.८ अर्व ४८ करोड ८५ लाख खर्च आवश्यक देखिन्छ ।

आवधिक योजना अवधिमा गाउँपालिकाले पूंगिगत तर्फको खर्च क्षमता रु.२ अर्व ४० करोड ९३ लाख मात्र रहेको छ जुन कूल लागत अनुमानको २७.३३ प्रतिशत मात्र हुन आउछ । आवधिक योजनाले लिएको लक्ष्य, उद्देश्य र लक्ष्य परिमाण प्राप्तीका लागि रु. ८ अर्व ८१ करोड ५६ लाख आवश्यक पर्ने देखिन्छ । यसरी खर्च क्षमता र आवश्यक रकम वीच रु ६ अर्व ४० करोड ६३ लाख अर्थात कूल लागत अनुमानको ७२.६७ प्रतिशत रकम अपुग हुने देखिन्छ ।

यसका अतिरिक्त देहाय बमोजिमको गाउँ गौरवको आयोजनाहरुका लागि आवश्यक श्रोत यसमा समावेस गरिएको छैन । यसका लागि गाउँपालिकाले संघ, प्रदेश तथा अन्य दातृ निकाय, निजी क्षेत्र परिचालन वा ऋण परिचालन जस्ता श्रोत परिचालनको माध्यमबाट कार्यान्वयन गर्ने रणनीति अवलम्वन गरिनेछ ।

तालिका ३४: विषयक्षेत्र अनुसार प्रस्तावित खर्च अनुमान

विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्र	लागत अनुमान	प्रतिशत
कृषि तथा खाद्य सुरक्षा	७४२,४००,०००	८.४२
सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारी	१,५०,००,०००.००	
पशुपंक्षी विकास	५५०,०००,०००	६.२४
पर्यटन विकास	१२८,५००,०००	१.४६
उद्योग व्यापार व्यवसाय	१०२,०००,०००	१.१६
वैक वित्तीय सहकारी	२०,५००,०००	०.२३
आर्थिक विकास क्षेत्र	**१,५४३,४००,०००**	**१७.५१**
सिंचाई पूर्वाधार	३००,०००,०००	३.४०
सडक यातायात	४,५०५,०००,०००	५१.१०
आवास, सार्वजनिक निर्माण तथावस्ती विकास	६२०,०००,०००	७.०३
विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा	२७१,५००,०००	३.०८
संचार तथा सूचना प्रविधि	२०,०००,०००	०.२३
पूर्वाधार क्षेत्र विकास	**५,७१६,५००,०००**	**६४.८५**
शिक्षा क्षेत्र विकास	२६७,०००,०००	३.०३
आधारभूत स्वास्थ्य	३७०,०००,०००	४.२०
खानेपानी तथा सरसफाई	२३५,०००,०००	२.६७
लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेसीकरण	१४०,०००,०००	१.५९
युवा तथा खेलकूद	१७५,०००,०००	१.९९
भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति संरक्षण	५८,२००,०००	०.६६
सामाजिक	**१,२४५,२००,०००**	**१४.१२**
वन तथा जैविक बिविधता संरक्षण	२४,५००,०००	०.२८
भूमि तथा जलाधार संरक्षण	५५,०००,०००	०.६२
वातावरण र स्वच्छता	३२,५००,०००	०.३७
विपद व्यवस्थापन	६२,५००,०००	०.७१
वन,वातावरण तथा विपद	**१७४,५००,०००**	**१.९८**
ऐन, नियम तथा जवाफदेहिता	२०,०००,०००	०.२३
संस्थागत तथा जनशक्ति विकास	३७,५००,०००	०.४३
वित्तीय श्रोत परिचालन	१६,०००,०००	०.१८
योजना व्यवस्थापन	६२,५००,०००	०.७१
सुशासन	**१३६,०००,०००**	**१.५४**
कूल लागत अनुमान	**८,८१५,६००,०००**	**१००.००**
कूल खर्च क्षमता	**२,४०९,३००,०००**	**२७.३३**
अपुग हुने रकम	**६,४०६,३००,०००**	**७२.६७**

ग. गाउँ गौरवका आयोजनाहरु :

- एक वडा एक बिशेष उत्पादन आयोजना
- भटौलीखोलामा वांध र वारीलाई खेत बनाउने आयोजना
- वेसपोर्ट सित्खा र हिलेदेवी हुने गरी सित्खा खाँडादेवी अग्लेश्वर केवलकार परियोजना
- मध्यपहाडी लोकमार्ग आसापास (सित्खा, लुभु, वेनीघाट) वस्ती विकास आयोजना
- एक वडा एक एकिकृत वस्ती विकास आयोजना

परिच्छेद ११
कार्यान्वयन योजना

११.१ विषय प्रवेश :

योजना तर्जुमा र योजना कार्यान्वयन एक अर्कासंग अन्तरसम्बन्धित विषय मानिन्छ। संघीय शासन प्रणालीलाई व्यवहारत कार्यान्वयनको अत्यन्तै महत्वपूण पक्ष भनेको योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हो भने आयोजना तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनलाई प्रतिफल, असर र प्रभाव तहसंग आवद्ध गरी कृयाकलाप तथा कार्यक्रमहरुलाई वृहत र क्षेत्रगत उद्देश्यसंग र क्षेत्रगत र विषयगत उद्देश्य समष्टिगत लक्ष्यसंग आवद्ध गर्ने अर्को महत्वपूर्ण पक्ष मानिन्छ । स्थानीय शासनको प्रभावकारी सञ्चालन, परिणाममुखी विकास तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि योजना तथा कार्यक्रमहरुको प्रमावकारी र नतिजामुखी कार्यान्वयनको अवश्यकता पर्दछ । आवधिक योजनाको सन्दर्भमा पनि गाउँपालिकाका निर्वाचित नेतृत्व, क्रियाशील राजनीतिक दल, अन्य सरोकारवालाहरु समेतको सकृय सहभागितामा बिभिन्न चरण पार गरी तय भएको दिर्घकालिन सोच, आवधिक लक्ष्य, वृहत उद्देश्य र क्षेत्र विषयगत उद्देश्य, ती उद्देश्य प्राप्तीका लागि अवलम्वन गरिने रणनीति र रणनीति अन्तर्गत क्षेत्रगत विषयगत प्रमुख कार्यक्रमहरु र क्षेत्रगत र विषयगत लक्ष्य परिमाणलाई गाउँपालिकाको बार्षिक योजना तर्जुमा र प्राथमिकताको आधारमा श्रोत बिनियोजनको समग्र चक्र नै योजना कार्यान्वयनको खाका मानिन्छ ।

११.२ वर्तमान अवस्थाः

योजना कार्यान्वयन र अनुगमन मूल्यांकन पद्धतिको सन्दर्भमा खाँडादेवी गाउँपालिका वार्षिक योजना तर्जुमा पद्धतिमा नै सिमिति रहेको अवस्थाका कारण क्रियाकलाप वा कार्यक्रम र सो को प्रतिफल तह भन्दा माथीको तह अर्थात उद्देश्य (असर) तह र लक्ष्य (प्रभाव) तह अर्थात दिर्घकालिन र मध्यमकालिन लक्ष्य वा प्रभाव तह सम्म सोच्न सकेको अवस्था छैन । यसै गरी श्रोत अनुमान तथा बिनियोजनको सन्दर्भमा पनि हाल सम्म आय सिमामा आधारित योजना तर्जुमा पद्धति रहेको र जसले गर्दा गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको लक्ष्य, उद्देश्य र लक्ष्य परिमाण प्राप्तीका लागि के कति श्रोतको आवश्यकता पर्दछ र हालको श्रोत परिचालनको आधारमा के कति श्रोत पुग वा अपुगको अवस्था थाहा पाउने अवस्था देखिदैन ।

११.३ मध्यकालीन खर्च संरचना र तर्जुमा बिधि

मध्यकालीन खर्च संरचना सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापनको एक महत्वपूर्ण अवधारणा हो जसले सार्वजनिक निकायहरुबाट हुने सिमित सोचबाट गरिने योजना तर्जुमा पद्धति र अल्पकालिन बजेट तर्जुमा बिधिबाट हुन सक्ने कमीकमजोरीलाई निरुत्साहित गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। सार्वजनिक निकाय वा सरकारलाई प्राप्त हुने सिमिति आन्तरिक तथा वाह्य श्रोत साधनलाई राज्य संचालन र बिकासका बिभिन्न क्षेत्रमा वांडफांड गर्ने तीन वर्षीय चक्रिय योजनाको रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई लिइन्छ जसले आवधिक योजना तथा वार्षिक बजेटलाई जोड्ने सेतुको कार्य गर्ने संयन्त्र हो। मध्यमकालीन खर्च संरचना सिमित श्रोत र असिमित आवश्यकतावीच तादात्म्यता ल्याउने र नीतिगत प्राथमिकताको आधारमा श्रोतलाई वांडफांड गर्ने प्रक्रिया हो । यसले गाउपालिकासंग उपलव्ध सिमित श्रोत साधनको आंकलन गर्ने र त्यसलाई योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि वांडफांड गर्दछ ।

मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्दा नगरपालिकाको आन्तरिक श्रोत, अन्तरसरकारी बित्त हस्तान्तरण अन्तर्गत बित्तीय समानिकरण, निशर्त, सशर्त तथा विशेष अनुदान, राजश्व वांडफांड, ऋण परिचालन, निजी तथा सहकारी पूंजि परिचालन समेतको समष्टिगत आर्थिक खाका निर्धारण गरिन्छ । यसको आधारमा क्षेत्रविषयगत प्राथमिकता, सो अन्तर्गत तर्जुमा हुने नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मध्यम अवधिको बजेट बिनियोजन जसमा संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका आफैले गर्ने लगानी सहितको खर्च अनुमानको खाका तयार गरिन्छ ।

गाउपालिकाहरुका लागि मध्यकालिन खर्च संरचनाको खाका तयार गर्दा गाउपालिकाको पांच बर्षको आवधिक गाउ बिकास योजना कार्यान्वयनबाट तीन बर्षमा प्राप्त हुने उपलब्धि तहको प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यसमा पहिलो बर्षको बजेट अनुमान हुन्छ जुन बार्षिक बजेटसंग तादाम्यता रहन्छ र आगामी दुइ बर्षको लागि प्रक्षेपण गरिन्छ । पहिलो बर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि नया मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गरिन्छ जसमा अघिल्लो बर्षको प्रगति समिक्षा गरिन्छ र दुइ बर्षको विगतको प्रक्षेपण परिमार्जन गरी आगामी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । यसरी गाउपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना भित्र चक्रिय हिसावले प्रत्येक बर्ष तीन आ.व.को बजेटको आंकलन गर्नु पर्ने हुन्छ । यस क्रममा गाउपालिकाको बिकासको आवश्यकता, आयोजना कार्यान्वयको अवस्था, आन्तरिक राजश्व र अन्तर सरकारी बित्त हस्तान्तरण र अन्य श्रो परिचालनको अनुमान र यथार्थ अवस्थाको आधारमा प्रत्येक बर्ष परिमार्जन गर्नु पर्ने हुन्छ । यसर्थ मध्यमकालिन खर्च संरचनाले गाउपालिकाहरुको नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकिकरण तथा बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई वढि यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्ने देखिन्छ ।

११.४ मध्यकालिन खर्च संरचनाः आवश्यकता र औचित्यता

नेपालको संविधानको कार्यान्वयन, "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को नेपाल सरकारको दिर्घकालिन सोच एवं लक्ष्य र सन २०३० सम्ममा हासिल गर्नु पर्ने दिगो बिकास लक्ष्य सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता पूरा गर्नका लागि सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुनु हुन्छ । सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने औजारको रुपमा मध्यमकालिन खर्च संरचनाले सो लक्ष्य पूरा गर्न सहयोग पुऱ्याउदछ ।

नेपालको संविधान एवं अन्तर सरकारी बित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ ले तीनै तह संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको सरकारले अनिवार्य रुपमा मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । ऐनको व्यवस्था अनुसार मध्यकालिन खर्च संरचनामा प्रस्तावित योजनाको उद्देश्य तथा सो योजनाका लागि संभाव्यता अध्ययन गर्न वा खर्च छुट्याउन आवश्यकताको पुष्ट्याइ समेटिनु पर्ने, प्रस्ताविक योजना कार्यान्वयन हुने आर्थिक बर्ष र त्यस पछिका दुइ आर्थिक बर्षमा प्राप्त हुनसक्ने प्रतिफल र उपलब्धि समेत स्पष्ट रुपमा उल्लेख हुनु पर्ने व्यवस्था छ । यसका साथै योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण र सो रकम कुन कुन श्रोतबाट के कति व्यहोर्ने र खर्च गरिएको रकमबाट प्राप्त हुनसक्नेस प्रतिफल र उपलब्धिको प्रक्षेपण गरिएको हुनु पर्ने प्रावधान छ । ऐनको यसै प्रावधानलाई ध्यानमा राखी नगरपालिकाले मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नु पर्ने हुन्छ ।

११.५ कार्यान्वयन कार्ययोजना :

गाउँ सभाबाट आवधिक विकास योजना स्वीकृत भए पछि यसका आधारमा गाउँपालिकाले सबै विषय क्षेत्र शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई मार्गदर्शन सहित वार्षिक योजना तर्जुमाका लागि बजेट पूर्वानुमान पठाउनुपर्दछ । उक्त पूर्वानुमान र मार्गदर्शनका आधारमा सहभागितात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरी वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

११.६ मार्गदर्शन तयारी :

योजना वा कार्यक्रम सञ्चालन हुनुपूर्व स्वीकृत योजनाको विभिन्न विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मार्गदर्शन तयार गर्नुपर्दछ । उक्त मार्गदर्शनसाथ खर्च गर्ने अख्तियारी पठाउनुपर्ने भए सोसमेत संलग्न गरी पठाउनुपर्दछ ।

११.७ कार्यान्वयन विधिको छनोट :

योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व आवश्यकताअनुसार सार्वजनिक खरिद ऐनको परिधिभित्र रही ठेकापट्टा, उपभोक्ता समिति, करार वा, अमानत, गैरसरकारी संस्थासँगको साझेदारीमध्ये कुन प्रक्रिया अवलम्बन गरिने हो सो समेत खुलाई गाउँपालिकामा पठाउनुपर्ने छ र गाउसभाबाट स्वीकृत भएपछि सोहीबमोजिम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । गाउँपालिकाले कार्यान्वयन कार्ययोजना निर्माण गर्दा उपलब्धि सूचकसमेत उल्लेख गर्नुपर्छ । गाउँपालिकाले सम्बन्धित कार्यान्वयन एकाइबाट चौमासिक रूपमा सोही सूचकबमोजिम प्रगति प्रतिवेदन लिने प्रणाली अपनाउनुपर्दछ ।

गाउँपालिकाले सबै विषयगत क्षेत्र समेटी समष्टिगत कार्यान्वयन कार्य योजनासमेत बनाउनुपर्ने हुन्छ । कार्यान्वयन गर्ने सबै निकायबाट अनुसूची बमोजिमको कार्यान्वयन योजना प्राप्त भएपछि गाउँपालिकाले एकीकृत गरी विषय क्षेत्रगत प्रमुख कार्यक्रम र लगानी देखिने गरी समष्टिगत विवरण तयार गर्नुपर्दछ । यसैबमोजिम योजना कार्यान्वयन सम्बद्ध निकाय र व्यक्तिलाई कार्य जिम्मेवारी र क्रियाकलापप्रति जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

११.८ अख्तियारी :

वार्षिक कार्यक्रम र बजेट गाउसभाबाट पारित भएपछि अध्यक्षले स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयनका लगि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई अख्तियारी दिनुपर्दछ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले विषयगत शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई अनुसूची ३ र ३ क फाराम भर्न लगाई चौमासिक विभाजनसहितको कार्यक्रम माग गर्नुपर्ने छ । उक्त विवरणमा स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार आवश्यक परिमार्जनसहित स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि मार्गदर्शन सहित अध्यक्षबाट अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र सम्बन्धित विषय क्षेत्रगत शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई अख्तियारी प्रदान गर्नुपर्नेछ ।

११.९ अनुगमनको प्रतिवेदन र समीक्षा :

उक्त फाराममा उल्लेखित क्रियाकलापहरूको आधारमा अनुगमन योजना बनाई उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा गठन भएको समितिबाट अनुगमन योजना स्वीकृत गराई नियमित अनुगमनको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यसरी अनुगमन गर्दा अनुगमन सूचकको आधारमा गरी अनुगमन प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा भएका अनुगमनको प्रतिवेदन कार्यपालिकाको नियमित बैठकमा छलफल गर्नुपर्दछ । यसैगरी योजनाको अनुगमन तथा कार्यालयको समष्टिगत भौतिक र वित्तीय प्रगति एवं समस्याहरूको बारेमा चौमासिक र वार्षिक समीक्षा तथा स्थानीय तह विकास समस्या समाधान समितिको बैठकमा पेस गरी प्राप्त निर्देशनबमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

११.८ वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना :

आवधिक योजनाले आत्मसात गरेको दिर्घकालिन सोच, आवधिक लक्ष्य, विषयक्षेत्रगत उद्धेश्य, रणनीति तथा प्राथमिकताको आधारमा वार्षिक नीति, कार्यक्रम र बजेट सहित वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने छ । वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजनाको ढांचा अनुसुची २ मा समावेस गरिएको छ ।

परिच्छेद १२

अनुगमन तथा मूल्यांकन

१२.१ विषय प्रवेश :

स्थानीय तहको विकासको मेरुदण्डको रूपमा रहेका विकास नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्यांकनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । स्थानीय तहले योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वनमा सशक्त स्वःअनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीको स्थापना गरी आफूले निर्धारण गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने दिशातर्फ योजनाको प्रगति उन्मुख भएको छ वा छैन भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ । कार्यान्यन चरणको समयमा नै आयोजनाहरूमा भएको लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ वा छैन, कार्यतालिका अनुसार क्रियाकलापहरू सुचारु भएका छन् वा छैनन् साथै व्यवस्थापकीय कमजोरीहरू के के छन् भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले, गाउँपालिकाले आवधिक योजनाको आधारमा वार्षिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ । वार्षिक योजना कार्यान्वयनका लागि कार्यान्वयन तालिका समेत तयार गर्नुपर्ने र सो कार्यान्वयन तालिकामा बजेट सहितका अनुगमनका कार्यहरूसमेत निर्दिष्ट गरी तदअनुसार अनुगमन गर्ने कार्यप्रणाली स्थापित गरिनुपर्दछ ।

१२.२ वर्तमान अवस्था :

गाउँपालिकाले वार्षिक योजनाका कार्यान्वयन तालिका बनाएर कार्यान्वयनका चरणमा अनुगमनलाई प्राथमिकता सहित प्रभावकारी बनाएको देखिदैन । अनुगमनलाई सामान्य प्राविधिक निरीक्षणको विषयको रूपमा ग्रहण गर्ने गरेको पाइन्छ । विकास साझेदारहरूको सहयोगमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको हकमा सघन अनुगमन प्रणाली पनि पाइन्छ । निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको बहालीपछि प्रतिनिधिसहितको संयुक्त अनुगमनको अभ्यास पनि भएको पाइन्छ । यसैगरी चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षामा प्रगतिको स्थितिको समीक्षा पनि हुने गरेको छ । निरीक्षण, सुपरिवेक्षण र अनुगमनमा खासै भिन्नता छ भन्ने महसुस हुन सकेको देखिँदैन । अनुगमन गर्दा पूर्वनिर्धारित सूचकहरूको आधारमा हुने अभ्यास पनि भएको देखिँदैन । अनुगमनलाई योजना चक्रको हिस्साको रूपमा बजेट विनियोजन समेत हुने गरेको छैन । अनुगमनको परम्परागत प्रणाली समस्या समाधानको दृष्टिले त्यति प्रभावकारी हुन सकेको देखिँदैन ।

१२.३ अवसर र चुनौति :

योजनाबद्ध विकासको प्रयासमा अनुगमनलाई योजना चक्रको अभिन्न हिस्सा र प्रगति सिंहावलोकन गर्ने प्रमुख आधार मान्ने गरिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १४ ले उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखको र वडाअध्यक्षको काम कर्तव्य र अधिकारमा योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी सोको प्रतिवेदन बैठकमा पेस गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै उपाध्यक्षको अध्यक्षतामा अनुगमन समितिको समेत प्रबन्ध भएको देखिन्छ । जिल्ला समन्वय समितिले पनि अनुगमन र वार्षिक समीक्षा गर्नुपर्ने संस्थागत र कानुनी व्यवस्था भएको छ । त्यस्तै ऐनको दफा ८४ ले प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले प्रमुखको निर्देशनमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गराउने कानुनी व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले गाउँपालिकालाई आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विकास योजनाको अनुगमनसम्बन्धी कानुनी संस्थागत तथा कार्यविधिगत जिम्मेवारी समेत किटानी व्यवस्था हुनुलाई प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापना गर्ने अवसरको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

भरखरै स्थापित स्थानीय तहहरूको संस्थागत विकास भइनसकेको वर्तमान अवस्थामा उपरोक्त कानुनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ। योजना सम्बद्ध प्राविधिक जनशक्तिको अभावले नियमित अनुगमन प्रभावित भइरहेको अवस्था छ। अनुगमनसम्बन्धी संयन्त्रहरू क्रियाशील हुन सकिरहेका छैनन्, अनुगमनका लागि भिन्दै बजेटको विनियोजनसमेत हुन सकेको देखिँदैन। यसैगरी स्थानीय सरकारका रूपमा विभिन्न विषयगत कार्य जिम्मेवारीहरू प्राप्त भए तापनि ती कार्य जिम्मेवारी अनुसारका अनुगमनका सूचकहरू निर्धारण हुन नसक्नु, तत्तत् विषयगत शाखाबाट आआफ्नो कार्यक्रम अनुसारका क्रियाकलापगत, परिमाणत्मक, नतिजागत, असर वा प्रतिफलगत तहसम्मका सूचकहरू प्राप्त गरी अनुगमन प्रणालीलाई सुव्यवस्थित गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्यको रूपमा रहेको छ। प्रतिनिधिहरूलाई अनुगमनको महत्वबोध गराउन नसकिँदा अनुगमनले उचित प्राथमिकता प्राप्त गर्न सकेको देखिँदैन।

कार्यक्रमअनुसारका चरणगत अनुगमन गरी पूर्वनिर्धारित समय, गुणस्तर, लागतमा कार्य भए नभएको यकिन गर्न कार्यान्वय चरणदेखि नै प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापित गरी नतिजामुखी अनुगमन प्रणालीको स्थापना हुन झनै जरुरी देखिन्छ।

१२.४ उद्देश्य :

आवधिक योजना र यसबमोजिम तर्जुमा हुने वार्षिक योजनाहरूको नतिजामुखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति स्थापित भई संस्थागत भएको हुनेछ।

१२.५ रणनीति :

- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन बमोजिमको अनुगमन संयन्त्रलाई संस्थागत गरी क्रियाशील गराइनेछ।
- आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य, उद्देश्य हासिल भए नभएको उपलब्धि र नतिजा सूचकहरूको विकास गरी मध्यावधि मूल्याङ्कन गरिनेछ।
- आवधिक योजनाका आधारमा वार्षिक योजना तर्जुमा गरी आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्यहरू प्राप्त उन्मुख भए नभएको अनुगमन गरिनेछ।
- विषयगत कार्यक्रमहरूको कार्यक्रमगत सूचकहरूको निर्माण गरी तदअनुसार अनुगमन गरिनेछ।
- अनुगमनको कार्यतालिका बनाई अनुगमन गर्ने प्रणालीको विकास गरी, तदअनुसार क्षमता विकासका साथै बजेटको व्यवस्था गरिनेछ।
- अनुगमन पश्चात अनुगमनकर्ताबाट लिखित रूपमा अनुगमन प्रतिवेदन लिने, यसलाई नियमित बैठकमा छलफल गरी देखिएका बाधा अड्चन फुकाइनेछ।
- प्राप्त अनुगमन प्रतिवेदन अनुगमन समितिमा र चौमासिक र वार्षिक प्रतिवेदनको चौमासिक र वार्षिक समिक्षा नियमित रुपमा गापामा सबै सरोकारवालाको संलग्नतामा गरिने छ र तत्काल समस्याको समाधान गरी योजना समयमा नै सम्पन्न गर्न तदारुखता लिइनेछ।चौमासिक समीक्षा तथा स्थानीय तहको समस्या समाधान समितिको बैठकमा अनुगमन समितिबाट समष्टिगत अनुगमन प्राप्त गरी छलफल गरी समस्याको समाधान गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिनेछ।
- योजनाको आर्थिक तथा भौतिक प्रगतिको प्रतिवेदन सम्बन्धित तह, निकायमा तोकिएको समयमा पठाइनेछ। यसका लागि संघ र प्रदेशसँग समन्वय गरी कम्प्यूटरमा आधारित एकिकृत सूचना प्रणालीका फर्म्याट विकास गरि आबद्ध गरिनेछ।

- आवधिक योजनाको मध्यावधि तेश्रो वर्षमा र अन्तिम मुल्याकंन आवधिक योजना समाप्ति पछि गरिनेछ ।
- अनुगमन र मुल्याकंन प्रतिवेदन गाउँपालिकाको वेबसाइटमा राखिनुका साथै सार्वजनिक समेत गरिनेछ ।

१२.६ कार्यक्रम :

- संस्थागत संयन्त्रका स्थापना र क्षमता विकास,
- अनुगमन प्रणाली र तहगत सूचकहरूको निर्माण र कार्यान्वयन,
- अनुगमन कार्यान्वयन कार्यक्रम
- समीक्षा तथा स्थानीय समस्या समाधान समितिको बैठक

१२.७ अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि जिम्मेवार निकाय :

आवधिक योजनाको प्रभाव, असर, प्रतिफलको नतिजा मापन तथा संचालित कार्यक्रमको प्रक्रिया अनुगमन गरिने छ । प्रक्रिया अनुगमन तथा प्राप्त नतिजाको मापन गर्ने जिम्मेवारी गाउ कार्यपालिकाको हुनेछ भने यस कार्यमा सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समितिलाई परिचालन गरिनेछ । आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी तथा विधि देहायअनुसार रहेको छ ।

गाउ कार्यपालिका तथा विषयगत समिति

- सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समिति ।
- जिल्ला समन्वय समिति ।
- विषयगत शाखा उपशाखा, परियोजना, संघ संस्था ।
- नागरिक समाज संस्था तथा तेश्रो पक्ष ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका साधन तथा विधि देहायअनुसार रहनेछ ।

- स्थलगत अनुगमन ।
- कार्ययोजना (लक्ष्य) र प्रगति वीच तुलना ।
- नागरिक अनुगमन ।
- सहभागितामूलक मध्यावधि समीक्षा ।
- सहभागितामूलक अन्तिम समीक्षा (तेश्रो पक्षबाट मूल्याङ्कन)।

आवधिक तथा बार्षिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रक्रिया देहायअनुसार हुनु पर्नेछ ।

तालिका ३५: आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रिया र जिम्मेवार निकाय

के अनुगमन गर्ने?	कसले अनुगमन गर्ने?	कहिले अनुगमन गर्ने?	कसरी अनुगमन गर्ने?
कार्यक्रम वा प्रक्रिया अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति, वडा समिति, सरकारी र गैसस, परियोजना	पटके, मासिक, चौमासिक र बार्षिक	• स्थलगत अनुगमन गर्ने • चौमासिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना गर्ने
प्रतिफल अनुगमन	गाउ कार्यपालिका, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति	चौमासिक, अर्धवार्षिक, बार्षिक र मध्यावधि	• स्थलगत अनुगमन गर्ने • बार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना गर्ने • नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने

तालिका ३५: आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रिया र जिम्मेवार निकाय			
के अनुगमन गर्ने?	**कसले अनुगमन गर्ने?**	**कहिले अनुगमन गर्ने?**	**कसरी अनुगमन गर्ने?**
असर तह अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेश्रो पक्ष	बार्षिक, मध्यावधि र अन्तिम बर्ष	• सहभागितामूलक छलफल गर्ने • नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने • नमूना सर्वेक्षण गर्ने
प्रभाव तह अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेश्रो पक्ष	मध्यावधि र अन्तिम बर्ष	• नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने • सहभागितामूलक छलफल गर्ने • अध्ययन तथा सर्वेक्षण गर्ने

अनुसूची- १

विषय क्षेत्रगत मूख्य मूख्य कार्यक्रम र लागत अनुमान

विषय क्षेत्रगत	मूख्य कार्यक्रम	लागत अनुमान
आर्थिक क्षेत्र विकास		**१,५४३,४००,०००**
कृषि तथा खाद्य सुरक्षा	कृषिमा आधारित सीपमूलक तथा रोजगारीमूलक तालिम कार्यक्रम	२०,०००,०००
	एक वडा एक विशेष उत्पादनका लागि उद्यमशीलता विकास कार्यक्रम	५०,०००,०००
	व्यवसायिक कृषि र कृषिमा यान्त्रीकरण कार्यक्रम	१००,०००,०००
	सुनकोशी र तामाकोशी आसपास माछा पोखरी प्रवर्धन कार्यक्रम	५,०००,०००
	व्यवसायिक / कृषि विकास कार्यक्रम	३५०,०००,०००
	बजार प्रवर्धन तथा पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	१००,०००,०००
	कृषि सिकाई केन्द्र प्रर्वद्धन कार्यक्रम	५०,०००,०००
	प्राविधिक दक्ष जनशक्ति उत्पादन तथा परिचालन कार्यक्रम	३२,४००,०००
	कृषि उपज संकलन तथा विक्रि केन्द्रको निर्माण:	२०,०००,०००
	क्षमता विकास कार्यक्रम	५,०००,०००
	जम्मा	**७४२,४००,०००**
पशुपंक्षी विकास	पशु प्रजनन् कार्यक्रम	१०,०००,०००
	पशु आहार कार्यक्रम	६०,०००,०००
	पकेट प्याकेज तथा बृहत पशु विकास कार्यक्रम	३००,०००,०००
	पशु प्रचार प्रसार सेवा कार्यक्रम	५,०००,०००
	पशु स्वास्थ्य सेवा	१५,०००,०००
	दुध व्यवसाय प्रवर्धन कार्यक्रम	१०,०००,०००
	व्यवसायिक पन्छीपालन कार्यक्रम	५०,०००,०००
	माछा पालन कार्यक्रम	७०,०००,०००
	जिविकोपार्जनका लागि एकल महिला, विपन्न, लक्षित वर्ग, लोपोन्मुख जाति सबलिकरण कार्यक्रम तथा गर्भवती महिला पोषण कार्यक्रम	२०,०००,०००
	माशु पसल सुधार तथा बधशाला स्थापना	१०,०००,०००
	जम्मा	**५५०,०००,०००**
सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारी	वेबसाइट र सामाजिक सञ्जालमा आधारित रोजगार सूचना पोर्टल सञ्चालन,	**१०,००,०००।००**
	सुरक्षित आप्रवासन सचेतना कार्यक्रम व्यावसायिक सीप विकास तालिम,	**५०,००,०००।००**
	वैदेशिक रोजगारीमा गएका र फर्किएका व्यक्ति र परिवारहरुलाई मनोसामाजिक परामर्श,	**१५,००,०००।००**
	महिला उद्यमशीलता तथा सीप विकास तालिम र पुँजीमा पहुँच, युवा स्वरोजगार कार्यक्रम, सीप, उद्यमशीलता, शैक्षिक प्रमाणपत्रका आधारमा पुँजीमा पहुँच,	**२५,००,०००।००**
	वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिका परिवारलाई स्टार्टअप सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन	**२५,००,०००।००**
	जम्मा	**१,२५,००।०००।००**
पर्यटन विकास	खाँडादेवी पर्यटन प्रर्वद्धन नीति तर्जुमा सहित खाँडादेवी पर्यटन गुरुयोजना निर्माण	२,५००,०००
	पर्यटकीय क्षेत्रहरुमा पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	१०,०००,०००
	सित्खा- खाँडादेवी- अग्लेश्वर केवलकार कार्यक्रम	३०,०००,०००
	पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान र विस्तृत संभाव्यता अध्ययन	५०,०००,०००
	पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसार र महोत्सव	१५,०००,०००
	सार्वजनिक निजी क्षेत्र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	१,०००,०००
	होम स्टे, होटल, ञ्याफ्टिङ, प्याराग्लाईडिङ, ट्रेकिङ, अवलोकन, अनुसन्धान	२०,०००,०००
	जम्मा	**१२८,५००,०००**
उद्योग व्यापार व्यवसाय	उद्यम तथा उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन सहित गाउ उद्यम व्यवसाय नीति तर्जुमा कार्यक्रम	२०,०००,०००

	व्यवसायिक तथा प्राविधिक सीप अभिवृद्धि कार्यक्रम	१०,०००,०००
	सार्वजनिक निजी अवधारणामा आधारित व्यवसायमा प्रोत्साहन कार्यक्रर्म	५,०००,०००
	युवालाई उद्योग प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम	१२,०००,०००
	मझौला तथा साना उद्यमग्राम स्थापना कार्यक्रम	५०,०००,०००
	वैदेशिक रेमिटान्स प्रर्वद्धन कार्यक्रम	५,०००,०००
	जम्मा	**१०२,०००,०००**
वैक वित्तीय सहकारी	वित्तीय सेवा प्रर्वद्धन कार्यक्रम	१,०००,०००
	उद्यमशीलता विकास कार्यक्रम संचालन	७,५००,०००
	महिला वचत तथा सहकारीहरु व्यवसाय प्रर्वद्धन कार्यक्रम	१,०००,०००
	निजी, सहकारी र सरकारी क्षेत्र पुजी परिचालन कार्यक्रम	१०,०००,०००
	सहकारी सचेतना कार्यक्रम	१,०००,०००
	जम्मा	**२०,५००,०००**
पूर्वाधार क्षेत्र विकास		**५,७१६,५००,०००**
सडक यातायात	सडक स्तरोन्नति (कालोपत्रे) १०० कि.मि.	३,५००,०००,०००
	सडक ग्रावेल ५५ कि.मि.	५५०,०००,०००
	धुले सडक स्तरोन्नति २२२ कि.मि.	१००,०००,०००
	पक्कि पुल निर्माण ४ स्थानमा	२००,०००,०००
	झोलुंगे पुल निर्माण ७ स्थानमा	१०५,०००,०००
	वातावरणीय प्रभाव लगायत विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयारी	५०,०००,०००
	जम्मा	**४,५०५,०००,०००**
सिंचाई पूर्वाधार	भटौलीखोलामा वांध निर्माण गरी वारीलाई खेत बनाउने कार्यक्रम	५०,०००,०००
	आकासे पानी संकलन कार्यक्रम	७०,०००,०००
	लिफ्ट सिचाई विकास कार्यक्रम	१००,०००,०००
	साना तथा मझौला सिचाई कार्यक्रम	८०,०००,०००
	डोभान र गोपीखोलाको छुटुटा छुटुटै ड्याम कार्यक्रम	०
	थोपा सिचाई कार्यक्रमलाई प्रवर्धन कार्यक्रम	०
	जम्मा	**३००,०००,०००**
आवस, सार्वजनिक निर्माण तथा वस्ती विकास	गाउ भूउपयोग (land Use) तर्जुमा कार्यक्रम	२,५००,०००
	मध्य पहाडी लोकमार्ग (सित्खा, लुभु, बेनीघाट) बस्ती विकास कार्यक्रम	१००,०००,०००
	एक वडा एक एकीकृत वस्ती कार्यक्रम	५०,०००,०००
	सुरक्षित आवास कार्यक्रम (एकिकृत बस्ति विकास) (पकखास भिमसेनसम्म स्थान देखि पालिका सम्म पहिलो चरण)	१५०,०००,०००
	पूर्वधार निर्माण गर्न दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम	१७,५००,०००
	बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम	२००,०००,०००
	सार्वजनिक संरचना निर्माण कार्यक्रम	१००,०००,०००
	जम्मा	**६२०,०००,०००**
विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा	विद्युतिकरण तथा वैकल्पिक उर्जा प्रर्वद्धन कार्यक्रम	१५०,०००,०००
	वायोग्याँस प्रर्वद्धनका लागि अनुदान कार्यक्रम	१,५००,०००
	जलविद्युत उत्पादन गर्न पूर्व संभाव्यता अध्ययन	२०,०००,०००
	सौर्य उर्जा प्रर्वद्धन कार्यक्रम	१००,०००,०००
	जम्मा	**२७१,५००,०००**
संचार तथा सूचना प्रविधि	संचार क्षेत्र प्रवर्धन एवम प्रोत्साहन कार्यक्रम	१५,०००,०००
	CC Camera जडान कार्यक्रम	५,०००,०००
	जम्मा	**२०,०००,०००**

सामाजिक क्षेत्र विकास		१,२४५,२००,०००
शिक्षा	तहगत विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन सहित बिद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम	५०,०००,०००
	वाल कक्षा थप कार्यक्रम	१०,०००,०००
	कृषि र सिपमूलक समाजबादी शिक्षा, योग र व्यायम स्थानिय सरकार र कानुनी सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम,	१०,०००,०००
	नमुना विद्यालय निर्माण कार्यक्रम	१,०००,०००
	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार (शिक्षक बिद्यार्थी आवास) विकास कार्यक्रम	१००,०००,०००
	बिद्यालय तहमा सूचान प्रविधि प्रर्वद्धन कार्यक्रम	४०,०००,०००
	साक्षर खाँडादेवी कार्यक्रम,	५,०००,०००
	एक विद्यालय एक उद्यम कार्यक्रम	१०,०००,०००
	हरियाली बिद्यालय प्रर्वद्धन कार्यक्रम	६,०००,०००
	बिद्यालय ल्याऔ, टिकाऔ र सिकाऔ कार्यक्रम,	१०,०००,०००
	अल्पसंख्यक र पिछडिएका वर्गका छात्राहरुलाई उच्चशिक्षामा पहुच बिस्तार कार्यक्रम	२०,०००,०००
	उत्कृष्ट शिक्षक बिद्यार्थी सम्मान कार्यक्रम	५,०००,०००
	जम्मा	२६७,०००,०००
आधारभूत स्वास्थ्य	५० शैयाको खाँडादेवी अस्पताल निर्माण कार्यक्रम	५०,०००,०००
	सुर्क्षित मातृत्व कार्यक्रम,	४५,०००,०००
	स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरुको क्षमता सुधार कार्यक्रम,	१००,०००,०००
	आकस्मीक तथा महामारी रोग नियन्त्रण कार्यक्रम,	५०,०००,०००
	स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम	५,०००,०००
	एक्सरे मेसिन, ल्याव र फार्मेसिको व्यवस्थापन कार्यक्रम	५०,०००,०००
	विपन्न महिला, दलित, अलपसंख्यक र जेष्ठ नागरिकहरुको लागि घरघरमा स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	५०,०००,०००
	वहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम	१०,०००,०००
	ध्यान र योग स्वस्थ्य शरीर, सकरात्मक सोच र व्यक्तित्व विकास कार्यक्रम	१०,०००,०००
	जम्मा	३७०,०००,०००
खानेपानी तथा सरसफाई	वृहत खानेपानी आयोजना	५०,०००,०००
	लिफ्ट खानेपानी व्यवस्थापन	५०,०००,०००
	खानेपानी सुधार तथा व्यवस्थापन (आमपाटी र चोप्राडखोलाको दोभान वृहत खानेपानी (वांध निर्माण सहित)	१००,०००,०००
	उपभोक्ता लसमितिहरुको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	५,०००,०००
	सुख्खा क्षेत्रमा आकासे पानी संकलन प्रर्वद्धन कार्यक्रम	१०,०००,०००
	पूर्ण सरसफाई कार्यक्रम	१०,०००,०००
	जैविक तथा अजैविक फोहर पृथक व्यवस्थापन, फोहोर वयवस्थापन, प्रशोधन केन्द्र तथा ल्याण्डफिल्ड साईट निर्माण	१०,०००,०००
	जम्मा	२३५,०००,०००
लक्षित वर्ग विकास तथा सामाजिक समावेसीकरण	लक्षित समूह सहभागिता, व्यक्तित्व विकास कार्यक्रम ।	५,०००,०००
	महिला सहकारी संस्था अन्तरगत व्यवसायिक समूह विकास कार्यक्रम ।	२५,०००,०००
	महिला जनप्रतिनिधिहरुलाई स्थानीय सरकार संचालन एवं नेतृत्व विकास सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	२,०००,०००
	वालमैत्री गाउँपालिका प्रर्वद्धन कार्यक्रम	१०,०००,०००
	घरेलु तथा लैगिक हिंसा तथा यौनजन्य हिंसा न्यूनीकरण कार्यक्रम	१६,०००,०००
	जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागी बहुआयामिक कार्यक्रम	१५,०००,०००
	महिला लक्षित नेतृत्व विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि कायक्रम	१०,०००,०००
	एकल महिला सहयोग कार्यक्रम	५,०००,०००

	विद्यालय विमूख किशोरीको बहुआयामिक विकास कार्यक्रम	४,५००,०००
	आपतकालिन संरक्षण सेवामा महिला समूहको परिचालन	७,५००,०००
	संस्थागत विकास र सामूहिक गतिशिलता ।	४०,०००,०००
	जम्मा	**१४०,०००,०००**
युवा तथा खेलकूद क्षेत्र विकास	रंगशाला निर्माण	१००,०००,०००
	ंकभर्ड हल निमाृण	५,०००,०००
	वडागत संयुक्त खेल मैदान निर्माण	१०,०००,०००
	अध्यक्ष उपाध्यक्ष, राष्ट्रपतिकप खेलकुद प्रतियोगिता संचालन	२,५००,०००
	युवा उद्यमशिलता, स्वरोजगार तथा रोजगार कार्यक्रम,	१०,०००,०००
	सीपविकास तथा क्षमता अभिबृद्धि प्रशिक्षण कार्यक्रम	५,०००,०००
	युवा पालिका निमार्ण कोष प्रर्वद्धन कार्यक्रम	३५,०००,०००
	युवा क्लब तथा युवा संसद अभ्यास कार्यक्रम	२,५००,०००
	युवा Helpdesk तथा सूचना केन्द्र निमार्ण मनोपरामर्स केन्द्र कार्यक्रम	५००००००
	जम्मा	**१७५,०००,०००**
भाष, कला, साहित्य र संस्कृति संरक्षण	कला केन्द्र निर्माण कार्यक्रम,	१०,०००,०००
	पुस्तकालय निर्माण कार्यक्रम,	५,०००,०००
	नाट्यकेन्द्र तथा संग्राहलय निर्माण कार्यक्रम,	१५,०००,०००
	पालिका सभागृह निर्माण कार्यक्रम	२०,०००,०००
	पालिकाभरि Free Wifi zone निर्माण कार्यक्रम	४,५००,०००
	खाँडादेवी महोत्सव	३,०००,०००
	वार्षिक साहित्यिक प्रतियोगिता कार्यक्रम	५००,०००
	वार्षिक प्रकाशन कार्यक्रम	२००,०००
	जम्मा	**५८,२००,०००**
वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन		**१७४,५००,०००**
वन तथा जैविक बिविधता संरक्षण	वन नर्सरी स्थापना र वन संरक्षण कार्यक्रम	४,५००,०००
	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि वन समूहको क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम	५,०००,०००
	उच्चमूल्य मसलाजन्य र जडिबुटी उत्पादन, संकलन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापनका सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	५,०००,०००
	वनजंगल जनावारहरुलाई उपयुक्त हुने खालको घाँस विरुवा तथा फलफूलहरु प्रर्वद्धन कार्यक्रम	५,०००,०००
	सामुदायिक, कबुलियती धार्मिक तथा निजी वन प्रर्वद्धन कार्यक्रम	२,५००,०००
	नदी तटबन्ध तथा सडक किनारामा बृक्षारोपण ।	२,५००,०००
	जम्मा	**२४,५००,०००**
भूमि तथा जलाधार संरक्षण	भू तथा जलाधार क्षेत्र नक्सांकन कार्यक्रम	५,०००,०००
	नदि नियन्त्रण कार्यक्रम	२०,०००,०००
	जलाधार तथा सिमसार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम	१५,०००,०००
	पूर्व सूचना प्रणाली प्रर्वद्धन कार्यक्रम	५,०००,०००
	अग्लो र्डाडा/भू भागमा रिचार्ज पोखरी प्रर्वद्धन निर्माण	१०,०००,०००
	जम्मा	**५५,०००,०००**
वातावरण र स्वच्छता	वृक्षारोपण तथा पार्क निर्माण कार्यक्रम	१५,०००,०००
	फोहरजन्य वस्तुको पुन प्रयोगवारे जनचेतना अभिबृद्धि कार्यक्रम	५,०००,०००
	एक घर एक सुधारिएको चुलो अभियान संचालन गर्ने	१०,०००,०००
	धुँवाबाट स्वास्थमा असरपर्ने बारे जनचेतना जगाउने सामुदायिक वन समूह परिचालन कार्यक्रम	२,५००,०००

	जम्मा	**३२,५००,०००**
विपद व्यवस्थापन	थानीय तहको विपद जोखीम क्षेत्रको नक्सांकन सहित विपद व्यवस्थापद कार्ययोजना निर्माण कार्यक्रम	५,०००,०००
	विपद उद्धारकर्मी उत्पादन कार्यक्रम	१,५००,०००
	जलवायु अनुकूलन कार्यविधि निर्माण	१,५००,०००
	उद्धार सामग्री खरीद (दमकल, शव वाहन, एम्बुलेन्स आदि)	१५,०००,०००
	विपद राहत कोष स्थापना सम्बन्धी कार्यविधि तर्जुमा	१५,०००,०००
	उद्धार तथा राहत सामग्री भण्डारण गोदाम निर्माण	२,०००,०००
	सडक आयोजना वा प्राकृतिक उत्खनन गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन कायक्रम	५,०००,०००
	पानी संकलन पोखरीहरु निर्माण	१०,०००,०००
	कूलो कलेसाहरु, नाली दाँयाबायाँ वृक्षारोपण गर्ने	५,०००,०००
	प्रतिरोधात्मक पूर्व तयारी योजना र तालिम प्राप्त जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रम	२,५००,०००
	जम्मा	**६२,५००,०००**
सुशासन तथा संस्थागत क्षेत्र विकास		**१३६,०००,०००**
सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिता	ऐन नियम तर्जुमा क्षमता विकास कार्यक्रम	५,०००,०००
	आम संचार प्रर्वद्धन कार्यक्रम	२,५००,०००
	लैगिक समानता र सामाजिक समावेसीकरण रणनीति तर्जुमा कार्यक्रम	५,०००,०००
	सामाजिक जवाफदेही र समावेशिकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	७,५००,०००
	जम्मा	**२०,०००,०००**
संस्थागत क्षमता तथा मानव संस्थान विकास	साधन सम्पन्न वडा कार्यलय निर्माण कार्यक्रम	१०,०००,०००
	न्यायिक समिति लगायत विषयगत समितिहरुको क्षमता विकास कार्यक्रम	२,५००,०००
	कर्मचारीको क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम	५,०००,०००
	मानव संसाधन विकास कार्यक्रम	१०,०००,०००
	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	१०,०००,०००
	जम्मा	**३७,५००,०००**
वित्तीय श्रोत परिचालन	राजश्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा कार्यक्रम	२,०००,०००
	कर सम्बन्धि जनचेतनामुलक अभियान	२,५००,०००
	वडा तथा पालिकामा कम्पूटरकृट राजस्व तथा लेखा प्रणाली कार्यक्रम	१०,०००,०००
	बित्तीय जोखिम न्युनिकरण कार्ययोजना तर्जुमा कार्यक्रम	१,५००,०००
	जम्मा	**१६,०००,०००**
योजना व्यवस्थापन	योजना बैंक व्यवस्थापन कार्यक्रम	२५,०००,०००
	लागत अनुमान स्वीकृती र सम्भाव्यता अनुमान गरी बजेट विनियोजन	१०,०००,०००
	योजना तर्जुमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम	५,०००,०००
	प्राविधिक जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	१५,०००,०००
	उभोक्ता समितिमा महिला सहभागिता उत्प्रेरणा कार्यक्रम	२,५००,०००
	सीपमूलक तालिम कार्यक्रम	५,०००,०००
	जम्मा	**६२,५००,०००**

अनुसूची- २

बार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना

योजनाको विषयगत क्षेत्र	आवधिक योजना			वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम							
	नीति तथा कार्यक्रम	लक्ष्य/सूचक		आयोजना/ कार्यक्रम (स्थान समेत)	लक्ष्य		विनियोजन	कार्यान्वयन विधि	लाभान्वित जनसंख्या	प्राथमिकता क्रम	लगानी तथा कार्यान्वयन गर्ने निकाय
		इकाई	परिमाण		इकाई	परिमाण					
आर्थिक विकास											
कृषि											
पशु											
सुरक्षित आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगार											
पर्यटन											
उद्योग, व्यापार र व्यवसाय											
सहकारी तथा वित्तीय क्षेत्र											
सामाजिक विकास											
शिक्षा											
आधारभूत स्वास्थ्य											
खानेपानी र सरसफाई											
लक्षित क्षेत्र र लैससास											
युवा तथा खेलकुद											
भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति											
पूर्वाधार विकास											
सडक, पुल तथा यातायात											
सिंचाइ पूर्वाधार											
आवास, सार्वजनिक निर्माण र बजार व्यवस्था											
बिद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा											
संचार तथा सूचना प्रविधि											
वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन											
वन तथा जैविक विविधता											
भूमि तथा जलाधार व्यवस्थापन											

वातावरण स्वच्छता											
विपद व्यवस्थापन											
संस्थागत विकास तथा सुशासन											
ऐन, नियम तर्जुमा तथा जवाफदेहिता											
संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास											
वित्तीय श्रोत परिचालन											
योजना व्यवस्थापन											
जम्मा कार्यक्रम खर्च											
जम्मा चालु खर्च											
कूल जम्मा											

द्रष्टव्यः विषय क्षेत्र र उपक्षेत्रहरूले आ-आफ्नो कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गर्दा चालु र पुँजीगत खर्च खुलाई गाउँपालिकामा पेस गर्नुपर्ने छ ।

अनुसूची- ३

विषय क्षेत्रगत योजना कार्यान्वयन विवरण फाराम

विषयगत शाखा/शाखा उपशाखा निकाय/संस्था र गैसस तथा निजी क्षेत्रले यस फाराम भरी गाउँपालिकामा पेस गर्नुपर्ने छ। यसै विवरणको आधारमा गाउँपालिकाले अनुसूची ३ तयार गर्नेछ। अख्तियारीका साथ सम्बन्धित विषयगत शाखा/शाखा उपशाखा/निकाय/संस्था र वडा कार्यालयलाई प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले यसै फारामलाई प्रमाणित गरी पठाउनुपर्ने छ।

विषयगत शाखा/शाखा उपशाखा/निकाय/संस्थाको नाम/वडा नं :

क्र. सं	प्रमुख कार्यक्रम	मुख्य क्रियाकलापहरू	इकाइ	वार्षिक लक्ष्य	वार्षिक बजेट	प्रमुख जिम्मेवार पदाधिकारी	सहयोगी निकाय शाखा	सम्पन्न गर्ने समयावधि	आनवियो कार्यक्रम संकेत नं	कैफियत
१										
२										
३										
४										
५										
६										
७										
८										
९										
१०										
११										
१२										
१३										
१४										
१५										
१६										
१७										
१८										
	जम्मा कार्यक्रम खर्च									
	जम्मा चालु खर्च									
	कूल जम्मा									

अनुसूची- ४

आवधिक योजना तर्जुमा मूल-समिति

क्र.सं	पद	नाम थर	जिम्मेवारी	
१	अध्यक्ष	श्री प्रेम वहादुर तामा·	संयोजक	
२	उपाध्यक्ष	श्री मखमली श्रेष्ठ	उपसंयोजक	
३	कार्यपालिका सदस्य	श्री ..... (सामाजिक)	सदस्य	
४	,,	श्री ..... (सस्थागत)	सदस्य	
५	,,	श्री ..... (वातावरण)	सदस्य	
६	,,	श्री ..... (पूर्वाधार)	सदस्य	
७	,,	श्री ..... (आर्थिक)	सदस्य	
८		श्री ..... (महिला संजाल)	सदस्य	
९	,,	श्री ..... (राजनीतिक दल)	सदस्य	
१०		श्री ..... (राजनीतिक दल)	सदस्य	
११		श्री ..... (उद्योग वाणिज्य संघ)	सदस्य	
१२		श्री ..... (गैसस महासंघ)	सदस्य	
१३	,,	श्री विष्णु प्रसाद सुवेदी	सदस्य सचिव	

अनुसूची- ५

आवधिक योजना तर्जुमा विषयक्षेत्रगत समिति

विषयगत समिति	क्र.सं	नाम थर	जिम्मेवारी	कैफियत
आर्थिक विकास समिति	१	पुष्कर कुमार कार्की	संयोजक	
	२	मनोज पौडेल	सदस्य	
	३	जङ्गलाल तामाङ	सदस्य	
	४	हरिमाया दमिनी	सदस्य	
	५	ववरजंङ्ग भण्डारी	सदस्य	
	६	भक्तिमाया श्रेष्ठ	सदस्य	
	७	तेज बोहरा	सदस्य	
	८	रमेश के.सी.	सदस्य	
	९	राजेश श्रेष्ठ	सदस्य	
	१०	दल ब. श्रेष्ठ	सदस्य	
	११	भुवन श्रेष्ठ	सदस्य	
	१२	रमिता तामाङ	सदस्य	
	१३	कुमार पाठक	सदस्य	
	१४	खरीमाया मगर	सदस्य	
	१५	रुपचन्द्र खत्री	सदस्य	
	१६	कमला सुनुवार	सदस्य	
	१७		सदस्य सचिव	
सामाजिक विकास समिति	क्र.सं	नाम थर	जिम्मेवारी	कैफियत
	१	पुष्कर कार्की	संयोजक	
	२	भिमराज तामाङ	सदस्य	
	३	सानुकान्छी खड्का	सदस्य	
	४	वि.एस.सी. लामा	सदस्य	
	५	ईन्द्र कुमार तामाङ	सदस्य	
	६	नवराज तामाङ	सदस्य	
	७	रमा घिसिङ	सदस्य	
	८		सदस्य सचिव	
पूर्वाधार विकास समिति	क्र.सं	नाम थर	जिम्मेवारी	कैफियत
	१	ईन्द्र बहादुर तामाङ	संयोजक	
	२	विष्णु कुमार श्रेष्ठ	सदस्य	
	३	चिनीमाया तामाङ	सदस्य	
	४	भिमराज तामाङ	सदस्य	
	५	घनश्याम सार्की	सदस्य	
	६	भक्त कुमारी खत्री	सदस्य	
	७	मनोज पौडेल	सदस्य	
	८		सदस्य सचिव	
वन, वातावरण र विपद व्यवस्थापन समिति	क्र.सं	नाम थर	जिम्मेवारी	कैफियत
	१	असल सिं तामाङ	संयोजक	
	२	गोपाल श्रेष्ठ	सदस्य	
	३	सम्बर बहादुर माझी	सदस्य	
	४	जंङ्गलाल तामाङ	सदस्य	

	५	सिता विश्वकर्मा	सदस्य	
	६		सदस्य सचिव	
सुशासन तथा संस्थागत विकास समिति	क्र.सं	नाम थर	जिम्मेवारी	कैफियत
	१	धन बहादुर मानन्धर	संयोजक	
	२	वि.एस.लामा	सदस्य	
	३	धन बहादुर माझी	सदस्य	
	४	थलमान माझी	सदस्य	
	५	छेत्र बहादुर बुढाथोकी	सदस्य	
	६	तुलसीदास श्रेष्ठ	सदस्य	
	७	विन्द्रा लामा	सदस्य	
	८	भिमराज थोकर	सदस्य	
	९	अम्विका मैनाली	सदस्य	
	१०	धर्म बहादुर खत्री	सदस्य	
	११		सदस्य सचिव	

अनुसूची- ६

आवधिक योजना तर्जुमा प्राविधिक समिति

क्र.सं	पद	नाम थर	जिम्मेवारी	
१	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	श्री बिष्णु प्रसाद सुवेदी	संयोजक	
२	कृ वि अ		सदस्य	
३	वि नि		सदस्य	
४	ई		सदस्य	
५	जनस्वास्थ्य अधिकृत		सदस्य	
६	पशु चिकित्सक		सदस्य	
७	मविनि		सदस्य	
८	सूचना प्रविधि अधिकृत		सदस्य	
९	योजना अधिकृत		सदस्य	

अनुसूची- ७

आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशालामा सहभागीहरुको उपस्थिति विवरण

क्र.सं.	नाम	पद	निकाय
१	जेन बहादुर खड्का	जि.स.स.	जि.स.स.रामेछाप
२	कमान सि.मोक्तान	अ	दोरम्वा गा.पा
३	प्रेम ब.तामाङ	अ	खाँडादेवी गा.पा
४	मखमली श्रेष्ठ	उप.अ	खाँडादेवी गा.पा
५	आनन्द श्रेष्ठ	अ	ने.क.पा.जि.क. रामेछाप
६	सुरेन्द्र के.सी		ने.का
७	इन्द्र बहादुर तामाङ	वडा अध्यक्ष ८	
८	कृष्णहरि के.सी	अध्यक्ष पर्यटन	माकादुम
९	तेज बहादुर बोहरा		माकादुम
१०	तुलसीदास श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष	पकरवास
११	पुस्कर कुमार कार्की	वडा अध्यक्ष	भोरपाती
१२	इन्द्र कुमार लामा	वडा अध्यक्ष	
१३	थलमान माझी	कार्यपालिका सदस्य	भिरपानी ३
१४	ध्यान ब. तामाङ		
१५	शान्ति प्रसाद पौडेल	वडा सचिव	खाँडादेवी गा.पा
१६	देव ब.घिसीङ		खाँडादेवी गा.पा
१७	दिपा लामा		मझुवा
१८	मुवनकुमार श्रेष्ठ	अध्यक्ष	गैसस महासंघ
१९	निरोज तामाङ		खाँडादेवी गा.पा
२०	चेतन घिमिरे	हे.अ.	खाँडादेवी गा.पा
२१	ओम प्रकाश श्रेष्ठ	स्वा. से.	खाँडादेवी गा.पा
२२	अर्थ विक्रम लामा	स.ई.	खाँडादेवी प्र.स
२३	सामसुन्दर यादव	प.संयोजक	हेल्भेटास रोजगार
२४	सरोज खड्का	इन्जिनियर	खाँडादेवी गा.पा
२५	क. बहादुर भण्डारी		
२६	बबर जंग भण्डारी	वडा सदस्य	खाँडादेवी गा.पा
२७	राम ब. भण्डारी		खाँडादेवी गा.पा
२८	प्रेम बहादुर ढुंगाना		
२९	प्रेम राज ढुंगेल		
३०	शिव बहादुर खत्री	प्र.अ	श्री विष्णु मा.वि.
३१	रत्न प्रसाद कडेल	अध्यक्ष	MSWC
३२	कुमार प्र.दाहाल	शिक्षक	लिखु - ६
३३	खडानन्द	शिक्षक	लिखु - ६
३४	गोपाल कार्की	वडा सचिव	खाँडादेवी गा.पा - ६
३५	ओम बहादुर श्रेष्ठ	किसान	खाँडादेवी गा.पा - ५
३६	धन ब. कार्की	रा.प्र.पा	
३७	भरत कुमार चौहान	भु.पु.शिक्षक	
३८	ज्योति ढुंगाना	क्लस्टर संयोजक	हेल्भेटास
३९	दल बहादुर		

४०	लेखनाथ खरेल	जि.संयोजक	हेल्भेटास
४१	शिल्पा कुँवर	जि.संयोजक	हेल्भेटास
४२	किर्तिराज पन्त	जि.संयोजक	हेल्भेटास
४३	दिप शिखा दाहाल	उप.अ	लिखु गा.पा
४४	झुम्का प्र.कडेल	कानुन विज्ञ	प्रे.न.३
४५	विष्णु कुमार श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष	वडा नं.१
४६	भिमराज थोकर	वडा सचिव	वडा नं.९
४७	मनोज चौधरी	लेखा तथा प्रशासन	हेल्भेटास
४८	राम बहादुर श्रेष्ठ	अध्यक्ष	नेपाल शिक्षक महासंघ, रामेछाप
४९	इन्द्र सि.तामाङ		सा.व.सुलिथुम्का
५०	असल सि.तामाङ	वडा अध्यक्ष	खाँडादेवी गा.पा - ७
५१	घनश्याम सार्की	पालिका सदस्य	खाँडादेवी गा.पा - ५
५२	घन बहादुर माझी	वडा सदस्य	खाँडादेवी गा.पा - ४
५३	हरी दमीनी		
५४	सृजना श्रेष्ठ	Advisor	हेल्भेटास
५५	भक्त रतन	पालिका सदस्य	खाँडादेवी गा.पा - ६
५६	जानुका कार्की		
५७	चीनीमाया तामाङ	वडा अध्यक्ष	खाँडादेवी गा.पा – ९
५८	सानुकान्छी खड्का	कार्यपालिका सदस्य	खाँडादेवी गा.पा - ३
५९	रमा घिसिङ	कार्यपालिका सदस्य	खाँडादेवी गा.पा - ५
६०	रमेश के.सी	पर्यटन सहकारी सचिव	
६१	राजेश श्रेष्ठ	सदस्य	मुल
६२	धर्म ब.खत्री	वडा सदस्य	खाँडादेवी
६३	भक्तीमाया श्रेष्ठ	वडा स ७	खाँडादेवी
६४	ज्ञान ब. तामाङ	वडा स ७	खाँडादेवी
६५	ज्ञानुमाया तामाङ		खाँडादेवी
६६	गोविन्द खड्का	अमिन	खाँडादेवी
६७	रुपचन्द्र खत्री	ना.प.स्वा.पं	खाँडादेवी
६८	नवराज मोक्तान	वडा सदस्य	खाँडादेवी
६९	खरीमाया मगर	ना.प्र.स	खाँडादेवी
७०	कमला सुनुवार	ना.प्र.स	खाँडादेवी
७१	एलिना घिसिङ	ना.प.स्वा.प्रा.	खाँडादेवी ३
७२	रमा कुमारी तामाङ	म.वि.नि	खाँडादेवी
७३	ज्ञान बहादुर श्रेष्ठ	सदस्य	नेकपा
७४	पुष्कर कार्की	वडा अध्यक्ष	खाँडादेवी ६
७५	जीना योञ्जन	सचिव	RRDN
७६	सन्तुमाया माझी		खाँडादेवी ४
७७	प्रमिला कार्की	CLC	खाँडादेवी ६
७८	राघव विष्ट	निर्देशक	PRENA
७९	जनत ब. कार्की	कृषक	खाँडादेवी ६
८०	क्षेत्र बहादुर बुढाथोकी	सदस्य	खाँडादेवी ६
८१	वि.एसी.लामा	वडा सदस्य	खाँडादेवी ६

८२	बद्री मानन्धर	टिम लिडर	हेल्भेटास
८३	तेज बहादुर श्रेष्ठ	सचिब वडा	३ वडा
८४	दिपेन्द्र श्याम घिमिरे	परामर्शदाता	हेल्भेटास
८५	वि.के.महर्जन	परामर्शदाता	हेल्भेटास
८६	मण्डु बाबु महर्जन	परामर्शदाता	हेल्भेटास
८७	विरेन्द्र कुमार खड्मा	प्र.श.स	IPO
८८	चक्रलाल श्रेष्ठ	सह अध्यक्ष	ने.शि.म.रामेछाप
८९	समर ब. माझी		
९०	कुमार पाठक	पि.स्वा.प	खाँडादेवी पशुपंछी वि शाखा
९१	बल राम वि.क		
९२	सन्तोष भण्डारी	शिक्षक	खाँडादेवी ६
९३	डा.रमिता लामा	प.शु	खाँडादेवी ७
९४	गोकर्ण खत्री	सव इन्जिनियर (गा.पा)	खाँडादेवी गा.पा
९५	पासाङ कुमार लामा	ना.सु	वडा कार्यालय
९६	मनोज पौडेल	सदस्य	वडा कार्यालय
९७	अक्कल बहादुर भण्डारी		
९८	दिल ब.श्रेष्ठ	अध्यक्ष	स्ना.व.उ.स.महासघ
९९	पदम कुमार लामा	नि.व्य.मा	
१००	जंगलाल तामाङ	वडा सदस्य	वडा
१०१	लक्ष्मण के.सी	भु.पु.अ	माकादुम
१०२	निसा माझी		खाँडादेवी ४
१०३	सीता वि.क	सदस्य	वडा ५
१०४	भक्त बहादुर श्रेष्ठ	भु.पु.अ	४
१०५	विपिन के.सी	रोजगार संयोजक	खाँडादेवी
१०६	अम्बिका मैनाली	महिला सदस्य	वडा न ४
१०७	स्मृति आर.डि.एन	GESI Expert	हेल्भेटास
१०८	चण्डिका लाल मोक्तान	वडा सदस्य	सामाजिक
१०९	तुलसी दास श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष	
११०	गोपाल कार्की	वडा सचिव	वडा ५
१११	धन ब मानन्धर	वडा अध्यक्ष	४
११२	सुकदेव कार्की	रा.ले.पा	खाँडादेवी
११३	विश्वास श्रेष्ठ		
११४	शान्ता कार्की		
११५	अमिका मोक्तान		

अनुसूची- ८
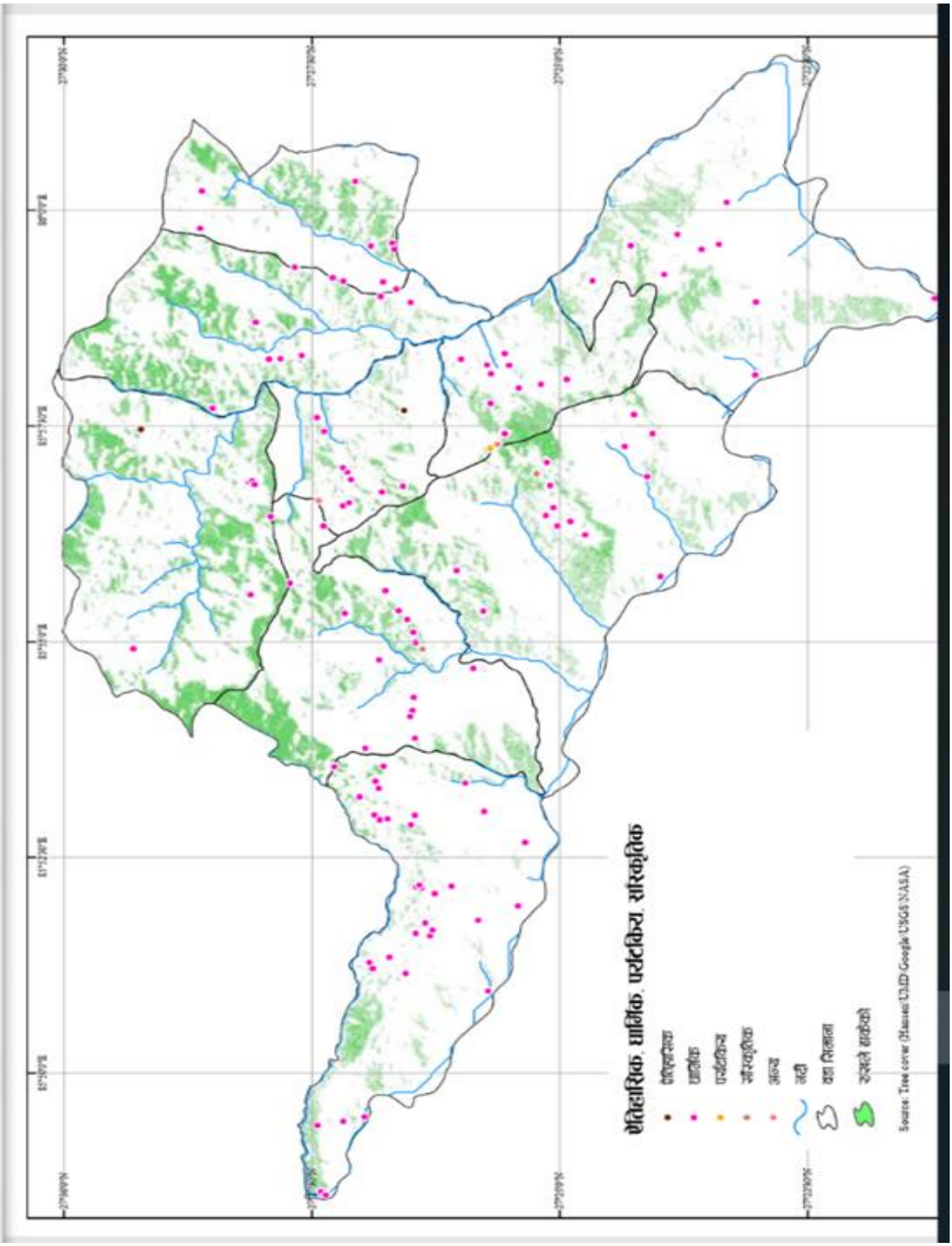
खाँडादेवी गाउँपालिकाको नक्शा